FRIEDEBERT TUGLAS

LIIVA-KELL

I

TEINE TRÜKK

Osaühisus NOOR-EESTI kirjastus

LIIVAKELL

I

FR. TUGLAS

TEOKSED

№ 1

FRIEDEBERT TUGLAS

LIIVA-KELL

I

TEINE TRÜKK

Osaühisus NOOR-EESTI kirjastus

A. R.

K. Mattiesen'i trükk, Tartus.

Sisu.

A. Roosileht'i kaan ja eellehed.

ESIMESE TRÜKI EESSÕNA.

Sest ajast, kui osa neist lehekülgist esimest korda ilmus, on kümme aastat kulunud.

Lehitsedes uuesti tolmavaid ajalehti, raamatuid ja koltunud käsikirju, lugedes jälle ridu, mis kord nii tuttavad ja omased on näinud, üllatab imestus oma maitsete, interesside ja võimiste muutumise, vahetumise ja, ma tahaksin loota, edenemise ning kasvamise üle.

See maailm, mis siin avaneb, näib nii kaugel olevat, et teda isegi täie erapooletusega võib arvustada. Ta ei ärata enam seda piinlikkust, mis tast vahest veel pooles kauguses olles kahtlemata hinge riivas. Neid töid ja nende autorit võib selle eessõna kirjutaja isegi otse nagu võõraid töid ja võõrast isikut tähelepanna — häätahtliku arvustuse ning arusaamisega.

Need on tööd koolipoisi põlvest ja esimesilt rändamisaastailt.

Kui kerge oli tosina aasta eest kirjutada! Kui nobedalt jooksis siis sulg paberil — pärast

koolitöid, õhtu hilja, ööd läbi, kuni koiduni! Kirjutada kakskümmend, kolmkümmend lehekülge ühe õhtuga — see polnud sugugi raske. Ükski aine ei tundunud siis võitmatuna, ükski probleem liig keerulisena. Probleeme nimelt ei olnudki! Ei tuntud veel ühtki takistust teel, ühtki kohustust enese pääl.

Kui palju on sellest ajast muutunud! Näib, nagu muutuks elu ja kunst nende tundmisega ikka sügavamaks, ikka saladuslikumaks, ja silmapilkel viirastab see aeg, mil nende saladuslik põhjatus avaneb ning usaldus nii luua kui elada kaob.

Kõik „voolud", kõik „metoodid", kõik „stiilid" on siin edustatud, alates idealistlikust kodu-romantikast ja miskisugusest talupoja-humoristikast, realismist ja naturalismist, kuni uusromantismi ning sümbolismini.

Ainult mõned üksikud neist töist on pärit sest ajast, mil autorile aine sisemine, sümboolne luule ja sõna salapärane ilu selguma hakkas, ja ta aegamööda edenedes äkki tõetundele tuli, et küsimus luulest, küsimus kunstist tõepoolest on ainult fantaasia-küsimus.

On tühised vaidlused voolude ja stiilide üle. Öeldagu ainult, kas ühel kirjanikul on fantaasiat — fantaasiat aine valikus, ideedes, kompositsioonis, stiilis ja keeles, — ja ollakse kõik öelnud. Sest kõik ained, kõik ideed, kõik stiilid on huvitavad, kui

nad on aga uued ja värsked, kui nad meile uusi väärtusi näitavad, meid üllatavad, imestama panevad.

Et uueni tôetundeni tulla, seks peab paljust endisest loobuma, palju uut tundma, uuel viisil tundma, sügavamalt tundma. Nende ridade kirjutajale isiklikult olid need sisaldusrikkad, palavikulised, vahel koguni ahastuslikud ajad.

Ja, vôib olla, sellepärast on tolle aja töödes palju isiklikku, liig palju isiklikku. See aga on ebavoorus kunstnikule, vähemalt proosakirjanikule. Kuid tol ajal polnud veel selgunud see algeline tôde, mille Oscar Wilde nii selgelt on sônastanud: „Kunsti avaldamine ja kunstniku varjamine, — see on kunsti ülesanne.“

Ühe kirjaniku noorpôlve tööd vôivad aga huvitavad olla nagu isiklikud materjaalid. Nad vôivad vahest näidata neid allikaid, millest ta loomislätted voolavad. Nad vôivad ka paljastada neid valusaid vastolusid, neid ahastusi ja vôitlusi, mille pinnal sünnivad vahest kirjaniku küpsema ea ôrnad idüllid, vaiksed pastoraalid ja romantilised unistused, — siis, kui osatakse juba end ja oma kunsti valitseda.

Loomulik, et sarnaseid kiireid üleminekuid läbielades, alalise muutumise ja murdumise alune

olles, tööd ühtlased, sama-metoodilised ja sama-stiililised ei või olla. Mitte üksi, et tööd üksteisest erinevad, otsekui ise autori kirjutatud on; vaid nad on ka igaüks eraldi tihti ebajärjekindlad metoodilt ja stiililt. Nad võivad olla ebaloogilised probleemi käsitluselt ja ebasümmeetrilised ning katkelised kompositsioonilt. Nad võivad tihti olla lihtsalt katked, skitsid, katsed, ilma valmis töö nõuete avalduseta.

Siin kohal avaldatud fragmentide kohta olgu öeldud, et need romaanid, millest katked pärit, kui mitte kõik täielikult, siis vähemalt suuremas osas valmis on olnud. Kuid nende kirjutamisel selgusid harilikult tööde ideelised või kompositsioonilised nõrkused, ja tööd jäid kas lõpetamata või, kui nad ka valmis olid, avaldamata. Need olid tõsises mõttes kirjanduslikud harjutused, õpiaja katsed.

Leian tarviliku olevat sellesse tähelepanu juhtida, sest et meie nooremat kirjanduslikku põlve müstifitseerimises, meelega „katkete“ kirjutamises on süüdistatud — küllaltki ettevaatamatult ja ülekohtuselt. Ma arvan, ka teiste poolt avaldatud katkete sünd on ülapool kirjeldatud laadi olnud: autori edenemine on liig rutuline olnud, töö on valmimisel alguses kavatsetud raamid murdnud.

Enesestki mõista, ei ole autor, oma noorepõlve tööde vastu ka kõige vähenõudlikum ja häätahtlikum olles, kaugeltki kõiki kord ilmunud töid

avaldada võinud, kõnelemata juba ilmumatuist. Viimastest oleks palju sarnaseid volüüme saanud!

Kuid selle valiku avaldamisega tahaks autor miskisuguseid piire oma produktsiooni ümber tõmmata. See on õieti miskisugune arveõiendus iseenese ja oma minevikuga. See on vahel koguni kättemaks iseenesele ja oma minevikule!

Need leheküljed on inimlikud dokumendid. Nad tunnistavad, kuis mitte ükski meist aja ühiskondlikkudest ja kunstilistest häältest vaba pole, ja ilmuvad veel ühena tõendusena igavesele kõigemuutumise-seadusele. Nad on osa inimese elust, ja sellepärast peaks neil osaltki õigus eluks olema.

Pariisis, mai kuul 1913.

ASUJA.

1.

Enne oli siin ainult põline mets kohisenud, mille südamesse harva inimese jalg puutus. Kümnete verstade kaupa venis metsik laas pimedate padrikute ja sammalsoodega, kuhu suuremad loomadki ligi ei pääsnud. Pikajalgsed kured elasid siin, üksikutel soosaartel ehitasid nad pesi, kevadest sügiseni püüdsid nad madalas vees sulistades konni. Suurel arvul ilmusid siia nepid, koovitajad, metshaned ja pardid, et sügisel jälle pikas reas halli taeva all lõuna poole lennata. Paksus kuusepadrikus oli hundipaari pesa. Eemal soist ja järvist, lüngi langenud männi mehiste juurte all elas laisk mesikäpp vanaduse päivi.

Omanik ei tuletanud omi metsi palju meelegi. Kord oli mõisavalitseja talle öelnud:

„Tarvis oleks seda metsa hakata vähendama. Saaks puud, saaks põllumaad.“

Vana mõisnik oli käega visanud:

„Ei maksa. Ei tasu vaeva ega kulu. Las lapsed teevad.“

Ja vanaviisi kohises mets pehmel sui õhtul ning mühises sügise tormisel ööl. Iga päev tõi ses ääretus laanes suuri muudatusi: tuhanded ja sajadtuhanded taimed ning loomad siginesid, sündisid, võrsusid ja kasvasid, tundsid nooruse kirgi kuumil kevadöil lauldes ning õitsedes, kuni jälle oma meheea üle elasid, vananesid, kõdunesid, langesid ning surid. Kuid nende kaduvate asemele asusid kohe tuhanded ja sajadtuhanded uued, ja aastakümnete ning -sadade jooksul polnud siin muudatust tunda. Igal kevadel kattis metsaalust noor rohi ja puud läksid lehte, sügistuul kandis need jälle ära, ja uuesti hulus talvine tuul metsas. Ükski uus ja võõras hääl ei pannud siin õhku värisema. Vaikus kuulas vaikust, vaikus ajas vaikusega juttu, kuid vaikus ei sünnitanud häält, vaid ainult vaikust.

2.

Jaak oli juba enam kui nelikümmend aastat vana. Juba kakskümmendviis aastat oli ta mõisat orjanud. Ta käed olid krobalised ja otsaesine kortsus. Ära oli kadunud puna ta põsilt ja rõõm ta silmist. Kinnine oli ta süda ja kasin ta kõne.

Kuid mida vähem ta rääkis, seda visamini haudus ta omi mõtteid. Palju tal neid polnud, kuid need olid ta omad. Kui ta võõral väljal rasket tööd tehes oli väsinud ja silmapilguks põllupeenrale istus, kohe valdasid need mõtted

teda — mõtted omast nurmest. Hommikul aoajal ning õhtul eha eel norutavate mõisa härgade järel tammudes mõtles ta selle nurme pääle. Ja õhtuti, kui ta sängi heitis ning vaiba üle pää tõmbas, siis unistas ta omast kodust.

Ta nägi, kuis raendikul kände kaalus ja sõõrdu põletas, kuis karuäke üle kändude ja kivide käis, kuis idanevad seemned kütismaasse langesid ja kasvama hakkasid, kuis siis vikat viljas vihises ja sirp sihises, kuis koodid kopsisid ja puhtad, rasked terad läbi sarja rehealuse põrandale varisesid. Ning ta suikus, silmade ees väikene kollane maja värisevate haabade vahel lagendiku serval.

Kuid ta polnud ainult unistajaks sündinud. Ju lapsena teadis ta, et uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki. Aastate jooksul oli ta kopika kopika pääle pannud, ja kui ta neljakümne aastane oli, siis oli tal kirstu põhjas vanas villases sukas kakssada haljast hõberubla. Salaja iga võõra silma eest luges ta neid hämaras toanurgas ja kuulas, kuis hõbetükid langedes helisesid ja kõlisesid. See pani ta südame kiiremini tuksuma, ja talle tundus, nagu oleks seda raha olnud lõpmata palju, nagu jões, mis hõbedat jookseb.

Jaak palus ja sai enesele tüki maad metsa söödil. Kuid selle lapi eest pidi ta veel paar aastat mõisat palgata teenima.

„Noh, saame näha, kuidas sa sääl metsas

elama hakkad," oli mõisavalitseja lausunud. „Mõisa töö teed sa küll ära, aga kas sul julgust on metsas elu alustada, seda ma ei usu."

„Eks ma katsu, eks ma katsu," oli Jaak pomisenud. „Ei ma tööd karda. Küll mina murran, kui aga koht on!"

Ja vaikselt teenis ta lunastusaastad ära. Tihti nägid teised töölised, kuis Jaak laupäeva õhtuti pärast pikka päevatööd metsa poole hiilis. Väsimust märkamata läks ta mitme versta kaugusel olevale lagendikule, vajus sääl kännule küüru ja mõlgutas mõtteid uuest majast. Ja kui ta pärast keskööd ehk enne koitu koju tagasi tuli, siis pomises ta enesega rääkida, ja teised nägid ta palge olevat otsekui seletatud.

Kärsitult ootas ta aega, mil mõisa tööst lahti saaks ja oma terava kirvega padrikusse võiks asuda.

Ja aeg tuli. Jaak palkas külast vanamehe, viskas leibkoti leiva ja silkudega õlale, heitis teisele õlale kirve ning kadus nädalateks metsa.

3.

Varasel kevadpäeval, kui veel lumehanged metsa all valendasid ja nõgusid lobjak ning jäätis täitis, ärkas isahunt ehmatanult hommiku-unest. Lömitades hiilis ta padrikust lagedale, et selgemini neid imelikke hääli kuulda, mis eemalt kostsid. Ettevaatlikult astus ta läbi võsa ja läheneb raiesmaale. Ehmatanult jäi ta seisma, pistis pää

kadakapõõsast välja ja nägi imestades, kuis kaks uut elukat, kelle suguseid varem metsas polnud nähtud, põlise männi tüve tagusid, nii et laastud lendasid. Korraga kõikus mänd hundi silmi ees, taarus, vaarus, tudises päälaest jalatallani ning vajus siis hirmsal kärinal ja raginal läbi puhkeva haavasalu külmetanud maale. Hunt punus kiilina metsa, taha vaatamata.

Aga kirve hoobid kestsid edasi. Uudishimulikult tulid loomad lagendiku servale, küünitasid pääd põõsastest välja ja imestasid selle üle, mis lagedal sündis. Siis pistsid nad ninad ja nokad kokku ning hakkasid asja arutama. See oli midagi imelikku. Keegi polnud varem midagi sarnast näinud. See ei kuulutanud hääd. See kuulutas halba endistele metsa elanikele.

Kuid lugu jatkus. Jälle langes uus mänd, veel suurem, veel tugevam. Kurg tõusis kisendades lendu. Karu pööris pesas pahaselt teise külje.

4.

Olid viimsed kevadpäevad. Punane laupäeva päike oli juba ammu metsa taha langenud. Õhtu videvikus seisis lagendiku serval väikene kooritud palkidest kollane maja. Läbi aknaaugu, kus veel raame polnud, vaatas Jaak pimenevale lagendikule. Ühelpool sinetas õhtu udus kadarik, teispool aga mustas kõrge metsasein. Jaak mõtles.

Ta nägi noort odra orast lagendikul lainetavat. Ta nägi naist väikese rinnalapsega ukse-

pakul istuvat. Aga pisikene valge pääga poisikene mängis juba vihmast ja päikesest hallunud seina ääres. „See on minu pere“, mõtles Jaak, ja ta süda läks nii imelikult soojaks.

Ta astus õue ja ligines aeglasil sammel oma põllule, kus paar vagu kartulid ja pisut otre ning kaeru kasvas. Nii palju oli ta mahti saanud maja ehitamise kõrval põldu harida. Mõttes käis Jaak ringi põllu ümber, vaatas oma esimest vilja ja astus siis kodu poole.

Maja lähedal seisatas ta, tõstis pää üles ja vaatles kaua uut maja. Kõrgel maja kohal seisis kuusepuust rist, aga selle harul kõikus reburaigastest ja palukvartest pärg. Seintel kollendasid paaripuud. Katust polnud veel pääl.

Kaua seisis Jaak ja vaatles maja. Ta süda oli rõõmus ja ta oli enesega rahul. Siis astus ta sisse ja heitis vanamehe kõrvale laastudele maha. Ta kuulis, kuidas vanamees norskas ja laastud mullast põrandal kahisesid.

Varsti magas mees kõvasti ja puhkas päeva väsimust.

Uue maja seina ääres istus aga hiline ööpik toominga oksal ja laulis omi vanu ja igavesti uusi viise, nuttis ja kaebas, hõiskas ning ilutses.

5.

Kõrgele üle metsa heljus kütissuits. Kang murdis kände, tuli põletas nad tuhaks. Metsa raiuti ja laastud lendasid. Ja nii kulus aeg.

Ühel vihmasel sügispäeval tuli vana metsavaht Jaaku vaatama. Nad istusid mõlemad küdeva ahju ees, tõmbasid hargiga tuha alt küpsenud kartulid, puhkusid nende pääle ja sõid. Väljas läks pimedaks ja vihma tuli veel valjumalt. Siis võttis metsavaht oma viinaplasku välja. Nad rüüpasid mõlemad, ja nende tuju läks hääks.

„No oled sina aga tööd teinud!“ kiitis metsavaht.

„Eks ikka ole,“ lükkas Jaak tagant, omi krobalisi käsi vaadates.

„Nüüd on sul maja ja maa, — mis muud, kui aga perenaine maija!“

Jaak ainult nohises vastuseks.

„Jaak künnab kesapõldu, perenaine jookseb lauda ja aida vahet ning pojad ajavad karjapasunat, — mis Jaagul siis viga!“

Ja metsavaht, see vana ümberluusija, üksik ja kodutu kui susi, naeris täiest kurgust.

Kuid Jaak ei naernud.

Kui talvel tuul metsas hulus ja keegi otsekui pööningu lael kõndis, siis oli tal õudne olla. Ta mõtles kõiki neid töid, mis tal teha oli, käänas ühelt küljelt teisele, kuid ei saanud rahu. Kellele ta teeb oma tööd? mõtles ta.

Kevad-talvel käis ta taludes päiviti linatöös ja kevadel mõisas. Kui ta õhtuti läbi metsa tuli, tundis ta sulava maa lõhna. Ta murdis kaseoksa ja katsus sõrmedega, kuis vaik kleepis.

Ta nõu muutus ikka kindlamaks. Ja kui ta

veel ootas, siis ainult sellepärast, et ta oli harjunud ootama. Elu on liig tõsine asi, et kergemeelselt rutata. Ja Jaak ei olnud enam noor.

6.

Maja seinad olid veel valged, kuid esimese helgi oli päike ning vihm võtnud. Uksed ja aknad olid kaseokstega ehitud. Kõrgel õlekatuse kohal lehvis pidulipp, lipust allpool kõikus aga värske pärg. Läbi lahtise akna kostis inimeste kõne kõmin metsa kui mesilaste sumin tarust.

Jaak pidas pulmi. Need olid väikesed pulmad. Mõrsja sugulased ja Jaagu tuttavad istusid süldikausside ümber. Vana metsavaht istus laua otsas, viinapudel ees, ja ta kõnedel ei olnud otsa ega äärt. Kui ühe loo lõpetas, siis teise kohe alustas. Ja nii kestis nalja kuni hilja õhtuni.

Aga pulmapäeva õhtul läks noorpaar üksi põldusid vaatama. Mõrsja oli tõsine ja vaikne. Ta polnud enam noor ja ta oli vaene, kuid Jaak teadis, kelle ta võttis.

Nad tegid ringi põllu ümber ja peatasid siis metsa ääres, kust neile nii vili kui maja kätte paistis. Nad vaatasid kõike seda mõne silmapilgu vaikides ja hakkasid siis omist tuleviku plaanest kõnelema.

Palju oli neil tööd teha! See oli ainult algus, mis siin oli näha. Hooneid pidid nad ehitama ja maad harima, karja muretsema ning

majapidamist korraldama. Praegu oli neid veel kaks, kuid kes teab, kui kauaks. Kõige pääle pidid nad mõtlema. Tööd tahtsid nad teha ja korralikud inimesed olla, sest nii nagu inimese elu, nii on ka ta palk.

Nende kummagi üle võttis suur kohustustunne maad. Nad andsid oma südames suuri lubadusi. Ja nende näod olid peaaegu kurvad, kui nad sääl niiviisi seisid.

1903.

HINGEMAA.

Jutt sellest, et inimene mitte jänes pole, et ta haava koorest elaks, ja et maakera on tõesti raske.

1.

Sügisene päev kaldus õhtule. Õhk oli täis vett, ilm udutas vihma. Olid päevad, mil tee juba põhjatuks hakkab minema. Need on tusase tuju ja rusutud meeleolu ajad.

Noor kooliõpetaja ameti kandidaat jäi kesk maanteed seisma ja tõmbas hinge tagasi. Üh! misuke ilm! Ja just nüüd pidi ta sarnane olema, kui noor koolmeister raudteejaamast esimene kord kooliõpetaja valimisele oli minemas! Veel kuus versta. Maa jalge all on aga vedel, saabastes märg. Misuke inetu ilm!

Ainult silmapilguks asusid nooremehe pähe sarnased mõtted. Siis aga kadusid nad kui tolm mere tuules. Üks puhang, — ja jälle paistis päike mehe ajudes ning laulsid kartmattuse hääled rõõmu laulu. Noored mõtted kerkisid nagu selged põuapilved, paisusid ja lainetasid ning ujusid pikana reana üksteise järele läbi pää. Keegi

polnud neile piiri pannud ega neid ahelasse tagunud. Suurt õhulossi muinasjuttu vestsid nemadki nooremehele, kes seisis elutee algel.

Juhan Remmelgas läheb rahva sekka: oma valguse viib ta temale, oma jõu ja nooruse vaimustuse ohverdab ta talle. Muud pole tal anda, muud aga rahvas ei nõuagi. Olgu, et vähe palka makstakse; olgu, et tööd palju on, — see on rahva kasuks!

Aastate kaupa on ta sellest pimedast, orjuses ohkavast rahvast eemal olnud: talvel elutuid raamatuid tuupides, suvel ajalehe kontoris töötades, et talvel võimalik oleks edasi õppida. Misuke orjapõli see oli, mihuke vaimunärimine!

Remmelga meele tuli ta igav, ühetooniline elu. Kui läbi une tärkas ta meele pilt kaugest lapsepõlvest — udune ja meeldiv: Oli vist kevadine aeg, sest koolimaja nurkades seisid lõhnavad kased. Kortsunud nägudega talumehed ja kirendavate rättidega naised istusid reas pikkadel pinkidel. Valge habemega küürus vanamees luges laua taga jutlust. See oli ta isaisa — vana Remmelga Peep.

Juhan seisis vanaisa kõrval, — kes teab, kui vana ta siis võis olla, — ja vaatas, kuis suur sinine kärbes jutluseraamatule lendas ja enesega kogu sõna kattis, nii et lugeja ta ära pidi hirmutama. Kui kärbes ära lendas, siis oli selle sõna taha imelikult aga uus punkt tekkinud, mida vist tarvis polnud. Noorel kooliõpetajal oli ka meeles,

et ta selle üle naerma puhkes ja et vanaisa teda selle naeru eest pool jutluse aega kõrvapidi kinni hoidis.

Kes teab, kuna see oli. Aga ammu vist küll. Vanaisa oli nii hall ja ta ise alles nii noor. Ei tunnud väike Juhan siis veel seda musta muret, mis talumeeste sügavatest kortsudest vahtis.

Teine pilt tõusis Juhani mälestuses üles. Siis oli ta juba nii vana, et teadis, et seda punkti tõesti sääl tarvis polnud, kuhu sinine kärbes ta jutluseraamatus pani. Vana Remmelga Peep istus tühjas koolitoas pika ristjalgadega koolilaua taga, hoidis halli pääd värisevate käte vahel ja rääkis nuttes:

„Ära ajavad. . . Ei olla enam hää, ei oskavat Vene keelt, rumal olla. . . Sina taevas küll: nelikümmend aastat olin tark ja võisin koolis kõik õpetada; nüüd aga ei oska: rumal olla! . . Pojakene, Juhanikene, läheme nüüd aga vaestemaija: Remmelga Peep on selleks liig rumal, et veel inimesi õpetada. . .“

Kui noaga lõikas see mälestus nooremehe rinda: nelikümmend aastat on inimene tark olnud ja lapsi õpetanud; nüüd on ta korraga rumalaks läinud, sest et Vene keelt ei oska!

Juhan Remmelgas astus teed mööda ja mõtles oma halli elu üle järele. Teisel aastal suri vanaisa vaestemajas, — sest mistarvis elab inimene, kes isegi Vene keelt ei oska? Juhan aga läks vaestemajast üksi maailma.

Kurvad elumälestused kustusid ja nende asemele asusid tiivulised tuleviku lootused.

Juhan Remmelgas — jah, tema on tõsine rahvavalgustaja. Kõik need on eksinud, kes enne teda olid. Kooli muudab ta ümber. Siin on raamatukogud ja seltsid, koosolekud ja kursused. Kool peab valla südameks saama. Isesuguse rahvaülikooli asutab ta. Palju on ta neist lugenud: Ameerikas on, Lääne-Euroopas ja Austraalias on neid. Igal pühapäeval sõidab üks või teine haritlane linnast kõnet pidama. Talvel võiks rahvas mitu korda nädalas kokku tulla.

Ja nii ei kesta mitte üks või kaks kuud, — aastate kaupa läheks see. Uus põlv kasvaks vaheajal üles. Sellele poleks need asjad, mis Remmelgas esiti vanadele jutustab, kes teab, mis imed. Ta oleks nende üle juba koolipingil kuulnud. Sellele põlvele tuleks palju suuremat haridust anda.

Kuid mis suudaks üks Juhan Remmelgas? Ei, tema oleks ainult tilk vett suures meres. Kogu maa kooliõpetajad ja enam haritud inimesed heidaksid ühte. Ja nemad suudaksid ühisel jõul hiigla rahvavalgustamistöö korda saata. Ühendus teeb tugevaks!

Noor Juhan Remmelgas läks kohta otsima ning unistas omast suurest tööst. Palju kees ta rinnas armastust orjakütkes rahva vastu. Kui tal oleks olnud nõia võim, ta oleks käe üle mudase maa sirutanud ja sellest paradiisi teinud.

Kõik oleks ta ümber lükanud ja siis uuesti ehitanud.

Kuid vanad inimesed ütlevad: Julgus ja tahtmine on hääd asjad, kuid maakera nendega ometi üles ei tõsta: pole obadust, kust kinni haarata. Ja kui ka obadus oleks, — jõudu jällegi poleks!

2.

Ilm aga udutas vahetpidamata vihma. Oli vaikne, ja õhku täitis suitsu taoline udu. Aeg oli ju õhtul, ilm õige hämar.

Tee oli libe ja aukline. Küll oli siia kruusa, küll hagu veetud. Kuid suur mõisa metsa vari, mis teele langes, sõi kõik selle ära: päike ei paistnud lõuna poolt pääle, tee ei kuivanud kunagi ära.

Teispool teed mustas määratu mudalagendik ja selle kõige kaugemas servas põles paar tulukest: oli juba nii pime. Oli nii võõrastav, ei uskunudki, et selle porimere taga mudaloigus veel keegi võis elada.

Roidunult jalgu järele vedades sammus Remmelgas edasi. Metsa nurga juures nägi ta teel midagi elavat liigutavat. Läbi hämara ei seletanud enam silm, mis see oli. Kostis ainult vee sulin, ohkimine ja ähkimine.

Teljeni mudasse vajunud, seisis kesk teed heinakoorm. Nälginud hobune sikutas ja küürakas mees aisa kõrval tõmbas, kuid niisama nälginud ja küürakas heinakoorm ei nihkunud pai-

gast. Tuleja silmis sulasid hobune ja mees üheksainsaks imelikuks kuuejalgseks loomaks, kes väsinult kuhugi püüdis, rabeles ja sikutas, kuid muud ei suutnud korda saata, kui ainult muda enesele vastu nägu üles lüüa.

„Jõudu!" ütles Remmelgas.

„Tarvis!" vastas küürakas mees niisama lühidalt ja astus paar sammu koormast eemale ning küsis siis korraga: „Kust poolt oled?"

„Linna poolt. Siis ei võta ikka? Ammu juba siin maadled?"

„Tüki aega juba." Mees sülitas pihku ja asus uuesti aisa külge. „No, mõsa!"

„Oot, ma lähen teisele poole, ehk jõuame siis paremini," ütles Remmelgas ja läks hobuse nina eest mööda.

„Teie nüüd!"

Remmelgas arvas pimedas nägevat, kuis küürakas põlastavalt ta näpitsprille ja valget kraed vaatas, mis ülestõstetud palitu kaeluse tagant paistis.

„No mõsa! No . . . no . . . hop! . ."

Vesi sulises ja pori pladises. Koorm kerkis, tõmbas enese veel enam küüra, nagu kass, kes hüppele valmistab, kõikus ja — vajus siis pehmelt edasi.

„Os'sa ilma ime küll!" lausus küürakas, võttis mütsi pääst ja pühkis higi. „Eneselgi sai tõmmata, mis siis vaene hobune veel pidi tegema!" lisas ta siis juba pool-naerdes. „Teie ka herra

— ja tulete tõmbama!“ ütles ta natukese vaikimise järele.

„Ei tea, mis herra! Olen niisama karjas käinud nagu teiegi,“ lausus Remmelgas võimalikult lihtsalt, et juba alguses võõrast tundmust vähendada.

„Naa, ei tea, kes meie-aegsetest herradest karjas pole käinud! Kõik on, aga — kui natukene paremale järjele on jõudnud, siis ei tea enam, kuidas siga jookseb: saba- või ninapool ees.“

Mees sülitas. Remmelgas hakkas tema võrdluse üle naerma. Jutt läks lühikestena lausetena edasi. Küürakas päris umbusklikult järele: kes, kust ja kuhu. Kui ta kuulis, et võõras kooliõpetaja oli, sai ta tuju lahkemaks.

Oli juba pime, must sügisöö. Lõuna pool pimetas endiselt kõrge kuusemets, teispool teed kadus aga nagu maagi ära: sääl mustas kui põhjatu kuristik. Kusagil kaugel särasid tulukesed kui tähed, kollased ja arglikud, vilkusid, värisesid ning kustusid.

„Kas Kurukalmu koolimaja veel kaugel on?“ küsis Remmelgas.

„No saab veel nii versta viis,“ arvas mees.

„Siis pole täna lootustki pärale jõuda. Selles pimeduses kääna kas või kael. Kas te ei teaks mulle siin kusagil öömaja juhatada? Homme hommikul läheksin siis pärale.“

„Öömaja? Kurukalmu külas oleks, aga see on ju koolimaja juures. Siin on puha mõisamaad ja kandikohad.“

„Kas ei saaks teie eneste pool?“

„Minu pool? Eh, tahate teie siis minu poole tulla! Pole mul teile süüa anda ega sulepatja magada.“

„Teie arvate siis, et ma kõike seda ei tea kui palju ennemgi maitseda olen saanud!“

Remmelga kõnes oli midagi kurvatoonilist, haledat, ja küürakas kandimees tundis korraga, et tal selle inimesega nagu midagi ühist, sugulast oli, ning ta ütles lühidalt:

„Eks lähme siis päälegi. Vihmavarju ja sooja ikka saab.“

Varsti käänasid nad maanteelt ära. Vainu tee oli veel sandem, auklisem ja rööplisem kui suurtee. Koorm hüples ja tantsis, puutelgedega vanker kägises ja hoigas, nagu oleks ta inetu tee ja raske koorma pärast kellegi nägematu ees kaebust tõstnud. Tihti panid mehed käed aisade külge, et hobusele abiks olla.

Kusagil ees pimeduses vilkusid kollased tulukesed. Ümberringi oli aga pilkane öö.

„Sääl ta on — see meie elamine ja olemine!“ lausus kandimees ning näitas piitsaga tulukeste poole. „Sääl me elame ses suures porimeres — kolmteistkümmend kandimehe peret. Igaühel nälg varaks. Täna elad, aga homset päeva ei tea. Vahest võta kott selga ja kepp kätte ning mine. Aga kuhu?“

Vastuseks lirtsus pori jalge all. Tuul oli tõusnud, vihma sadas veel valjumalt. Ei udu-

tanud enam, vaid suured tilgad langesid plaginal mustale mullale.

Mehed vaikisid. Remmelgas tundis, kuis külm vesi külgi mööda alla jooksis. Särk oli märg. Õlad ja põlved valutasid. Jalad olid kui poritükid ja sellepärast imerasked.

„Sajab ka sel sügisel nii mis kole!" ütles natukese aja pärast kandimees. „Ei ole otsa ega äärt!"

Ees mustas midagi. See oli kandikoht. Koorm pööris vaarudes väravast sisse. Oli kolepime. Kahel pool mustasid haopinnud ja valendasid kooritud teibad.

Siin oli pesa, mille kallal inimene aastate kaupa oli nokitsenud, kuhu kõik oma vara ja vaeva kokku oli kannud, ja mis päältvaatajale ometi ainult kui vilets sipelgapesa näis.

Uks kiunus ja keegi tuli laternaga välja. Kollane valgus lõi üle mudase maa, kolm valguselinti hüplesid, keerlesid ja tantsisid üle heinakoorma, hobuse, haovirnade ning küüraka kandimehe. Võõrastav oli seda valgust näha. Veel viletsam näis kandimehe ukseesine valguses.

Kes laternat hoidis, seda ei seletanud silm.

„No said siis ükskord ometi koju," ütles laterna hoidja. Häälest tundus, et see noor mees oli.

„Ega's ma's metsa pidanud jääma," vastas tuleja pahaselt.

Tuul keerutas korraga vihinal üle maja ja kahistas haopinus.

„Näe veli maita, või tahab tuld ära kustutada,“ pahandas laternamees. „Sinu tegu küll!“

„Minuga tuli võõras ühes — öömajale. Vii ta tuppa. Kottpime, — lõhub veel näo nurka vastu ära.“

Üle kõrgete lävede komberdas Remmelgas tuppa. Sääl oli palju inimesi, enamasti kõik väikesed. Ehmatanult vaatasid nad võõra otsa ja pugesid nurka.

Laua nurgal põles pisikene ümariku tahiga õlilamp. Vähe andis ta valgust, palju aga suitsu. Laes, põrandal ja nurkades oli pime. Laste nägudel mängisid kollased varjud. Suure punase ahju kõrval istus pingil hall vanamees särgi väel ja tukkus.

Oli nii must, õudne, kitsas ja umbne, et Remmelgal esimese korraga pää ümber kippus käima. Prillid lõid soojas tahmaseks, pisikesed pisarad tekkisid klaasile.

Ta võttis prillid eest ja hakkas neid pühkima. Nurgast aga vaatas ta poole kümmekond ehmatanud silma.

Vanamees noogutas tukkudes päăga, nagu öeldes:

„Nõnda, nõnda on meie elu . . . nõnda, nõnda . . .“

3.

— — Nad istusid sööma. Lapsed olid vist juba varem õhtust võtnud ja lamasid nüüd nelja-

kesi risti ühel sängil. Näha oli aga, et nad ei maganud: nende hallid silmad vaatasid pool-kartlikult, pool-uudishimulikult võõrast. Iga ta liigutuse panid nad tähele, iga ta sõna kuulasid nad teraselt; ja kui suured naersid, siis naeris nendestki mõni julgem.

„Või siis teilgi leivakott ühes on," ütles kuiv, kolletanud näoga noorevõitu perenaine Remmelgale. „Eks siis istuge ka meie juure ja võtke, mis jumal annud."

„Mis nüüd jumal kandimehele annab!" viskas mees käega, kui kooliõpetaja laua ääre istus. „Kõik on raske vaevaga saadud. Ei anna jumal meile midagi kergesti. Iga leivaraasukese pärast murra luid ja vala higi."

Ta lõi äritatult suure puulusika külma jahuputru, kangutas suure lahmaku lahti ja pistis selle väsinult ning roidunult suhu. Siis pani ta lusika hapupiimasse, mis puuanumaga kesk lauda seisis, ja niisama läks ka piima lusikatäis pudrule järele.

Kohmetult sirutas Remmelgaski käe lusikaga pudrukausi poole, ettevaatlikult võttis ta pudrutüki ja pistis suhu. Puder oli liivane ja kibe. Kuid kooliõpetaja sõi edasi, kuigi söömine talle vastumeelt oli: ta ei tahtnud pooleli jätta ja sellega kandimeest pahandada.

Läks paar minutit vaikust mööda. Tuli värises, õrn suitsu vina kerkis roovikutest ja laua tükkidest lae poole, pisikesed nõe rakud liitusid kokku, ja lagi sai ikka mustemaks ning mustemaks.

Katkirebenud hämblikuvõrk rippus tala küljest alla; palju nõge oli ta külge korjunud, nõnda et ta nagu must riidetükk näis hilbendavat.

Kollased varjud mängisid pererahva kortsunud, rusketel nägudel. Imelik oleks neid inimesi kõrvalt olnud vaadata, väljastpoolt lambi valguse ringi: suured, karvased, kondilised pääd; pikad, kanged, tõmmukas-kollased kaelad; kõrged õlad ja küüras seljad . . .

Poolpime vanamees toetas end vastu seina. Ta hall särk oli rinna eest lahti, särgi august paistis veel hallem karvane rind. Sees aga kolises, kõrises midagi, nagu oleks sääl isesugune masin liikunud ja suur sepikoja lõõts puhunud. Pikad, kõhnad, sinisoonelised käed hoidsid suurest puulusikast kõvasti kinni, värisesid kangesti ja jõudsid vaevalt pudrutüki suu juure tõsta.

Nii istusid nad sääl, — ja eemalt näis, nagu oleks salk nõidasid põlismetsa sügavuses salatule ümber miski tähtsa kallal sõnalausumata ametis olnud: Sammaldunud kivil seisavad kõrged kausid rohelise ja halli vedelikuga . . . kõverate muistsete kulpidega liigutavad nõiad vedelikku . . . ussid on kausside ümber kerra tõmbunud . . . üleval taevas särab üksainuke täht ja heidab puulatvade vahelt värisevat valgust . . . On sügav, sügav öö . . . ja nõiad keedavad elurohtu . . .

Laua ümber istusid aga väsinud, roidunud inimesed. Neil polnud nõiasõnu, et oma viletsat elu ümber muuta. Nagu veskikivi lamas see

nende seljas, surus nad maani, ei lasknud hingatagi. Tähtede asemel vaatasid ülevalt ahned silmad ja küsisid: „Kas te mitte liig palju ei söö? Lähete viimaks veel uhkeks“ . . .

„Jah, nii on meie elu!“ ütles korraga kandimees kui mõtetest ärgates. „Jumal ei anna meile midagi, mitte kui midagi. Oma vaev ja oma higi. Ei anna ta neilegi, kes kiidavad, et kõik aina jumalalt tulla. Sääl on õpetaja, sääl on mõisnik. Ütlevad, et jumal neile nende hää põlve andvat. Valetavad puha! Kandimees ja moonakas annavad, mitte aga jumal.“

„Mis sa nüüd ikka!“ hakkas naine rääkima. „Ega sina hooli ei jumalast ega kirikust!“

„Kandimees ja moonakas on nende jumalad, kes omast vaesusest annavad,“ lausus mees mõttes edasi. „Aga sellest jumalast ei hooli nad mitte kui midagi. Sülitavad sulle näkku, — vaat mis!“

„Kurrradid!“ pigistas noorem mees, kantniku vend, hammaste vahelt.

Ta noorevõitu nägu läks viha pärast punaseks ja ta silmad välkusid. Ainult temal näis veel jõudu olevat vihastada, veel omale viletsale elule julgelt vastu astuda, veel lootust.

„Nälg on sul nööriga kaelas,“ rääkis kandimees edasi. „Maalapp — see kui porihaud. Ja selle eest tee kas või aasta aega päivi ja maksa maksusid. Ennem toitis linagi. Nüüd ei saa sellest ka enam midagi. Mõisnik ei lase maha

tehagi: kurnata maa ära! No tohoo kurat säh, kas ma ta siis taeva pean külvama, või? Orja, orja ja orja — ja lauldakse veel: „Priius, kallis anne, taeva kingitus“. . . Vaevle ja vingerda aga selle ilma vägevate jalgade all . . . Isegi teises ilmas lubavad nad su keevasse tõrva pista, sest et siin ise ka süüa tahad . . .“

„Oh-oh-oh!“ ohkas vanamees laua otsas valutavat selga painutades. „Mis sa hing teed? Ela ja ära piiksata! Ei vastu hakata tohi, poeg, ei tohi!“

„Noo, seda alles vaatame!“ ütles noorem mees. „Ega siis meiegi viimased sead ole ja nemad taevas jumalad. Kurrrat, — kaua sa ennast ikka puua lased! Nende kaelad niisama jämedad või veel jämedamadki, — kannavad nööri välja küll . . .“

Ja jälle välkusid ta silmad.

„Mis sa hing teed!“ lausus kandimees. „Jõud ja võim on nende käes. Ei ole sul kohut ega kedagi.“

„Kus sul kohut nüüd!“ ütles vanamees. „Mina otsisin ka noorelpõlvel kohut ja õigust. Sada viiskümmend vitsa sain ainult. Ei suuda nendega maadelda. Kus sa nüüd väike inimene suure saksaga kohtu lähed! Ei tule tollest midagi välja. Kannata parem aga, kannata aga . . .“

„No kaua sa siis kannatad!“ hüüdis noorem vend äritatult. „Kas kord ometi igavaks ei lähe! Poovad sind kogu su eluaeg, — ära ei poo ka veel: vinskle kui orgi otsas!“

Minutiks oli toas vait. Kostis ainult lusikate ja hammaste klõbin; see oli, nagu oleks lambakari kobinal üle külmanud künni läinud. Viha ja meeleheide välkus kandimehe ja ta venna silmis. Kurja kuulutasid nende tumedad näod. Lapsed aga lamasid hirmust laiade silmadega ja kuulasid ning õppisid — elu . . . Ja otsekui mürki jõid ka nende hinged seda uimastavat viha ja meeleheidet juba maast-madalast enestesse . . .

„Raske on see meie rahva asi," ütles viimaks Remmelgas. „Oleks laiemal hulgal rohkem haridust, arusaamist —"

Ta jäi peatama. Kandimees vaatas vihaselt naerdes ta otsa.

„Haridus, arusaamine!" muigas ta. „Ei tea, millest muust sa siin aru saad, kui et su kõht tühi on. Oo, sellest saab ka iga tola aru! Aga kust süüa saada, — vaat seda ei tea. Haridus! Haridus olla nüüd kõigile lahti. Mis haridust võib aga vaene saada? Sääl," — ta näitas lusikaga laste rea pääle, — „suur on nende haridus? Hahaa! Ei vanasõna valesti ütle: Kes rikas, see tark. Vaesel aga ei ole rohkem tarkust, kui et ta viis ja viis kokku oskab arvata ja teab, et tal kümme sõrme on, millega tööd peab tegema. Ei ole julgust, ei ole tarkust. Rikas aga oskab sind nõnda nöörida, et sa arugi ei saa, kuidas su vask-viielised tema kotti veerevad. Vahel hakkad isegi naerma, kui osavalt sind petetakse."

„Mis sa sääl veel naerad," lausus perenaine,

„kui omal särki seljas ega pudru kõhus pole: paljas ja vaene kui kiriku rott!“

„Nüüd on leibagi,“ lausus vanamees mõttes, karvast pääd kõhnale käele toetades. „Kui mina kasvasin . . . ei olnud siis. Agana kakku sõime . . . ei olnud sedagi nii palju, et kõhu täis oleks saanud. Olin peres karjas . . . vald pani . . . ei olnud isa ega ema. Perenaine saatis mind ahju agana kakku matiga välja tõstma: oli nii rabe, et muidu välja ei saanud võtta . . . kuiv ja kale oli. Minul kasukas seljas, vöö pääl. „Miks sa kasukaga ahju lähed?“ küsib perenaine. „Et lämmi manu ei tuleks,“ vastan ma. Ise aga toppisin põue ahjus agana kakku täis . . . sai paariks päevaks karja juures võtta. Nälg oli muidu . . . nälg . . . Nüüd on leiba, lapsukesed . . . leiba ja kartulid . . .“

„Ei tea, kas need leivad ja kartulid sulle taevast sadavad!“ viskas kandimees käega. „Selle leiva ja nende kartulite eest murdu mõisa väljal päivi tehes kas või pooleks.“

„No siis aja ometi end sirgu kord!“ ütles noorem vend. Nemad käänavad su kas või umbsõlme, kui aga järele annad.“

„Sõlme käänavad, lapsukesed,“ mõmises vanamees, „sõlme, nii et oimugi ei liiguta. Mis sa sääl veel sirutad! Nende käes on kohus ja õigus. Kes saksa vastu tohib? Ei tohi, lapsukesed, ei tohi . . .“

Noorem vend tahtis nagu midagi öelda, vis-

kas aga siis pudruse lusika vihaselt lauale, istus nurka ja hakkas pastla nööre harutama. Üksteise järele langesid põrandale mudâsed suuad, siis pudenesid ka mustad jalgrätid maha.

Laste uudishimulikud ja kartlikud silmad ei välkunud aga enam; lapsed magasid . . .

4.

Enne magama jäämist tõusis vanadel jutt uuesti.

— — „Eh, vahel tuleb mõttesse," lausus kandimees, „et viskan siin kõik maha, reisin Siberi, otsin enesele tüki maad ja elan kui inimene kunagi. Aga need täid ripuvad mu küljes." Ta tähendas naise, laste ja vanamehe pääle. „Üksi oleksin ma, — ammu oleksin juba siit kadunud. Aga kuhu sa sarnase karjaga lähed? Reisi rahagi pole. Ise roomaksin kas või käpuli pärale, aga mis peavad nemad pääle hakkama?"

Kõik olid juba pikali heitnud, lamp kustunud; õhus tundus petrooleumi vingu.

„Kui kord juba sääl oled," unistas kandimees edasi, „ei siis ole enam midagi viga. Maa saad hinnata. Kroonu aitab majad üles ehitada. Metsad kubisevad metshobustest: püüa aga kinni ja pane adra ette. Soldatiks enam ei võeta. Mõni leiab maa seest kulda, nii korraga rikas mees!"

Remmelgas naeratas omal asemel.

„Ega see Sibergi tõotatud maa pole, mis piima ja mett jookseks," lausus ta.

„Eks sääl ikka parem ole kui siin põrgus!" vastas kandimees.

„Hingemaa on sääl, lapsukesed ... oma maa! . ." lõõtsutas vanamees.

Tundus, kuis ta hääl sisemisest liigutusest värises, nagu oleks ta midagi öelnud, mida eluaeg hinges kannud, oma kõige kallima, kõige suurema mõtte. Hingemaa! Misuke sõna, mis ta kõik tähendab! Ta tähendab hobust, lehma, oma päävarju, vabana olemist maksudest, vabana raskest orjusest. . .. Hingemaa! Misuke kurvatooniline sõna, mis kõige raskematel ikalduse- ja mure-aastail kui leinakella hääl üle kodumaa on kostnud! Lapsed jooksid särgiväel külatanumis, — räägiti: „Kui isa saab hingemaa, siis ostab mulle saapad ja ema teeb püksid." Lapsed tõusid, käisid mõisat orjamas, — räägiti hingemaast. Inimesed said vanaks, surid, — viimne õhkamine oli aga: „Hingemaa!" Terved põlved kasvasid ses lootuses üles, et ükskord tuleb „kroonu maa". Uskugi vahetati, et aga maad saada.

„Hingemaa! . ." ohkas vanamees. „Ära läheks siit ... Siberi ... Krimmi ... Samara ... Oleks aga jõudu! . . Oma põld oleks, ei oleks mõisnikku. . . Oh-oh-oh! . . Eluaeg olen ootanud. . . Ei näe vist silmad teda. . . Aga küll ta tuleb, kui kuningas kuulda saab, et meil nii suur viletsus on. . . Tarvis oleks Peterburi õigust minna otsima. . . Aga või kessi seda talupoega laseb Peterburi?.. Ei lasta, lapsukesed, läbi peksetakse. . ."

„Kes see nüüd ikka peksma hakkab!" ütles kantnik. „Aga või mis kasu säält Peterburistki tuleb: saksad sääl niisama kui siingi. Kuid siit oleks tarvis ära minna: viletsus kasvab siin üle pää. Igaüks, kellel kõvem kõri, see on su käskja."

„Ei tea, mis sa Siberiski pääle hakkad!" lausus noorem vend. „Küllap säälgi käskjaid leidub, — ära karda, et puudus tuleb! Ega sa siis veel maailmast välja pole pääsnud. Mine sinna maailma taha võõra rahva sekka, — kas sääl parem on nälga surra kui siin? Parem võta siin teivas pihku ja katsu, kas saad enesele süüa või mitte!"

Pimedas toas oli vait. Õhk oli raske, aurune, sumbunud.

„Aga mis sa siin teed?" ütles siis jälle kandimees. „135 rbl. võtab ta aastas renti, 20 vakamaad on põldu. Päevades tasu talle see raha ära. Kas see päevategemine nali on! Naise päev maksab 30 kop., mehe oma 40 ja 45. See on raskel suvisel tööajal, päikese tõusust loodeni, 17 tundi, rohkemgi veel, ja kui jaotöö, siis murrad ka öösel pimedas. Ja ega sa ometi siis lähe tööle, kui ise tahad, vaid siis, kui tema kutsub. Enesel seegi vilja natukene variseb maha, või hein kopitab ja põleb luhas, sina aga kõmbi mõisa poole, sirp või vikat õlal. . ."

„Tuled koju," lausus naine vahele, ja pisarad kostsid ta hääles, „süda tõmbab valust kokku, kui oma põllulapikest näed. Tööd teed sa selle

vilja vähekese eest, nii et küünte alt veri peaks tilkuma, aga oma silma all läheb see vili hukka. Tänavu aasta oli: Oder kasvas õige kange, mäel pani mahagi. Aga mis tast sai! Pani maha, terad pudenesid, hakkasid uuesti kasvama, ja viimaks ajasime kui sõnnikut huniku, tegime tööd, nutsime ja palusime jumalat. . .

„Ning vandusime!" lõpetas kandimees. „Mis jumalat sa siin veel palud, kui näed, et ta ainult rikast aitab ja sinul viimse suutäie käest võtab!"

„Mis sa nüüd jälle!" õhkas perenaine. „Mis see ikka aitab! Oled juba kord vaesusele ja viletsusele müüdud. Ei ole kusagiltki abi. . ."

„Müüdud?" põrutas noorem vend. „Ei tea, kes mind siis müünud on? Ehh, kurat! . ."

„Jumalast on puha . . . jumalast on rist pääl . . . jumalast on saksad . . ." hoigas vanamees. „Jumalast . . . patu pärast. . ."

Vanakese hääl kustus sosinaks.

Keegi ei vastanud temale enam. Igaühe ajus pöörles pime, raske küsimus: miks on elus nii palju vaeva, viletsust, nälga? . . kuna see ometi lõpeb? . . kas siis enam millegi pääle lootust pole? . .

Mõte pöörles ja põletas, aga ei olnud kedagi, kes nende raskete küsimuste pääle vastuse oleks annud. Mõte pöörles ja põletas, kuni laiali veeres ja kustus. Väsinud inimesed jäid magama.

Ainult Remmelgas käänles ühelt küljelt tei-

sele, üht ja sama mõtet haududes. Ta nägi aga, et kandirahvas temast ega tema neist aru ei saanud.

Milles on selle viletsuse põhjus? päris ta väsinud, unine aju. Kas on nad selle üle kunagi järele mõelnud?

Mõisnik nöörida. No kas ta siis metsaline on, et tal inimese südant pole! Kantnikud võiksid ta kord eneste poole kutsuda ja näidata: Vaadake, herra, nii vilets on meie elu, nii raske on meie orjus ja nii sandid on meie põllud, — kergendage teie, sest muud kergendajat meil ei ole! Kas ta siis selle järele ka ei peaks aitama! On ta ju ometi inimene! Ta võiks ju end ka kandimehe seisukorras kujutada. Siis tuleks tal hale meel, ta jääks mõtlema ja aitaks viimaks tõesti. . .

Vaja oleks mõisniku ja ta sulase vahel rohkem läbikäimist, sõprust, seltsimehelikku vaimu, — elavad nad ju mõlemad ühest ja samast põllust. . . Haridust ja iseteadvust oleks tarvis, — see on pääasi. . . Siis muutuks asi, siis jatkuks kõigile leiba ega oleks enam vaesust ning viletsust. . .

Ikka roosilisemaks muutusid Remmelga mõtted, ja nii kerge näis korraga olevat maailma ümber pöörda, — ainult tahta oleks tarvis! Viimaks aga ujusid mõtted korratult pääs laiali, ja mees jäi sooja ahju kõrval magama.

Ümberringi hingati raskelt. Lapsed sonisid läbi une.

Tunni või pooleteise pärast ärkas Remmelgas äkki üles ja sirutas. Uni oli raske, haiglane olnud, kondid valutasid.

Läbi neljakandilise akna paistsid kaugel mudalagendikul üksikud kollased tulukesed kui pisikeste tontide kavalad silmad kesk põhjatut kuristikku. Sääl nendes onnikestes oldi veel üleval, tehti veel tööd. . .

Misuke sügav, pilkane sügisöö! Kusagil mudalagendikul istuvad inimesed valutavate selgadega onnides ja teevad veel tööd . . . et ainult oma kõhtu täita . . . seda mõõtmatut, ahnet kõhtu. . .

Juhan Remmelgale näis, nagu oleks kogu maakera pind ääretu mudalagendik. Sellel lagendikul seisavad pisikesed savi- ja hao-onnid punakas-kollaste neljakandiliste akendega. Ülevalt mustavast, tühjast taevast niriseb külma vihma. Maas läiklevad aga suured mudaloigud, ja onnides kollase tule valgel teevad küürus inimesed tööd. . .

Ikka sajab vihma . . . ikka värisevad ja vabisevad kollased tulukesed . . . ja igavesti teevad inimesed tööd. . .

Kui Remmelgas teine kord virgus, siis olid tuled lagendikul juba kustunud, kuid metsa tagant tõusis kuu — kollane — verine — nagu metsalise silm, ja ta luuras, kas veel mõni elab . . . Remmelgal oli hirm, ja ta arvas nägevat, kuis see metsalise silm ikka lähemale ja lähemale tuli, ning nüüd oli ta juba otse selle mudalagendiku kohal — kollane — verine. . .

5

Kui taevas valgemaks hakkas lööma, tõusis kandimehe pere jalule. Kõik olid veel väsinud, roidunud, unised. Nohisedes ja urisedes kisti narmendavad, pool-mädad riidehilbud selga, mähiti mudased räbalad jalge ümber ja nende otsa topiti lapitud pastlad.

Söödi sedasama, mis eilegi. Noorem vend viskas kirve õlale ja läks kuhugi tööle. Kandimees võttis ka leivakotti selga ja astus mõisa poole: veel viimased päevad olid teha.

Remmelgas läks temaga kaasa, — oli ühine tee.

„Eh-eh, seda elu!" ohkas kantnik ja kergitas leivakotti õlal. „Nõnda ta läheb, aga parandust ei näe kusagiltki. Hommikust õhtuni, õhtust hommikuni, kuni viimaks pikali langed ja — kärvad! Uut ega paremat ei tule midagi."

„Siin on need põllud," algas ta natukese aja pärast uuesti ja näitas käega üle lagendiku. „Nagu sea songermaa. Kevadel ja sügisel ei kanna jalga, külvades vajud põlvini sisse. Ega ta muidu kandile poleks antudki, kui mitte nii vilets ei oleks. Aga pead pidama, kui nälga ei taha surra."

„Kas ei saaks mitte mõnda teist ametit . . . ükskõik, mida . . . mis aga kergem ja kasulikum oleks?" tähendas Remmeigas.

„Teist? Mõisa moonakaks saaksin veel, — mujale mitte kuhugi. Sinna aga lähen alles siis,

kui nöör poomiseks kaelas on . . . Kui inimene juba kord pärimäge minema hakkab, siis ei aita teda enam üks kurivaimgi endisele järjele. Teie ärge arvake, et ma kogu eluaeg kandimees olen olnud. Ei ole. Olin kord ka renditalu peremees. Naisega sain paarsada rubla ühes, enesel oli ka poissmehe põlves natukene kogutud. Selle rahaga võtsingi talu. Kuid mis sa maidaga teed! Rent kõrge, vili odav, ikalduse-aastad . . . Kolm aastat maadlesin ära. Siis ei olnud enam muud järele jäänud, kui ainult osa talu kraami. Ei olnud midagi teha, — asusin kandikohale. Siin orjad päevast päeva ja aastast aastasse, kuid näed, kuidas ikka vaesemaks ning viletsemaks jääd. Talu loomad on ammu kadunud, reed-rattad kaovad, isegi riided seljas kuluvad ning rebenevad, — uut aga ei ole enam kusagiltki võtta. Vaesus tuleb! Purele kas või hammastega vastu, — tuleb aga teine ja tuleb! Miski ei aita. Tunned, nagu vajuksid aegamööda rappa, rabeled ja kisendad vastu. Rabelemine ajab veel sügavamale sisse, appi aga ei tule keegi . . .“

„Kaua siis niiviisi peab vaevlema?“ lausus Remmelgas mõttes. „Kole lugu, tõesti kole!“

„Kaua? Moonakaks tuleb viimaks ometi minna. See on aga viimane koht. Ei säält enam välja saa, sinna oled nagu tinutatud, ehk kui lähed, siis ainult veel vaestemaija, — kui vald võtab . . . Oma jalale säält enam ei pääse. Praegu olen siin veel kandimees, olen veel nagu

vana usu pääle. Teises kohas ei suudaks sedagi olla. Ei usalda ennast sellepärast enam liigutadagi."

Mehed sammusid mõttes roopalist teed mööda hommiku hämaras.

„Praegu mõtleb minu vend veel mõnegi asja pääle," ütles kantnik jälle. „Las aga saab, vanemaks, võtab naise, tuleb pere, tervis kaob — küll siis näeme, kui kaugele tiivad kannavad! Moonakaks läheb tema niisama nagu minagi. Kuhu sa kahe palja käega ikka jõuad!"

„Kas ei paraneks siis lugu, kui maad kergemini saaks?" päris koolmeister.

„Eks ikka paraneks muidugi. Aga kust ja kuidas kergemini? Jõudu on ikka tarvis. Osta ma ei suuda. Rentida? Noh, mina ju ka praegu rendin. See ei ole rentimine, see on võllas kõlkumine! Ostmiseks on palju raha vaja; rentimisega oleks teine lugu, kui aga maksud teistsugused oleksid. Räägitakse, et kui kroonu käest rentida saaks, või kui need rendimaksud, mis mõisnik võtab, kuidagi seaduse poolt ära oleks määratud, — siis ikka kergem oleks. Niisama ka hingemaa . . . eks ole teda oodatud küllalt . . . Kuid kes õige annab! . ."

„Ei tule tollest hingemaast midagi välja!" viskas Remmelgas käega. „Kui ta ka antaks, — ega ta kedagi ometi elata! Sääl nälgib praegu kogu Venemaa ühes kõige oma hingemaaga! Setudel on ka hingemaa. Miks nad siis meie

juures narusid käivad korjamas? Meil ei oleks enam kuhugi pottidega kauplema minna. Ei suuda sel hingemaal ei elada ega surra."

„Küllap teda siis liiga vähe on, või on maksud liiga kõrged," arvas kantnik. „Aga kõneldakse — Siberis . . . Vaadake, sääl saada inimene alles elada! Vahest, kui enam muu ei kanna, lähen ise viimaks ka sinna . . . Kui aga jõudu oleks! . . Ei suuda kuidagi pärale saada . . ."

Mehed sammusid sõnalausumata edasi. Pime, näriv, aastate pikkune näljamõte pöörles ja keerles kantniku pulstinud pääs, rabeles ning otsis pimedas teed välja. Aga teed ei olnud. Kohutavana tondina viirastas moonamehe põlv ja vaestemaja silma ees. Mööda neist pääseda pole võimalik. Ehk vahest siis . . . kui ühel hääl päeval koorma alla jääd . . . või mõisa adra taga hobune su surnuks lööb . . . või tuleb ise mõni äkiline surm ja teeb korraga otsa pääle . . . nagu rabandus või lendva . . . Aga siis läheb pere ilma mööda laiali . . . naine koltub vaestemaja seina najal . . . lapsed paneb vald karja . . . vanamees sureb kusagil maantee kraavis . . . Ka naine sureb . . . lapsed kasvavad suureks, on noored ja julged, asutavad oma elamist, mõtlevad pilvedele lennata . . . aga ei, — seesama kandikoht, töö, vaev ja viletsus ning viimaks vaestemaja ootavad neid . . . Ja nii edasi . . . nagu on öeldud: „Orjaks oled sa loodud ja orjaks pead sa jääma," või jälle: „Kes on pandud orjama, see" . . . ho-ho-hoo! . . .

„orjaku häämeelega“ . . . Põlvest põlve, igavesest ajast igavesti . . .

„Nõnda!“ ütles kandimees korraga, mõtetest ärgates. „Kas tuleval jüripäeval veel siin olen, või ei, — ei tea. Herra ähvardab renti pääle panna. Räägib, et meie rumalad ja laisad olla ja sellepärast läbi ei tulla. Ähvardab kandimajad maha lõhkuda ja maad mõisa kätte võtta. Aetakse meid kolmteistkümmend peret ilma mööda laiali. Uut kohta enam võtta ei jõua. Vend tahab ka ära linna minna, — ehk saab vabrikusse. Taevas seda teab, mis tuleb! Mõistaks veel midagi, otsikski. Kuid mis sa, pime ja rumal inimene, teed: oled ainult oma nurka, oma aiatagust näinud, ei oska kuhugi poole pöörda. Võib olla, on mujal maad paremad, rendid odavamad, — kuid kes seda sinule ütleb!“

„Oh, mis mujalgi on!“ ohkas Remmelgas, kellele kandimehe lootusetu meeleolu külge hakkas. „Kus meid ei ole, sääl on hää.“

Mehed astusid jälle vaikides edasi.

Hommik koitis. Vihm oli öösel üle jäänud. Igalpool läikisid laiad lombid. Kõrrepõllud ja künnimaad nõretasid veest. Raagus mets seisis norus. Kuuldus, kuis keegi märjas lepikus noori võsusid raius.

„Näe, siin on meie küttemets,“ algas jälle kandimees, käega põõsaste poole näidates. „Mõisa poolt saab kolm sülda hagu, enamasti lepa ja haava võsu. Jalal seisab, — toores; raiud maha,

paned virna, — hakkab kopitama, mädaneb, — ära ometi ei kuiva. Mis sa teed sarnase asuga! Paned paja alla, — susiseb ja ajab pilli ainult, aurab ja annab suitsu. Tuleb nii välja, et küta rehi, aja haod parsile, kuivata ära, ja alles siis võid samade hagudega reht kütta, et vilja kuivatada. Nali ainult ja muud mitte midagi. Kaevaku siis mõisnik, et kantnikud metsa varastavad! Mis sa muud ikka pead tegema, kui ära ei taha külmata!"

„Kas siis muidu kuidagi ei saa . . . õigusega? . ."

„Õigusega! Kirikus loetakse küll: „Sina ei pea mitte varastama." Aga küllap kandimees sarnast käsku läks tegema! See on mõisaherra tehtud. Üks petab ühte, teine — teist. Mõisnik koorib mind, eks mina või siis samaga vastata. Teda peetakse koorimise pärast osavaks majapidajaks, mind aga pannakse varguse pärast vangi. Muud vahet ei ole. Ütlevad ja hirmutavad aga, et pärast surma tulla kõige kurja pärast kuri nuhtlus. Kes seda nüüd teab, mis sääl tuleb, või toda keegi on näinud. Aga ühte peab ütlema: kui sääl tuleb, siis peaks need hirmutajad, õpetajad ja muud, seda küll kõige enam kartma. Ei näi aga nii olevat. Vaat, see paneb sind ennastki kahtlema."

„Kuid usk . . ." algas Remmelgas.

„Mis see mulle hääd on toonud? Või ta süüa annab? Uskuda ja käskusid täita võib

ainult see, kellel on, mis suhu pista. Aga meie . . ." Kandimees viskas käega. „Minul pole aega oodata, kuni kord taevas kõhu täis saan. Mina tahan juba siin, maa pääl süüa!"

Mehed olid teelahkmele jõudnud.

„Jällenägemiseni siis!" ütles Remmelgas.

„Kuna meie siin veel üksteist näha saame!" lausus kandimees oma krobalist, rusket kätt andes. „Eks aga jumalaga päälegi . . . Iga inimene läheb ise poole, igaühel oma tee . . . Jumalaga siis, jumalaga . . ."

Ilm oli õige valge juba.

Remmelgas astus jõudsal sammul mäe nõlvakut mööda üles, ikka roosakamaks lööva taevakaare poole, ja mõtles oma noore elu ning küüraka kandimehe pääle. Mida kaugemale ta läks, seda enam vabanes ta sest raskest tundmusest, mis ta südant kandimehe seltsis oli surunud. Siin oli miski eksitus, mõtles ta, miski vale arusaamine elust. Kuid sest eksitusest peab üle saama, peab võitma kõik need kurvad valestimõistmised! Elu muinasjutt, mis nooremehe pääs heljus, sai ikka heledamaks, ikka kaasakiskuvamaks, ja mees mõtles, et kas maakeral siis tõesti obadust ei ole, mille varal teda üles võiks tõsta?

Ta meele tulid kandimehe sõnad: „Küll näeme, kui kaugele tiivad kannavad! Kahe palja käega ei suuda midagi ära teha."

Rumalus! Peab suutma, peab! Mistarvis nõnda vingerdada? Peab suutma, peab!

6.

— — Aga kokku said nad ometi kord. Ainult kaks-kolm aastat oli kulunud. Nende magamisasemed olid otse kõrvu. Mitu päeva olid nad juba ühes elanud, ilma üksteist tundmata. Ühel õhtul istusid nad mõlemad aknal ja vaatasid läbi jämedate roostetanud raudade välja linna pääle, kus juba vali ja tuisune tali valitses. Sääl ütles kandimees:

„Kas te ei käinud mitte paari aasta eest Kurukalmul koolmeistri kohta otsimas?"

„Käisin küll. Mis siis?"

„No jaa! Mulle näis juba algusest saadik, nagu oleksin teid varem näinud. Te olite siis minu juures öömajal."

„Mis? No vaat see on alles kokkujuhtumine!"

Ja kogu selle päeva õhtu ja veel mitu päeva pärast seda oli neil palju, palju juttu.

— — „Vaesus ja viletsus läks ikka suuremaks," rääkis kandimees. „Paljud rääkisid, et maad saab, mõisaid jagatakse. Olime meiegi kihamas: maad tahtsime! Kuidas sa hing ilma maata saad! Põllu inimene oled, ega sa siis jänese kombel haava päält koort näri ja sellest ela! No mõtlesime ka meie, et kui tuleb maa, ega siis enam midagi häda pole. Läksime mõisa, ütlesime herrale, et vaata, jaga maa ära! Mis sul temast niigi kasu, — varandust nõnda, et sead magagu

paberirahas. Meie aga ei tea, mis suhu või selga panna. — Ütles, et ega minul tolle vastu suurt ei olegi, aga laske ma mõtlen veel. Mõtles teine ja mõtles, aga kahe päeva pärast oli kümme kasakat mõisas. Sügasime siis kõrvatagust: No kurat su sisse! Ega sina hääga küll anna! Niikaua lubad, kui jõud meie käes; oled aga sina võimumees, siis pühi suu puhtaks. — No arvasime ja arvasime, et kui sa sunnikas ei anna, ehk siis annab kroonu või võtame ise.

„Pääsis siis mujal jaht lahti, läks puha kui suits. Tuli meilegi salk mehi, — muusikapoisid ees, teised ratsa taga, punased lipud seljas, laulavad:

Mõisad põlevad,
saksad surevad;
mets ja maa on meie oma...

„Lõid teised viinavaaatidel keldris põhjad alt, kopsisid sakste majas asjad puruks ja pistsid tule otsa. Ise aga läksid jäile lauluga minema.

„No mõtlesime siis meie, et ega paremat aega ikka tule: saksad on läinud, mõis on üksi, — jagame maa ära. Kui kroonu kord jagamisega meile jõuab, on vast kevad ammu käes, ei saa vilja enam õigel ajal maha teha. Või kuidas selle kroonu jagamisega õieti lugu on: kas tema teab, kui palju kellelegi tarvis, või missugune tükk parem või halvem; tuleb veel tüli ja pahandust; parem teeme ise asja ära. Läksime siis

väljale, jagasime maa ära, panime kupitsad üles: vaata, Jaak, see saab sulle, aga see, Märt, sinule... No hää oleks olnud, ega nuriseda midagi, kui ilma saksuta ja maksuta, — mis sa veel kaebad!"

„No millega lugu lõppes?" päris Remmelgas.

„Millega ta siis veel lôppes! Teisel päeval tuli sõjavägi. Minu vend poodi üles; kaks meest lasti maha; teistel võeti kuklast kinni ja valati igaühele oma paarsada ära. Mitmed on veel praegu siin kinni. Sääl on nüüd su hingemaa! Tarvis teda ju on ... oi, kui tarvis! Aga kuidas sa ta kätte saad?"

„Milles teid siis kõiki süüdistati?"

„Meie olla mõisa põlema pannud, olla mässajad! No mis mässajad meie siis oleme? Maad tahame ainult! Taevas halasta, — inimene tahab süüa, no kust sa seda süüa võtad? Ei tohi süüa tahta, — oled mässaja..."

Ja kogu õhtu kuulas Remmelgas kandimehe kurvatoonilist, õhkavat juttu maast, et teda ikka tarvis on, aga kuidagi kätte ei saa... Mõlemad lamasid nad kõrvu ja vaatasid vangikambri tahmase lae poole. Ja kui nad vait olid, siis mõtles kumbki neist oma murtud, puruks tallatud elu ning tumeda, etteaimamatu tuleviku pääle.

„Mispärast siis teid siia toodi?" küsis kandimees Remmelgalt unetul ööl, kui hinges äramõistmatult igav ja tühi tundus.

„Eks ole minagi „mässaja“!“ naeratas Remmelgas kibedalt. „Mõtlesin palju teha, kui koolmeistriks sain. Aga mis sa teed, kui käed-jalad kinni on! Igal sammul seisid mul inspektor ja õpetaja, käsukirjad ning keelud ees. Saadeti ühelt kohalt teise kui pidalitõbist. Ära tahtis neelata kogu see mülgas. Sain viimaks aru, et ei suuda siis rahvale valgust anda, kui sa ei tohi, kui seda ei taheta. Siis hakkasin teistmoodi tööle ja . . . nüüd olen siin. . .“

Mõttes lamasid mehed vangimaja õlgkotil, kuhu imelik saatus nad kõrvu oli pannud.

Hämar on vangimaja, igav ja tuim ta elu. Kõik igatsused kustuvad, inimene vajub ikka madalamale ja madalamale. Igav on nii elada, — päevad ööde taolised ja ööd päevade sarnased. Siin ootad muudatust, — kas või ka halva poole, — kui see aga muudatus oleks.

Vangid ootasid, ja muudatused tulid.

Remmelgas, kes nõnda vabadust ja valgust armastas, saadeti kaugele põhja poole, kus nii külm on, et sääl ka kõige palavamad soovid jahtuma peavad.

Põline põhjamaa mets kohab lõpmatut lugu kõigest sellest, mis ta omal pikal eal on näinud. Aga ühe uue loo teab ta nüüd: see on neist elujulgetest inimestest, kes taigas teeta ja sihita ümber uidavad, või kaugelt külmade maalt läbi taiga omast vangikohast lõuna poole põgenevad . . .

Ühel hommikul koidu eel toodi ka kandimees vangimajast välja, ja inimene, kes kogu oma eluaja maad oli igatsenud, sest et ta mitte jänes polnud, kes haava koorest elab, sai viimaks ometi maad, ometi kord!

Seitse jalga pikkuselle,
neli jalga lai — — —
— — — — — — —

Ei, ei, kes neile nii palju maad andis: neid aeti kolm meest ühte hauda . . .

1903—1906.

NÕIUTUD RINGIS.

KATKE.

Hommik —

Selge ja jahe, päiksepaistene ja kollastel lehtedel puhkav hommik, tume-rohelise ja rohekaskollase muruga, ääretu ja pilvitu, selge ja sinise sügistaeva ning äralendavate kurgedega —

Hommik —

Täis valgust ja selgust, kuldá ja rohelist siidi, nii ilus ja luulelik, nii puhas ja neitsilik, nii kurb ja nii suurepärane —

Kollaste lehtede varisemisel, kurgede lendamisel, enne vihma ja külma, enne tuulise ning tormise aja tulekut —

* * *

Pikkamisi tõusid mustjas-hallid suitsusambad külade kohal selge taeva poole. Suits lagunes taeva all laiali ja heljus õrnana vinana tuulekese õõtsudes ida poole. Vares istus kaevulingul ja vaatas mõttes üle rõukude ning lagedate väljade.

„Aehee!" hüüdis tugeva kondiga mees, laia noaarmidest inetut nägu vastu Rebaseraba ääres

seisva hurtsiku akent surudes. „Kurat, kas ei kuule või?“

Seest vastas jäme hääl:

„Mis sa karjud sääl? Kisendab, nagu oleks sarviline lahti. Oota, küll ma avan ukse.“

„Magavad kui lehmad,“ urises akna all seisja. „Kes niiviisi õigel ajal laadaplatsile jõuab!“

„Jaak, kas sina oled?“ küsis teine unine hääl sisepoolt.

„Kes kurat see veel peaks olema, kui mitte mina!“

Ukse taga oli kolinat kuulda, taba lükati riginal eest ja lauaselgadest kokkulöödud uks läks lahti. Lävele ilmus unise näo ja sasis juustega keskealine mees, ainult hallid ööräbalad ümber.

„Hmhee — eh —“ urises ta ja pigistas silmalaud pilukile. „Tõepoolest, juba nii valge, et silmad ei kannata. Mis sa veel ootad? Astu aga sisse.“

Võõras astus lävele, lõi päälae vastu ukse ristpuud ja jõudis alles siis hurtsiku.

Kesk suitsunud tuba seisis mustades räbalates ja hilbendavate juustega vanamoor, kuna seina ääres rigiseval ja nagiseval laval noorepoolne naine kolme-aastase tütarlapse kõrval lamas. Võõra sisseastumisel ärkas naine, haigutas ja sirutas, tegi rähmased silmad lahti ja küsis kähiseva häälega:

„Kas hommik juba?“

„Muidugi hommik! Näe, Jaakki juba siin ja ootab, millal minema saame. Mis sa veel põõnad?

Katsu aga, et üles saad!“ rääkis vanamoor omi hilpe kohendades.

Laval lamaja tõusis üles ja hakkas end riide panema. Laps magas rahulikult edasi.

„Aadu, kas sul midagi osta ka on?“ päris võõras.

„Mis sa räägid?“ küsis mees, kes näo pesemise sulina pärast küsimust ei kuulnud. „Ah osta või? Eks üht-teist ikka. Aga sinul?“

„Mis kurat mina säält ostan! Ei saa suutäie viina jaokski raha, kust teda siis veel mujale saad!“

„Sina oled üksi ja ei saa!“ tähendas Aadu. „Mina toidan nelja ja pean saama.“

„Mis nelja! Mis sa naiste eest muretsed! Krossigi ei maksa neile anda.“

„Ega ei annakski, aga kes nendega maad võib jagada. Katsu, et aga lahti saad.“

„Mistarvis nad siis naised on, kui ise ei oska teenida?“ küsis Jaak ja sülitas lirtsti! porisele põrandale. „Nüüd laada aeg — ja nemad ei oska teenida!“

„Ah, või niiviisi sa siin arutad!“ pahandas vanamoor, kuna noorem naine, punaseid juukseid pää kohal ühe käega püsti hoides ja teisega kammides, itsitama hakkas.

Jaak naeris täie suuga.

„Pole neist naistest ei villa ega karva. Noorelt tõmbavad ümber, aga saavad vanemaks, siis toitku neid mehed. Siin on nüüd Tiiu. Laps on tal kodus —“

„Kas sa, kurivaim, oled vait!“ hüüdis noorem naine ja viskas riidetükiga Jaagu poole.

„Ära sa uhkusta nüüd midagi! Mis sa selle lapse-risuga õieti oled võitnud? Kutsikas on muretsetud, — Joosep naerab pihku, — ja nüüd olgu Aadu hää mees ja toitku. Pole see lapsega tüdruk parem maailmas, kui kellaga koer kirikus.“

„Kas sa pead oma suud või ei? Häbene ometi ema eeski vähe!“

„Pole temagi kes teab mis püha loom. Mõlemal on lapsed, kuid meest ei ole kummalgi. Juba terve sugu on sarnane.“

Vanamoor turtsus vihaselt, anumatega kolistades.

„No kas saate juba valmis?“ küsis Jaak ja tõusis üles.

„Ei tea, kes siin riide võib panna,“ vastas Tiiu. „Tuleb sisse — “

„No mis sa siis mind veel häbened!“ naeris Jaak. „Olen sind ju igapidi näinud. Ega hullemat ikka või olla.“

„Juba jälle algad sa oma laulu!“

„Ja sina kuulad, nagu näha, häämeelega seda,“ tähendas vend pahaselt ja lisas siis: „Sa, Jaak, oota meid veel natukene. Me võtame vähe hommikust ja läheme siis.“

„Hommikust, — tont söögu teid ja teie hommikust! Ma astun parem aegamööda minema. Küll tulete metsa vahel järele.“

Nende sõnadega surus Jaak mütsinoti veel

enam kukla, astus lävele ja lõi pää uuesti vastu põikpuud. Vaevalt paar sammu oli ta osmikult lepikusse astunud, kui keegi pehme käsivarrega ta kaela ümber kinni võttis ja midagi ta kõrva hakkas sosistama. Soe hingeõhk puutus Jaagu kõrvalehte ja pani selle õhetama.

Mees pööris järsku ümber.

„Sina, Tiiu?“

„Ei tea, kes siis muu!“ naeris tüdruk lõbusalt, lihavate huultega poisi huuli otsides.

„Mis sa, tüdruku mait, minu ümber liperdad?“ urises mees, ilma et end tüdrukust vabastada oleks püüdnud.

„Jaak, ära joo kõike raha ära. Sa lubasid mulle laadal sõrmuse osta,“ naeris tüdruk.

„Mis sa veel ei taha! Kuna ma lubasin?“

„Ära nüüd põikle vastu,“ rääkis Tiiu mehe karedat palet silitades. „Sa lubasid ja pead täitma.“

„Pead! Teeni ise sõrmuse raha ja ära mangu minu käest. — Käi minema!“

Selle juures võttis ta tüdruku ümber kinni ja hakkas ta huuli suudlema.

Tiiu palenukkidel lõi jumi punakas-ruskeks. Ta hoidis kõvasti poisi ümber kinni, nagu kartes, et see ta tõesti eemale lükkab. Nad olid nii üksteise ligi, et vaevalt hingata võisid — naine pool-alasti, täis hõõguvat tuld, mees ripendavates hilpudes, kuklasse heidetud pääkattega.

Naise silmis oli sära, — nagu vihasel kassil,

— mis siis lõkkele lööb, kui naine igaühele kaela ripub, kui see ainult mees on.

„Aga sõrmus?" päris Tiiu. „Kas ostad?"

„Mine kus kurat!" hüüdis Jaak ja lükkas tüdruku eemale. „Oled üks — "

Ta sülitas ja astus minema.

„Kas ostad?" kostis talle tüdruku hääl veel kord järele.

Mees astus raginal üle kuivanud raagude.

*

Tee viis metsast läbi.

Kummalgi pool kasvasid punakas-kollase koorega männad ja valged, sirged kased. Raskelt tungisid päikese kiired läbi puude krooni, et õrna videvikku metsa alla laotada.

Tõsise näoga, sügav korts otsaesisel ja suu kibedalt kinni pigistatud, astus Jaak teed mööda. Vana mütsinott kuklasse visatud, oli ta sasis juuste ja rebenud habeme karvadega kaetud pää õlale vajunud, kuna luised käed nagu pikad pendlid kahel pool liikusid. Mõttes astus ta edasi. Aegajalt pomises ta mõne arusaamatu sõna, mis nagu koera urin kostis.

„Kurat!" pahvas ta viimaks suust. „Sarnase eluga läheb ka inglil hing täis!"

Ja ta lõi rusikaga vastu rindu.

„Oleks see saatana elu siin mu käes, ma viskaksin ta vastu mända lömaks!"

Ta pööris nagu küsides põlise männa poole. Ja edasi läks mehe mõttekäik.

„Võtaksin kätte raudkangi ja tapaksin kõik maha, kes ilmas õnnelikud, — siis alles oleks hää hingata!“

Tume helk lõi ta silmis põlema, ja kuivad, kanged lihaksed nagu köied kiskusid krobedad käed rusikasse. Õnnelik naeratus lehvis ta inetul näol. Ta sirutas käed mustava metsa poole, nagu oleks ta ohver sääl olnud. Aga tumedad mõtted huugasid pääs.

„Kes on seaduse annud, et just mina see kannataja, vilets ja vaene pean olema? Kel on õigus mind nälgima, janunema ning piina kannatama panna? Antagu ta mu kätte, ja ma näitan, kui magus on valu!

„Ei ole mul üht päevagi olnud, mis rõõmus ja õnnelik oleks. Midagi pole mul muud kogu elust meele jäänud, kui ainult nälg ja viletsus. Üksainus hädaorg on kogu elu olnud.

„Ja kelle süü see on, kelle süü? Kus on põhjus? Mispärast?

„Mina tahan süüa, juua ja elada! Igav on oodata, kuni kõik need poojad, pigistajad ja kägistajad lõpevad! Mina tahan ka kord elada, enne kui suren!“

*

On pime öö. Udu, raske ja rõhuv. Metsa taga kumavad majade aknad. Ja sees on rõõmsad. Aga kusagil puude varjus, külma ning udu

all, hiilab näljane inimene, kes iial päiksepaistet veel näinud pole. Ta süda on külm, ta hinges on õudne ja kole. Ja alles siis tunneb ta rinna vähe lahenevat, kui veripunased leegid mustava suitsuga taeva poole lõõmavad.

Nad põgenevad välja. Aga metsik hing ootab sääl ees, ta on igal pool, kuhu nad põgenevad, — ja tema käest ei pääse iialgi! Leekiva tule valgel katsub ta oma noa teravust ja tunneb rõõmu, et ometi kord oma vaeva, viletsuse ja valu kätte saab maksa.

Aegamööda avab ta nende kurgud, külmaveriselt võtab ta välja nende südamed. Ta käed ei värise lõigates tuksuvat, rabelevat, vingerdavat liha. Aegamööda katkuks ta omal ohvril kõik liikmed üksteise järele, ta vere laseks ta kruusidesse nõrguda, siis peseks ta oma palge sooja verega.

Kui punaseks läheb maailm, otsekui oleks silmad ära seletatud! Suured astjad ajavad verd üle. Ah, kui palju sooja, purskavat, lainetavat, kohisevat verd! Terved kosed, terved jõed verd, ah, terved vahutavad, tormised mered verd!

*

„Pilulili!“ hüüdis kasepuus hiline lind, ühelt oksalt teisele hüpates. „Pilulili!“

Mees jahmatas mõtetest ja vaatas hirmunult ümber. Ta pühkis räbaldanud käisega üle otsa-

esise. Ta kondised käed värisesid tasa. Kadunud oli silmist kohutav nõdrameelne tulukene. Ta vaatas omi käsi: kas need vahest verised polnud? Ei, suured krobalised töömehe käed olid praegu verest puhtad.

Praegu —

Aga teine kord, kui verejanu veel kõrgemale tõusis, kui surma-hullustus kangemaks kasvas, kui ta pää oli kuum, tapariist käes ja inimene lähedal —

Ta tundis oma hirmust haigust, mis ajuti ta meeled segas; ta tundis seda ja värises ise selle pääle mõeldes.

Vanematest väiksena võõraks jäänud, hulgusena ilma saadetud, ümber hulkudes teiste hulguste poolt pilgatud ja põlatud, — seda kõike oli ta pidanud kannatama, sest et ta selle hirmsa haiguse idusid veres kandis. Juba siis, kui ta paariteistkümne-aastasena poisikesena isal riius hambad sisse lõi, juba siis tundis ta, et oma isa iseloomu oli pärinud, kes verd ihkas juua ja surma silmaga näha soovis. Juba siis, kui ta viieteistkümne-aastasena pulmas purju jõi ja magavale seltsilisele noa kaela pistis, juba siis paistis ta ääretu verejanu. Selle janu pärast oli ta aastaid vangis olnud, selle pärast oli ta nägu noahaava armidega kaetud.

Mustad vere-unistused kadusid kui koledad kohutused. Aegamööda, tähelepanemata olid need

mõtted ka kumisevasse pähe kogunud, möllanud sääl kui katk rahvarikkas linnas ja kadunud kui raske suits, mis leegiga taeva poole lööb ja õhus laiali ujub.

Unustada katsus ta seda kirgede tormi, ja kartlikult sammus ta sinna poole, kus täna päratu suur rahvahulk koos oli.

Pikk nuga kõlkus ta kuue all nahkse vöö küljes.

„Peidan selle õige põõsa,“ mõtles mees. „Vahest on nii parem.“ Kuid ta ei liigutanud sõrmegi. „Vahest on teda siiski tarvis,“ mõtles ta jällegi. „Vahest tungivad suure hulgaga kallale. Mul vaenlasi igal pool.“

Tal oli raske riistast lahkuda. Nagu oma hinge oleks ta panti pannud, kui selle käest oleks annud.

Nuga aga rippus tupes ja janunes tööd, sest punane rooste hakkas ju ta õhukest haljast tera purema. Ah, kui magus on tungida läbi tuksuva, väriseva, valudes viskleva liha!

„Pilulili!“ hüüdis lind.

Oks värises vähe, ja üksteise järele pudenesid lehed tasakesi, tasakesi kahvatu-kollasele murule.

„Heii, Jaak!“

Jaak pööris ümber ja nägi, kuis Aadu lõõtsutades lähenes.

„Mis sa karjud?“

„Mis ma karjun!" ähkis Aadu. „Läheb otsekui auruga, aja kas või ratsa järele!"

„Kuhu ema ja Tiiu jäid?"

„Teadagi, naiste asi, ei saa kunagi valmis. Ma ei jõudnud ära oodata ja tulin tulema. Eks nad komberda järele."

Nad astusid kõrvu edasi.

„Ho ho hoo!" haigutas Jaak natukese aja pärast. „Ho ho, küll on vahel igav ja kurb! Soovin tihti nii enesele kui teistele surma. Kuid see ei tule, ja pääle pole hakata midagi."

Ka Aadu oli tusases tujus. Ta vaatas kõrvale mustavasse metsa ja lausus aegamööda:

„Kui õieti öelda: mis on see elu väärt? Näituseks mina. Kopsin eluaeg saapaid, ei tunne ise elust magu ega saa teistele hääd teha, kärvan viimaks, mind topitakse kirstu, visatakse hauda, kivid ja muld aetakse poole toobi viina eest kolinal selga — ja siis ei haugu enam koergi mu järele! Kes teab, et ma olen elanud, vaeva näinud ja nälginud, tööd teinud ja purjutanud ning oma saatust vandunud! Kui mul parem töö oleks, — võib olla, ma oleksin hoolsam ja õnnelikum. Kuid nüüd — talla maad, hinga õhku ja kao siis nagu vagel puu koore all või nagu konnapoeg, kellest vankri ratas üle veereb."

Ta sülitas ärritatult ja rääkis edasi:

„Mis on meist, nagu mina, sina ja tuhanded teisi ussikesi ilmas, kasu? Mis on elust üleüldse

kasu? Sülitadagi ta pääle ei maksa! On kuulsaid inimesi, on rikkaid ja tarku, — eks nendest siis kasu ole. Aga meie, sina ja mina, — mis oleme meie? Rõskuse-mardikad, kes mädanud põranda all elavad! Sündimisest surmani sumame selle maailma ääretus mudas ringi. Meie sündimine ei tee kellelegi meelehääd; elame — ei tea, mistarvis; ja sureme, et ilm meist lahti saaks!"

Üksteise järele libisesid puude ladvult kollased lehed tasahilju põrmu. Ja juba paistis läbi paljaste raagude ilmotsatu sügav sinine taevas.

„Sa arvad, et ma sellepärast kadunud olen, et mina ja minu sugu kolmandast põlvest pääle joob? Ma pole mitte sellepärast kadunud, et ma joon; vaid sellepärast ma joon, et ma kadunud olen! Minu elu on vaesuse ja viletsuse läbi mürgitatud. Ta ei maksa enam punast krossigi. Ma tean, et ma paremaks ei või saada, kui olen; kuid ei usu ka, et veel sügavamale võin minna, kui selles mülgatuses juba olen. Sellepärast on mulle üks kurat kõik, kuidas ma elan, kas ma karskust pean, või nagu lutikas täis tõmban. Sellepärast ma siis joon, kui raha on; ja ei joo ning kannatan puudust, kui seda ei ole. Ega ma mitu korda ela. Elan üks kord — ja seegi koera kombel. Kordki ei saa õieti rõõmus olla. Rüüstad, tungid ja rüseled, karjud ning kisad — kuni kord lõped. Aga — mistarvis —?"

Ta jäi vait.

„Njaa —" venitas Jaak mõttes.

Aegamööda varisesid lehed latvadelt, aegamööda, nagu poleks neil kuhugi ruttu, sest põrmu jõuavad nad küllaltki vara. Aga taevas lõi pikkamisi tumedamaks ja läbi paljaste raagude paistsid hallid ruttavad pilved ning üle metsa latvade tõmbus külm ja kale sügistuul. Tuul tõusis, ja oli, nagu oleks keegi kusagil sügavas padrikus hoiganud — pikkamisi — pikkamisi —

1903.

ÕNNE KAALUD.

KATKE.

Hindrik kuulis, kuis Madis aida otsas oleva aganiku ukse avas ja põhus kahistas. Siis nägi ta saunameest põhu sületäiega üle õue minevat, lauda ukse lahti lükkavat ja selle pimedusse kaduvat. Vasikas hüppas lävel vanamehest mööda, jooksis paar tiiru õues ja jäi siis äkki kesk muru seisma, kael välja venitatud, imestavad silmad pungi.

Ema askeldas perele toitu keetes kiiresti eeskoja savisel põrandal. Ta hirmutas vitsakimbuga kärbseid, kes paksult õhku täitsid. Tuba läks hämaraks. Paja all loitis tuli.

„Ema, homme läheme vikatitega heina kallale," ütles Hindrik ja istus Kaarli sängi servale.

„Oleks sa rohkem töölisi palganud."

„Veski Toomas lubas tulla. Ja palju meil neid siis tarvis on!" vastas Hindrik ning mõtles ise selle juures: „Ja palju meie neid ikka palgata jõuame!"

„Ei tule veski Toomas. Neil nüüd isegi palju tööd. Veski Anton hakkab naist võtma. Eile õhtul oli teine koolimaja Elsal kosjas käinud."

Poeg ei vastanud selle pääle midagi. Kuuldus ainult, kuis pada pimedas porises. Ja emal polnudki aega pikemaks jutuks. Alles siis, kui ta kuulis, et Hindrik tõusis ja ukse juure läks, pööris ta ümber ja küsis:

„Hindrik, kuhu sa veel lähed?"

„Välja," vastas see köhatades.

„Ära mine. Söök saab varsti valmis."

Kuid Hindrik astus sõnalausumata õue.

„Mine sööma," ütles ta Kaarlile, kes kaevu juures jalgu pesi, ning pööris ise värava poole.

Oli juba pime. Kuu serv õhetas metsa kohal. Kahel pool põllupeenart lainetas valmiv rukis ja lõi peremehele vastu põlvi. Kuid mitte seda ei näinud ega tunnud Hindrik.

„Siin ma nüüd olen!" õhkas ta hääletult. „Sinu jaoks olen ma tööd teinud, sinu pääle olen ma mõtelnud iga seemne pihutäie juures, mis mulda heitsin. Ma ei tahtnud, et sa minu majas puudust oleksid kannatanud. Kuidas ma sind oma mõtetes olen hellitanud! Sa olid minu viimne rõõm, mu viimne troost kõigis mu kurbustes ja õnnetustes. Aga ei! Ka see lootus ei pea täide minema!"

Ta seisis nagu joobnud metsa ääres ja vaatas kodu poole tagasi. Siis pööris ta ümber ja vankus väsinult üle kadakase nõmme. Ta ees

seisis paks, pime mets. Aeglaselt sammus mees metsa teeraal, mis puude all keerles. Kusagilt kuuldus öökulli huikamine ja siis vee sulin. Mets läks harvemaks, ja läbi puude vilkus punane tuluke.

Hindrik oli metsast väljas. Ainult kitsas põllulapp ja lai aed lahutasid teda koolimajast. Nagu vaim ligines ta valgustatud aknale. See oli lahti, kuid läbipaistmatu valge eesriie, väljapoole loogas nagu laeva puri, varjas kõik, mis toas sündis.

Hindrik peatas akna ees, süda täis ahastust ja valu. Ta kuulas, kuis Elsa vend lühikeste sammudega tuba mööda edasi-tagasi käis ja viiulit hääle seadis. Ja siis hakati mängima. Mänguga ühines naise pehme hääl.

Hindriku süda peatas tuksumises. Ta ei saanud ega tahtnud aru saada, mis lauldi. Ainult seda nõrka ja pehmet häält tahtis ta kuulda. Ah, kui hää see oli! Kuidas ta helises!

Äkki täitis mehe rinna meeleheide ja ahastus. Ta vajus kokku kivisele pingile, kätega pää ümber kinni hoides. See ei olnud tema jaoks: see laul ja see mäng, see ülevoolav õnne küllus, mis ses noores hääles helises! Teda ei lahutanud mitte ainult õhukene eesriie toasolijate õnnest, vaid miski lai, suur ja sügav, millest ta üle hüpata, läbi tungida või ümber minna ei suutnud.

Ta ei pannud enam tähele, millal laul vaikis. Ta istus kaua mõttes. Kui ta viimaks pää tõstis,

oli aken kinni ja tuli kustunud. Ta pää kohal värisesid kuu valguses läätsepuu pisukesed lehed.

Ta tõusis üles ja vankus minema kui joobnud. Öö läks uduseks ja kuu hakkas kustuma. Tee ääres pimedas sulises oja. Kõrts oli pime. Ainult rehe all trampis hobune. Pahemal pool mustas veski madal ja lai hoone.

Hindrik virgus alles siis, kui end veski tammil seismas leidis. Ta käed läksid rusikasse ja viha tärkas ta hinges: Või sääl sa oled! Sinu jaoks laulavad noored tüdrukud, sinu jaoks on kõik rõõmud ja õnned, aga minule — mitte midagi!

Ta seisis täis võimetut viha seina ääres, ilma mõtteta, mis jaoks ja kui kaua. Ta nägi jahu laikusid ukse ees valendavat ja tundis järve muda lõhna.

Oh, miks on elu nii läinud ja mitte teisiti! Tuhanded teisi võimalusi on olnud, aga elu on valinud kõige halvema, kõige kurvema võimaluse.

Kuis tahaks ta kõik uuesti alata: uuesti poisikesena kooli minna, rõõmsana ja anderikkana kooli-aastatest läbi rutata, et siis julgena ja käskivana ellu astuda.

Ta ei seisaks siis mitte nõnda siin nagu praegu: ebaõnnestanuna ja poolelijäänuna, ei talupoeg ega haritlane, õnnetu nii sisemiselt kui väliselt.

Kuid elu on kõige halvema võimaluse valinud. Ta on täis kiusu ja vimma olnud. Ja pole lootust, et ta veel kord paraneda võiks.

„Kuna, kuna olen ma ometi õnnelik olnud?" küsis Hindrik eneselt hääletult ja vastas ise: „Ei kunagi! Kuna tuleb siis õnneaeg? Ei iialgi!"

Ta oleks veel kaua sääl mõttes seisnud, kui mitte vali püssipauk ta äkki poleks äratanud. Ta hüppas ehmatusest kesk tammi ja nägi, kuis must kogu kumaras kiiresti üle põllu maantee poole jooksis.

Samal ajal oli veskis kolinat kuulda. Keegi tõukas välise ukse lahti ja jooksis ööriietes tammile.

„Kes siin on?" kisendas ta ja lähenes Hindrikule, kirves käes.

„Mis on?" küsis Hindrik hirmunud häälel.

„Mölder on tapetud!" vastas sulane Toomas.

Mõlemad mehed jooksid pimedasse veskikotta, pöörsid sääl paremale poole ja jõudsid köögist läbi minnes valgustatud tuppa.

Lamp, mille klaas ja kuppel puruks löödud, suitses laual, tuba ruske, nõgise hämarusega täites.

Kesk põrandat verelombis lamas seliti inimene.

Surnukeha ääres põlvitas hirmunud, ahastavate silmadega vana teenija tüdruk, ööriietes ja lahtiste juustega.

Tuuleõhk, mis katkisest aknast sisse tungis, liigutas lambi nõe sammast edasi ja tagasi.

Hindrik jäi kivisena surnu ees seisma.

See lamas pikana ja raskena, tugevad liikmed välja venitatud, huuled kõvasti kinni ja sil-

mad pärani. Ta ilus ja tark nägu oli karge ja selge. Ta näis nagu ise sinna heitnud, jahuses töökuues ja puukottades.

Kuid ta oli surnud, — ainult see teade täitis Hindriku mõtteid. Tal polnud enam ehmatust ega hirmu. Ainult jäine ja jäätav meelehää täitis ta südant. Ta hing oli otsekui kiviks muutunud.

Ta seisis mõne minuti liikumatuna ja hääletuna. Surnu klaasised silmad vaatasid ta otsa. Siis käänas ta järsku ümber ja astus sõnalausumata välja.

Ta ei peatanud enam tammil ega ka kogu teel koju.

Alles kodu väravas seisatas ta silmapilguks ja vaatas kord koolimaja ja kord veski poole. Siis läks ta sisse.

Ema ärkas ta tulekul ja süütas tulukese põlema.

„Kus sa käisid?“ küsis ta.

Küsitav ei vastanud midagi, vaid käänas näo seina poole ja hakkas riidest lahti võtma.

Ema kordas küsimust, kuid ei saanud jällegi vastust. Siis käänas ta tule väikseks. Kaua heljus ja vabises see tahi otsas ning valgustas vana maja tahmaseid seinu. Siis jäi ta õige väikseks ja kustus. Toas oli kottpime.

Hindrik lamas liikumata voodis. Ta mõtted olid otsekui kivinenud. Ta ei tunnud enam rõõmu ega valu. Elu oli nagu silmapilguks peatanud,

nagu mõõgateral seisis ta: ühel pool lootused õnne pääle, teisel pool aimus pääsmatust õnnetusest. Ta oleks nagu mitu tundi meelemärkuseta lamanud ja praegu alles ärkanud. Kui kaugel oli kõik: nii Elsa kui Anton! Kes need olid? Mis puutusid nad temasse? Ta mälestustest oli keegi otsekui kääridega suure tüki välja lõiganud.

Kui ta veel midagi tundis, siis ainult hommiku-eelist jahedust, mis ta liikmed lina all värisema pani.

1901.

HÄMARUS.

KATKE.

Miili seisis lävel, toetas hõõguvat pääd vastu piidapuud ja vahtis tuiskavasse lumemerre. Kõrged tuisu lained lendasid mühinal läbi metsa. Kõik sulas ahkjates iilides, mis järeljätmata ja vahetpidamata mööda kihutasid, nagu jäise sõõrusuitsu valged rõngad.

Lahtine koor mängis maja taga pedaja tüvel pilli.

Pääd selga visates vahtis tüdruk pilusilmil männalatvade poole, mis alalõpmata mängus tõusid ja vajusid, salapärased ja imelikud. Pedaja koore pilli saatel tantsisid tuisuhaldjad sõõrimängu: Samm ette, samm tagasi, kätest kinni ja edasi!

Miili pigistas hõõguvad silmad kinni ja kuulas metsa mühinat, mis nagu kusagilt kaugelt ja läbi une kostis. Koor männa tüvel vilistas ikka kergemini ja kõrgemini. Mäng muutus heljuvaks, kaasakiskuvaks muusikaks, kostis kõigilt ilmakaartelt, tulles nagu tuisu jäiste iilidega. Ja juba kuulis Miili tantsjate samme ning pulmaneidude

loorikahinat. Lõpmatu reana läksid nad temast mööda, kurvad palged lumivalged, pääs jäälillede pärjad. Ta aimas nende linikute puudutusi omil põsil, ta tundis nende käte kinnihakkamist omil käsirandmeil, — laiadena ringidena lendas ta selles talvehaldjate pillkaaris läbi õhu, vaimude tantsu unenäoliku, viirastusliku mängu kajades.

Helises männakoore muusika . . .

Kätega pää ümber kinni hoides ja ahnelt külma talvetuult hingates vahtis Miili üles taevasse, kus ikka hämaramaks ja hämaramaks lõi. Tuisk oli ta juuksed peent kuiva lund täis riputanud, aga ta ei teadnud seda; ta väikesed käed sinetasid külma pärast, aga ta ei tunnud seda. Kui hää oli end anda tuisu iilide kätte, mis nagu siidist võrkudega kõik kiusavad, ahastavad mõtted endaga kandsid!

Korraga käis raske marulaine üle metsade, ja silmapilguks avanes Miili ees lõpmatu latvade meri kuni taeva servani, Kuningamäe kallakuni. Tuhande-sõrmised hallid käed tõusid taeva poole, musttuhat musta pääd kumardas alla — ja siis kattis lume iil kõik jälle äkki.

Kuid Miili süda jahmatas: otsekui lugematud sõjaväed olid ruttamas ta poole alt laanest, — nende vihaseid pilkusid nägi ta lehvivate käharjuuste alt, — ruttasid haldjate lugematud malevad.

Nagu üleskohutatud lind tundis ta enesel korraga külm olevat, ja sinetavaid käsivarsi põlle

peites ning kartlikult üle õla piiludes ruttas ta tuppa tagasi.

Siin oli juba õige hämar. Põlevast ahjust langes veripunane valguse vööt risti üle toa. Nagu purpurkangas oli põrandale laotatud.

Miili vajus väsinult voodi servale. Ükski mõte ei liikunud ta pääs ja segaselt eksisid ta silmad verevas valgusejoones. Kusagil ahju taga tiksus vanaaegne puu-kistavartega kell ja väljas kohises tuisk. Kuid Miilile näis nii vaikne, et isegi ta hirmunud südame tukse vasara langemisena tundus.

Kasvis tuule kohin, kasvis hirm — hirm teadmatu ja tundmatu pärast, kes tuulekohinana maja ümber hiilis, tigedana ja kavalana, kes siit aknast sisse piilus ja säält aknast piilus, kõrva vastu ust surus ja kuulas, erksana kui kiusatus ning patt.

Ja jälle tõusid mõtted, hädaldavad ning meeleheitlikud:

. . . Oh, kui Anton vähemalt täna õhtu ei tuleks! Tulgu homme, tulgu ülehomme, aga mitte täna! Ta ei tea enam, mis siis sünniks . . . midagi ei tea ta enam . . . mitte midagi . . .

Öö ja päeva on ta ära olnud, teadmata kus. Võib olla, sääl Kuningamäel, neis metsameeste majakestes, kust pirrutuled siia pilguvad. Võib olla, on ta õitsilõkke metsatihnikus maha teinud, istub sääl ja vabiseb külma käes, aga ümber kohiseb tuisk. Aga võib olla . . . võib olla, on ta

lumelagendikul eksinud, maha langenud, otsa saanud lume ja väsimuse vastu võideldes . . . ning ei tule enam iialgi tagasi . . . ei iialgi . . .

. . . Oh jumal, jumal küll! . .

Miili rabeles nagu haavatud lind voodil. Ta pää vajus üle voodi serva, ta juuksed puutusid põrandat. Ta segased silmad vahtisid lael värisevat punast ahju kuma, mis ühes laega üles-alla näis heljuvat. Segased mõtted nagu need kuma lapid lael heljusid ta ahastavates ajudes.

. . . Taevane jumal, ärgu tulgu ta täna koju! Ah, ta kardab teda nii! See on hullumeelsus, see on hukatus, see on surm!

. . . Ah, kui ometi midagi teha võiks, et sellest pääseda, ära põgeneda, et kõik jälle muutuks ja ununeks, et oleks endiselt ainult õde ja vend, nagu kord lapsepõlve kaugeil päivil!

. . . Olgu, et nad üksteist põlgaks, vihkaks, et nad oleks verivaenlased, — kui ei oleks aga seda lõõmavat iha, janu, meeletut tahtmist, nagu himu uimastava mürgi järele!

. . . Kui saaks katki kiskuda need võrgud, mis neid üksteise poole tõmbavad, ära põgeneda neist paelust, mis neid seovad, — olgugi kannatustega, — kas või surma hinnaga!

. . . Surm, jah surm! Miks ei lase jumal Miilit surra! Lahti tahaks ta saada neist maistest himudest. Kui hää ingel tahaks ta siis Antoni teede kohal valvata, päiksepaistet tahaks ta siis ta teeradadele paluda.

. . . Surm . . . jah surm . . . Kui läheks metsa ja külmaks ära . . . Kui läheks järvele, kus allikate kohad lahti on . . . Või kui siinsamas hämaras tare nurgas, kus vaiad palgi praos reas mustavad . . . Üksainus minut valu . . . ja selle eest igavene rahu . . .

Kuid siis hüppas ta hirmunult üles.

. . . Ei, ei, see oli kiusatus, kiusatus ta hinge pärast! Katsuda tahtis teda jumal, katsuda tahtis ta tema südant, suurt kiusamist tahtis ta temale saata. Oma võitluse pidi ta võitlema ning võimust saama. Suur ja äramõistmatu on jumal!

Miili langes õndsuse värinas põlvili voodi ette, sõrmed vaheldamisi kokku surutud. Ta huulilt ei tulnud ühtki palve sõna, ainult ta südames hõõgus ja kohises üksainus suur palve, kõikemattev, nagu kevadiste vete kohin.

Ja tulisena ojana purskasid ta silmist pisarad värisevatele kätele. Kui pisikene laps põlvitas ta sääl ning nuttis oma südame täiusest.

Nüüd, jah nüüd oli aeg tulnud, kus jumal ise kõik peab ütlema! Sest ta on hää ja ta ei või kiusata kauem! Aga kui see edasi kestaks, siis oleks see nii, nagu ei hooliks jumal temast enam midagi, nagu oleks ta tema eemale lükanud ja öelnud: Mine ja tee, mis sa ise tahad, kuid sina ei pea taevariiki pärima! Oma palge olen ma sinust ära pöörnud.

Ei, ei, ta on helde ja tema armastusel pole otsa. Ta ütleb omale lapsele, mis peab see te-

gema hinge ahastuses. Ta annab mõista: vaata, mina näen kõik sinu kannatused, ja see peab sinu kasuks pandama. Kelle muu poole peaks ta veel pöörama, kellest kinni haarama omas ahastuses ja valus!

„Jumal, kuuled sa mind?“ sosistas ta põlevil huulil. „Sa tead kõik, iga minu mõtte, iga mu tahtmise. Miks sa ei aita siis mind? Sinu laps mina olen, — mis pean ma ometi tegema, kui kiusatusele vastu ei suuda panna? Ütle mu südamele, ütle!“

Ta ei teadnud enam, mida paluda. Ühtainust tahtmist teadis ta, üht palvet, üht hõõguvat, janunevat kisa jumala poole. . . See kohises igas ta veretilgas.

„Jumal, kuuled sa mind?“ küsis ta läbi pisarate, mis põlevatel põskedel kuivasid. „Kuuled sa mind? Ütle, mis pean ma tegema.“

Ta tardus üheks pilguks kuulamises, mis igaviku pikkusena näis. Ja oli nii vait. Üksi lumi kahises akna taga ja tüdruku süda lõi ahastavas ootuses.

„Jumal, kas sa ei kuule mind?“ küsis ta äkki lõpmatus janus ja jäi pärani silmil pimedusse vahtima.

Kuid vait oli toas. Isegi tuisu kahin ei kostnud enam.

Ta ei kuulnud teda!

Nagu kuulist tabatud langes Miili rinnuli maha. Ahju kuma jooksis õhetavatena lappidena ta silmi ees üle toa laiali. Nii tardus tüdruk ses

kumas, keha välja sirutatud ja silmad pilukil. Üksi ta rind tõusis ja vajus ägedalt.

Ta oli nagu kõik unustanud. Ei, mitte midagi polnud ju sündinud, mitte midagi. Ta kuulas lume ühetoonilist kahinat, ja isegi pedaja koore kurb pillimäng kostis ta kõrvu.

Ah, miks pidi ometi nii palav olema ja miks pidi pää nii valutama! Kogu ta ihu oli täis lõõmavat tuld.

Ta surus higised käed kokku ja katsus midagi mõtelda, mis ta nagu oli unustanud, kuid mida tingimata pidi teadma. Jah, ta oli nagu midagi otsuseks teinud, ümber muutmata ja vääramata, aga nüüd oli see ununud ja ei tulnud enam kuidagi meele.

Ah, kui palav ometi oli! Higi voolas üle ta ihu. Ta särk oli läbi märg.

Kiiresti tuba mööda edasi-tagasi käies hakkas ta riideid seljast maha kiskuma. Värisevad sõrmed rabelesid nööpide kallal, nagu palavikus tõmbas ta omad hilbud seljast, neid korratult põrandale pildudes. Ja kui ta viimaks ihualasti kesk tuba seisis, siis ei tunnud ta ometi külma. Ei, kogu ta olevus lõõmas kui lausa tules, värises, lainetas, tuksus. Ja jälle oli ta korraga kõik unustanud, mis teha tahtis, ega mõistnud enam, miks riided seljast maha võttis.

Meele tuletades seisis ta ja vahtis segaste silmadega enese ette. Ahju kuma langes ta paljastele säärtele. Ja korraga näisid talle ta jalad

nii imelikud, nagu oleks ta neid esimest korda näinud. Ta kumardas, katsus kätega neid ja imestas jälle. Siis astus ta mõne sammu tagasi, nii et ahju paiste teda päälaest jalatallani kattis, tõstis käed kõrgele üles, vaatles omi lapse-rindu, puusi ja põlvi ning imestas uuesti: nii kauni ei aimanud ta enese iialgi olevat. Ahju kuma punased lapid virvendasid ta läikival nahal, ja oma sirgete lihastega näis ta nagu painduv brongskuju. Ta liigutas end ja vaatles varjude mängu lihaste randmeis ja ümarate rindade ümber. Ta kõndis aeglaselt üle toa ja vaatles pikkade, sirgete varjude jooksu üle seinte.

Ja siis täitis teda lõpmatu rõõm, et ta ihu nii ilus, meeldiv ja noor oli. Ta põlvitas ahju suu ees maha, silitas kätega omi rindu ja puusi, paitas oma ihu nagu midagi kallist ja kaunist, millest tal ennem aimu polnud ja mis ta alles nüüd üles leidis. Kustuva tule kuma värises ta pääl ja mustad täisvarjud tõusid ning taganesid lõpmatus tantsus.

Kõik, kõik oli ta nii ilus! Iga lapp ta nahka oli ennem aimamatu, saladuslikult kaunis. Oma käte all tundis ta enese ihu tundlikul värinal tuksuvat. Madalad valu ja iha lained virvendasid läbi ta hapra olevuse.

Sügav õnnetundmus täitis teda. Ja ühtlasi oli tal nagu kahju millestki kaduvast, hale pisarateni. Rõõm ja kurbus liitusid üheks liigutavaks, leinaliseks tundmuseks.

Ta pani enesele uue särgi selga ja kammis juuksed siledaks, nagu valmistades millegi tähtsa vastu, mis kaugelt ta poole oli tulemas.

Siis heitis ta voodi.

Nüüd oli kõik juba nagu unenägu, nagu imelik muinasjutt, täis viirastuste ja varjude tantsu ning laane eksinud lapse kauget kaeblikku laulu. Ikka hämaramaks, kergemaks, unenäolisemaks muutus kõik, mis ta nägi, kuulis ja tundis.

Lumi kahises ja helises männa koore muusika, nagu oleks kusagil kedagi maetud, kedagi noort, kelle osa oleks olnud veel kaua elada, laulda ja tantsida valgete nurmelillede keskel. Ta pää kohal oleks sinine taevas kaharate kevadpilvekestega, muru rohetaks kui vaip, sirged puud tumeneksid niitude rannal, — ja sinetava magusa mere poolt tuleks ta siis tantsides, ümbritsetud valgetest, õrnadest looridest, õrn ja naeratav kui väikene jumalanna.

Ah, üks noor ja õrn elu on ära kadunud! Ja männa koor heliseb, heliseb männa koor!

Miili süda kiskus valust kokku, tal oli hale, nagu oleks ta ise see noor surnu olnud ja nüüd laudsil lamanud. Vaiksed lapse-pisarad nõrgusid ta silmi. Ta avas juuksed ja laotas padjale laiali, ta silus särgi siledaks ja pani käed risti rinnale.

Tal oli jällegi tundmus, nagu oleks ta millegi tähtsa vastu valmistanud, mis kaugelt juba ta poole tulemas, kuid mille nime ta oli unustanud.

Läbi akna nägi ta kaugel taevaserval arg-

likke tulukesi vilkuvat. Need olid vist metsameeste majakeste tuled Kuningamäel. Ta silmad käisid nende argse ning külma pilgutuse järele.

Tal oli kõigest kahju, enesest ja Antonist. Talle olid ta endised tundmused võõrad ja arusaamatud. Ta ei mõistnud, miks ta nende pärast nii kaua ja nii raskelt oli kannatanud.

Ah, nüüd on see kõik igaveseks ununud! Kui kerge ja kui ilus on ometi elu! Kui palju kaunist on maa pääl! Kui ilus on vaikne armastus kõige oleva, looduse ning inimeste vastu! Kui õrnad ja puhtad on suudlused tuulele, veele ning päikese valgusele!

Kui hää on nüüd puhata . . . ta pigistas silmad kinni . . . puhata . . . puhata . . .

Ja aeg veeres ning tüdruku väsinud mõtted kerisid kuldseid unistuse niite. Ahi oli ju ammu kustunud, ja üksi keerleva lume kahvatu kuma kallutas ahkjaid varje toa seintele.

Peaaegu nagu läbi une kuulis Miili hulga aja pärast akna taga lume rudinat kellegi raskete jalgade all.

„See on Anton," vilksatas mõte läbi ta pää.

Ja siis kuulis ta kedagi ukse kallal kobavat ja sisse tulevat. See oli nagu võõras siin, ta kobas ja komistas. Vaarudes tuli ta akna juure ja langes raskelt istmele. Läbi pimeda nägi Miili ta juuksed sasis ja lund täis tuisanud olevat. Ta

palenukid paistsid teravalt ja kondiliselt üles, otsekui oleks ta palju päivi nälginud ja huntidega ühes metsi mööda uitnud.

See oli Anton.

Argselt viskas ta üheainsa pilgu Miili voodi poole, siis tõukas ta pikkade kondiste sõrmedega läbi juuste ja hakkas kobades ja vankudes riideid seljast kiskuma. Need langesid nagu hallid kotid põrandale. Anton komistas nendes ja ei näinud neid. Siis istus ta voodi servale ja vajus mõtetesse, otsekui oleks ta unustanud, mis tegema pidi.

Kui kuutõbine vahtis Miili ta otsa omast pimedast nurgast. Mees oli ta ees kui viirastus, kui nägemus, oma halli palge ja auku langenud silmega.

Nüüd oli Anton juba voodis. Miili kuulis ta rasket hingamist ja nägi ta rinna kerkimist. Korraga tõusis tüdruk küünarpäil üles ja puuris hirmunud silmad hämarasse nurka, kus Antoni voodi oli. Kõik oli ümber nagu ahkjas udu meri, täis imeliste viirastuste mängu. Varjud jooksid läbi akna kuma ja kadusid mustaval lael. Surutud hirmu-hoigel langes Miili voodi tagasi.

Ta lamas kramplikult kerra kiskununa. Kuum higi kattis ta liikmeid. Mis, mis oli siis nüüd? Ah, ei midagi, tõesti mitte midagi! Magama pidi ta, magama kui surnud!

Aga uuesti ja uuesti sundis teda miski tõusma. Ja korraga vilksatas üksainus mõttekene läbi ta

pää, nagu oleks ta ju ammu miski otsuse teinud, ümbermuutmatu ja järelandmatu:

„Kas nüüd?"

Mis, mis n ü ü d? Ah, ei midagi, ei midagi? Kuula: männa koor mängib akna taga . . . Vaata: varjud jooksevad läbi akna kuma . . . Uni tuleb ühes varjude ja muusikaga . . .

Kuid ta ei suutnud enam kuulda, vaadata ning mõtelda. Tulised lained nagu kiusatuseingli tiivad tõstsid ta ihu äkki tulistele kiusatuslikkudele kõrgustele, et teda alla visata patu ja himude hõõguvisse kuristikesse.

Ei, ei, ei! Appi, appi!

Aga juba oli ta voodist põrandale libisenud, patju ja vaipa ühes tõmmates. Ja juba seisis ta kesk tuba, käed välja sirutatud nagu punase auru pilvedes. Ta värisevad huuled sosistasid veel kui unes jumala nime. Aga juba pani ta põlve venna voodi servale ning lõõtsutas lämbuval sosinal:

„Anton . . . Anton . . . tee mulle ruumi . . ."

1907.

PÜHAJÄRV.

Esimene katke.

Toa lagi kahvatas roosades lainetes, punased kandikud tulid seinu mööda ikka madalamale ja madalamale, kuni katsid magava naise kuldse helendusega.

Nii pea kui läbi voodit ümbritsevate kaskede esimesed päiksekiired Elo palgeni ulatasid, ärkas tüdruk. Ta tõstis paljad käed üles ja vaatas pilusilmil värisevat valgust peopesades. Ta mõtles uniselt, palgel häbelik rõõmuhelk. Ta oli midagi unes näinud, kuid nii segast ja ebamäärast, et une laialivalguvaid jooni ei suutnud tabada. Ta pää vajus aegamööda padjalt alla ja pikad juuksed langesid läbi väriseva kiirtejoone põrandale. Ja äkki tuli kõik jälle ta meele:

On jälle uus päev, joobnustav-ilus päev. Võib purju juua armastusest! Ei tea enam midagi, ei taha enam midagi. Ainult elada, hingata, olla õnnelik.

Ta kaotas mõtteniidi ja tundis ainult mõõtmatut õnne südames tuksatavat. Ta laskis vaiba

põrandale, tõusis korraks voodi servale, vaatas ümber. Unine raugus pidas teda veelgi paelus. Ta silmad riivasid närbunud kaselehti ja ta nägi läbi lahtise akna heledat taevast. Ta vaade eksis sinises avaruses.

Eile, täna, homme — kõik sulas üheks aja heledaks jõeks. Selle voog kohas mööda pehmelt ja paitades. Iga üksik tundmus puhkes selle sinerdaval pinnal kui vesiroos, mida laine kannab. Ainult süüvida sesse magusasse jõkke, uppuda sellesse, unustada kõik . . .

Kuid siis tundis Elo äkki hommiku jahedust. Ta hüppas üles, jooksis ilma riieteta akna juure ja kattis heleda valguse ees kätega silmad. Päike seisis mäe kohal, suur ja punane. Kastesed künkad läikisid. Haavad seisid sirgelt kui küpressid, hõbedased lehed vaevalt värisedes.

Tüdruk vaatas silmapilgu ja hakkas siis tuba mööda joostes ja rõõmust viisi ümisedes riideid selga panema. Ta pildus neid voodit mööda, tõmbas pahurpidi selga, naeris, kiskus uuesti seljast, heleda päikese ja pika peegli ees häbenev ja kokétteeriv. Ja pea pööris ta ukse lukust ning jooksis kikivarvul välja, jalas ainult peened punased sukad.

Ta seisatas hämaras eestoas alt tuleva trepi juures teise ärklitoa ukse ees ja kuulatas.

„Allan!“ hüüdis ta.

Sees oli vaikne.

„Magab,“ mõtles Elo.

Ta laskis põlvili ukse ette ja vaatas sisse. Ta nägi võtmeaugust ainult tüki tolmust põrandat ja sellel paari punakaanelist raamatut.

„Magab," mõtles Elo. „Kui kaua ta ometi magab!"

Ta jooksis enese tuppa tagasi. Viie minuti pärast oli ta täiesti riides, tuli ettevaatlikult uuesti välja ja laskus äkilist treppi mööda alla.

Ilm oli täis hommikust värskust ja kargust kui kobrulehel sätendav kaste. Talu ja nurmed ning kaugused — kõik elas vaikist ja sügavat elu. Maa puserdas enesest rohelust, hingas ja tuksus jalge all.

Talu oli juba ammugi ärganud, uksed ja aknad avanud ning elanikud välja küngastele saatnud. Sajad väikeste ja suurte sõrgade jäljed läksid üle karjaõue. Koja korsten immutas sinist suitsu taeva avarusse ja koja hämarusest kuuldus nõgiste padade unine porin.

Elo seisatas silmapilgu ja hingas hommikust värskust. Siis läks ta üle õue, hüppas madalaks tallatud aiast üle, — ja looklev rada viis ta läbi tumerohelise välja. Ta tuli alla järvele, lina üle õla, kasteheina vars näppude vahel, ümistas laulu ja naeratas ühtsoodu nagu laps.

All tema ees helendas roheliste saarte ja ranna isemeeliste käärude keskel järv. Kalda põliste puude ladvad kahisesid kevadtuules, aga järv oli päikese valgusevalingus peegel-selge — ja ainult eemal saarte väinas käis puude sinises

hämaruses vaikne virve. Vaikisid järve ümbritsevad metsad, vaikis imelik järv, mis enese mägestiku orgu maha heitnud, igavesti neitsilik ja saladuslikult uus.

Varjatud lahe rannal, kus kalda lillede ja vee lõhn õhku täitis, peatas Elo. Üksteise järele pildus ta kerged riided rohule, kuni seisis alasti. Ta tõstis käed ja tardus nii silmapilguks järve palge ees, tundes, kuis vee karge hingus ta nahka jahutas.

Oli minut täis sügavat, pehmet vaikust.

Vaevalt hingasid puud, hilju tuksus järv täis kõigeunustamist tardus tüdruk. Ülevalt tumerohelise lepa ladvast tungis äkki päikese valgusejoon ja peitis Elo pää kuldse helendusega. Virvendavas valguses sätendasid ta ruugete juuste lopsakad salgud. Puuladvust purskasid päiksekiirte vahutavad ojad ikka vägevama ja vägevama hooga läbi, — ja puude sinises hämaruses ei seisnud enam naine, — see oli nagu äkki unest ärganud ja kauget flöötide häält kuulatav väikene jumalanna. Ta roosadel õlgadel värises kuldne helendus, virvendas alla — õrnadele rindadele. Ja korraga õitsesid ta rinnapääd punastena nelkidena. Ikka rohkem ja rohkem päikese kulda, milles naise läbipaistev ihu sulas, teravad piirjooned kaotas. Ikka tumedam ja salapärasem flöötide hääl puude rohelisest padrikust. Ja ikka sügavam unustuse õnneläige naise näol.

Pikkamööda valgus päikese õhetus üle tüd-

ruku rindade, teda nagu uimastava viinaga ümbritsedes. Ja korraga langesid kiired ta niuetele, kuum viin valgus üle ta puusade.

Ning korraga tundis Elo vette roomavate mustade juurte ja märgade kivide raudist jahedust seljale hõõguvat. Ehmatuse värin jooksis läbi ta keha, jahmatades peitis ta kätega rinnad ja niuded ning vaatas hirmunult ümber.

Metsas ei mänginud enam flöötid.

Elo jooksis läbi vesiheinte järve, nii et külmad piisad üle ta pää lendasid. Ikka sügavamale läks jalge all pehme põhi, külm vesi tõusis puusadeni, — aegamööda käsi ja jalgu liigutades, ärganud vees rütmiliselt heljudes ujus ta järvele. Ta värises edevalt vee pehmete paituste all, tundes, kuis ta ihu igalt poolt pehmete pihudega puudutati.

Ta kahmas ujudes vesiheinast kinni, tõmbas selle juureni välja ja ujus edasi, kuna kahe sõrme vahele jäänud lillevars kui madu ta järel vingerdas.

Korraga lõppesid kõik vesiheinad; nagu noaga lõigati nende piir. All mustas ruske sügavus, ees sätendas lage avarus.

Elo tantsis ja hüples hämara kuristiku kohal, ägedate hoopidega nagu lendav kala end lainetest pooleni välja visates ja siis jälle õõtsuvasse sügavusse langedes.

Siis oli ta väsinud, pööris äkki selili, laotas käed välja ja jäi liikumata, ainult lapikene nägu veest väljas.

Ta silmi ees oli ainult piiritu taevas. Ja selle sina keskel ainult üksik lumivalge pilvekoonal. Ja selle pilve taga ainult sinine avarus, milles ujus maakera oma laulvate metsade, läikivate järvede ja kõigega, mis metsades ning järvedes, nagu linnusulis puhkav laps. Ja selles sinises udus liuglevad teised õitsevad mulla- ja kivimäed, mille kallakuid sündivate ja kustuvate päikeste purpur värvib.

Misuke vaikus, milline harmoonia!

Suur on rahu maakera vaikistes orgudes, mille üle õitsvate puude loogas ladvad pilliroona kumardavad. Lõhnavad uimastavalt vesi ja maa, paitavad joobnustavalt rohud, juuksed ning käed. Õrnalt ümbritsevad kerged gaasid inimesi ja puid orgudes, nurmed auravad päikese all ning mäekünkad värisevad auruses kauguses kui sünnitavad noored emad.

Elo hingas sügavalt ja sules valgusest väsinud silmad. Ning korraga oli kõik surnud. Ainult vaevalt veel tundus taevas rändava tulikera kollakas eha läbi silmalaugude ja keha ümber vee jahedus, milles ta nagu pilvedes õõtsus.

Ah, kui nii magama jääda! Tema südame tukse paneb veepinna virvendama, hingamine tõstab ja langetab teda, nii et ta rinnad nagu roosad kaljukarid lainete keskel ilmuvad ja kaovad. Ah, kui nii magama jääda, täis värsket jõudu, vaba ja puhas, nagu merineid, keda lained harjul hällitavad, kellele rannarood unelaulu laulavad.

Elu näis nii suur ja avar nagu mitte kunagi varem.

Kuid korraga hakkas Elo värisema, täis kartust ja jõuetust. Ah, kui nüüd aga kiiresti kaldale saaks, koju saaks, tema juure jõuaks! Ta ujus jällegi kalmusmetsa keskel lahes ja päike sätendas ta märgadel õlgadel. Kalmuste lehed õõtsusid laialijooksvates lainetes.

Varsti seisis ta puude all ja mässis end külmast värisevate kätega linasse. Ta istus päikese paistes rohule ja puserdas rasketest juustest vett. Ja varsti tõmbas ta kartlikult ümber piiludes pesu selga, üksinduse ja heleda valguse ees häbenev ning kartlik.

„Ta ehk ootab mind, ja mina ei tule," mõtles ta haleda rahutusega. „Ta on üksi, ja ei tea, kuhu ma olen läinud . . ."

Ta sai veel kärsitumaks, ta vihastas pääd koormavate märgade juuste üle, ta sõrmed eksisid paelu sidudes nõutult ringi, ta silmad läksid niiskeiks. Kuis oli ta ometi võinud nii kaua ära olla, nii kaua tema pääle mõtlemata! Ei, ei, ta mõtles, ta mõtles alati tema pääle. Ta ei või iialgi midagi muud mõtelda, igas ta mõttes, sõnas ja liigutuses on tema. Kas ei ole ta isegi tähele pannud, et Elo tema kombel madala häälega räägib, et ta niisama naerab nagu temagi! Sest mis oli Elo? Ainult õhk tema ümber — rõõmus, õnnelik ja õrn õhk.

Ja ta ei häbenenud seda. Ta ei tahtnud

raputada enesest seda orjapõlve. Ainult veel enam oleks ta tahtnud end mässida nendesse magusatesse paeltesse.

Kuis oleks ta tahtnud praegu, sel silmapilgul tema juures olla. Ta ei oleks tahtnudki, et tema midagi räägiks, ei olnud tal ka enesel temale midagi öelda, — ainult olla tema juures tahaks. Mis sest, et ta näib lapselik ja naeruväärt. Teiste ees oskab ta end veel taltsutada, Allani eeski. Kuid üksi olles kadus kõik jõud, ja ta oli ainult väikene plika, kes armastas magusalt ning päädpööritavalt.

Ta sidus kärsitult kingapaelu, ette kumaras kui murdunud, õhetav pale niiskete juuste peidus.

Ja see on igal hommikul nii, mõtles ta. Aga olgu nii, olgu!

Ta süda värises õnnest seda lahusolu valu tundes, sest see kõneles ainult ta ääretust armastusest Allani vastu. Ta tahtis kogu oma olevusega olla üksainus suur armastus. Mida rohkem ta tema järele igatses, seda suurem õnn pakitses ta põlevas südames. Oh, veel enam, veel valusamalt! Süda väriseb suures õnne valus ning rinda täidab kui tulelaine.

Ta jooksis juba rada mööda üle küngaste, kuivavad juuksed lendlemas pää ümber.

Nüüd tuleb ta Allani juure, õnnelikult häbelik nagu pisikene plika. Nad vaatavad naeratades üksteise otsa — ja ainult mehe silmade

sügavuses näeb ta seda suurt armastuse tõsidust, mis oma vaikusega tema rõõmu võidab, mis nad hääletult üheks suureks leegiks sulatab.

Missugune hommik, milline kergus kogu olevuses, kuis paindub niiske muld jalge all! Ta jooksis treppi mööda üles, viskas lina tuppa ja koputas Allani uksele:

„Allan!"

„Jah!"

Ta astus sätendava palgega kiiresti tuppa.

„Ah, kui kaua sa magad!" hüüdis ta. „Ma käisin juba ammu sind äratamas. Aga sa ei kuulnud! Ja nüüd olin ma järvel."

„Ma ootasin sind."

„Ootasid?" Ta vaatas salakavalalt naervate silmiga altkulmu mehe silmadesse. „Minul aga oli aega. Ma ei ruttanud. Miks pidingi ma ruttama?"

Ta naeratas suunurkade ja lapselikkude silmadega.

„Armas," sosistas ta korraga ja laskis otsaesise Allani õlale ning põimis käed ta kaela ümber. „Kui ilus on nüüd väljas! Ma tulin ja arvasin und nägevat. Ja nüüd tulin ma sinu juure . . ."

„Elokene . . ." sosistas mees ja võttis tüdruku pää käte vahele.

„Mu juuksed on märjad . . ."

„Mis?"

„Mu juuksed . . .“

Siis aga pigistas ta silmad kinni, tõusis varvastele ja ulatas huuled ise suudlemiseks. Ta surus oma painduva keha värisedes vastu meest. Ta pehmed käsivarred olid täis hellust ja huuled armastust.

„Ta hoiab mu pääd käte vahel . . .“ mõtles Elo teda ümbritsevas pimeduses uimaselt. „Ta suudleb mind . . .“

Ta laskis mehe kaela peaaegu rippu.

Allan vaatles pool-kinni silmil tema ilmevarjundid vaheldavat palet, mis oli nüüd nii ta lähedal. Selle joontes oli midagi ammu-ammu tuntut, lapselikult-mõistetavat, ja ometi midagi saladuslikku-võõrast, mis igavesti ta ees lamas nagu suletud raamat. Januse huvitusega uuris ta seda nägu, selget otsaesist ja õhukesi silmalauge, mõistmist igatsedes, ometi iial mõistmata. Ta armastavis silmis muutusid naise hellusest loitvad palgejooned ikka uuesti ja uuesti, vaheldudes iga mõtte ning tundmuse juures. Selle näo peaaegu läbipaistvas nahas, milles meeleolu iga vähem kui värin uuena varjundina värises, ja peene kaela nõtkes tõusus oli midagi sõnulseletamatut habrast ning õrna.

Nad tardusid üksteise kõrval, kummagi silmad pool-kinni, palgel väsinud unustuse kuma. Naise palged kahvatusid ja õhkusid, ning mees nägi oma tuksuvate silmadega neid nagu värvilistes loorides kõikuvat.

Teine katke.

Tumerohelised ja jändrikud kastanid olid üleni õites. Mustade oksade vahel liuglesid kollased liblikate parved. Põõsa-aluse kopitanud mulla lõhn laius maad mööda nagu karm.

Perenaine Mai seisis õues ja vaatas õitsevat kastanit. Ta oli parajasti kojast tulnud, silmad veel suitsust vesised. Ainult pilgu seisis ta sääl ja vaatles pisaralise rõõmuga puud, siis jooksis ta juba lauda teed ning telliskivi-punased paljad küünarpääd vehkisid nagu tainast sõtkudes tahapoole. Ja juba tuli ta lauda juurest, taaruval sammul rasket ämbrit kandes. Ta tervitas mesimagusat nägu tehes ja käsivart silmile tõstes väljatulevaid suvitajaid. Ta vaatas minejate järele, nägu naerul ja käsi veelgi silmi ees. Aga nii pea kui suvitajad hoonete taha kadusid, läks ta nägu jällegi murelik-hoolikaks. Ta astus üle kõrge läve — ja kohe kuuldus padade aurust ta hädaldav hääl:

„Miisu, ah sa kuripatt!“

Selle järele hüppas paks hall kass suitsust välja, lihakont hammastes, kõrvad ligi pääd. Perenaine jooksis lõõtsutades üle muru kassi järele, roobitud viht käes. Kassi roosakad jalatallad välkusid õhus. Ja varsti istus kass madala aida all küürus, näris vihaselt lauldes konti, ning ta hänna lumivalge ots käis ärevalt üles ja alla. Ja perenaine põlvitas kumaras aida ees, vahtis kivide vahelt kassi punast suud, ähvardas vihaga ning hädaldas:

„Ah sina jumalavallatu! No kas sul küünevääertki häbi pole! Kana murrad sa silma ees ära, liha võtad sa lusikast!“

Kass liigutas ainult salameelikult hända.

Aga juba seisis perenaine kojas mõgisevate padade taga, silmad suitsust vesised. Kadakapuust pütid, länikud, lüpsikud, puust ja karrast kapad, kulbid, suured ja väikesed lusikad, — kõik need kolisesid ta osavate käte vahel, läksid vanni vette ja tõusid säält puhaste paletega. Valjude kätega hõõruti nende kõrvataguseid, pekseti peopesadega nende lamedaid palgeid ning pühiti lõua-aluseid. Ja siis tõsteti nad nõgistele riiulitele, ja nad vaatasid ülbe hooplemisega iga suitsuse ilmakaare poole, ning lusikate ninadest ja länikute kõrvust langesid pisarad läbi padade auru lõmmukividele.

Ah, perenaisel oli nii palju tööd, nii palju muret! Iga aiateivas ja kartulivirges kisendas kõva häälega ta poole: vaata, mina mädanen, mina ei ole õige, mina olen kõver! Kõik varastasid, kõik petsid teda. Ei olnud enam millegi pääle loota: ei aedade ega lukkude, ei jumalasõna ega südametunnistuse pääle. Ja perenaise elu oli nagu suur murekera, mida ta hommikust õhtuni õhates keris ja mille niitides ta pidi rabelema elu otsani.

Pajad porisesid. Perenaine seisis akna all veeämbri kohal, vaatles oma nägu läbipaistvas peeglis ja silus juukseid. Ja siis läks perenaine mõõdukal sammul üle muru, savitaldrik munakoo-

kidega käes, nägu häbelik-saladuslikul naerul, nagu pühamaa rändaja.

Ta läks lõhnavate haabade alt läbi, ronis üle aia, peatas kartulivälja ääres ja hüüdis madala häälega:

„Konrad!“

Mäe külge mööda tuli kartulimuldaja üles. Rusikasuurused lubjakivid kolisesid labidataolise adra ümber. Adra vitsa küljes tolgendas maltsheinte ja müntide tuust.

„Konrad, kas sa süüa ei tahagi?“

Sulane vaatas perenaise pääle. Ta nägu kiskus laiale naerule. Ta äigas särgikäiksega üle otsaesise.

„Vaata, ma tõin sulle munakooki. Söö!“

Hobune õngitses pika keelega aia alt heinputki. Sulane pistis mustade sõrmedega koogitükke suhu. Perenaine seisis ta ees, hoidis taldrikut nagu ohvrikaussi kätel ja vaatas pilusilmil poisi poole üles, päikese põletatud põskedel punane kuma, silmade ümber häämeele virvendus.

Päike oli juba kõrgele taevasse tõusnud. Kartulinurme kohendatud muld auras magusat niiskust, mis õitsevate lillede lõhnasse sulas. Nagu läbi kobarate imbuvat viinamahla hingasid seda inimesed ja loomad.

Perenaine vaatles sulast, ja ta pilk heldus ikka enam ja enam.

„Konrad . . .“ sosistas ta.

„Mis?“

„Ei midagi . . . Vaata,“ — ja ta näitas

käega üle haaviku ladva sinnapoole, kus Allan ja Elo kõrgel mäe rinnakul, ülapool metsi, kesk taeva sinist avarust seisid. Mees oli kaabu pääst võtnud ja käe tüdruku piha ümber pannud. Tuul lehvitas rohelist loori selle õlul kui rulluvat lippu.

„Vaata, kuidas nad seisavad," rääkis perenaine sulaval häälel, kuna ta silmad mäel seisjate päält sulase pääle liuglesid. „Seisavad kui inglid taeva serval."

Ta hakkas naerma, esiti tasa ja siis ikka kõvemini ja kõvemini, kuni kogu ta rinda värisev naer täitis ning üle ta palge punased lapid jooksid. Ta hõõgus, ta värises ses madalahäälelises naerus, mis läbi ta madalakasvulise olevuse lainetas. Ta äbarikud, vesised silmad olid täis palavat hellust ja kuuma igatsust.

Mäel seisjad tardusid kesk avaruse ääretut helendust ja päikese kiirte vihma, mis ulatasid nagu kuldsed lõngad taeva servast taeva servani, ülevalt alla ning alt üles.

Peen koerputke vars värises mõttesse vaibunud hobuse hambal. Hobune ohkas sügavalt.

Kolmas katke.

Saunanaine Eeva kumardas kartulikorvi üle. Pliidi punane valgus lõi ta palgesse. Porine kartul keerles ta ruskete näppude vahel.

Elo istus koja lävel, käed rüpes.

„Ah, preili, ega need lapsed siis oma võtta ehk jätta ole!" ütles Eeva murelise häälega.

„Taevas teab, mis rõõmu nende saamine vaesele inimesele võib teha, kui neid juba ennegi palju. Iga uus kisendab ju süüa. Aga mis sa talle annad! Iga uus tahab ju kasvatada. Kuid kuidas sa seda teed!"

Ta mõtles, rasked kortsud koltunud palgel, kaks-kolm linahalli juuksekiudu otsaesisele langenud.

„Või see naise elu nüüd . . ." sosistas ta tasa. „Noorelt, kui mehele lähed, siis mõtled veel, loodad ja usud . . . Arvad, kes teab, missugune õnn ees ootab. Elad päevast päeva, aastast aastasse, lähed ikka vanemaks ja vanemaks, aga õnne ei näe. Ainult valu ja väsimus . . ."

Ta ohkas murelikult ja lausus siis juba kalgima häälega, nagu raskeid ja võõraid mõtteid peletades:

„Aga eks jumal ise tea, mis teeb. Eks ole ta mehe meheks ja naise naiseks loonud. Valus pead sa lapsi ilmale tooma, öeldakse kirjaski. Nii on inimesed varem elanud ja elavad edaspidigi."

„Aga miks, miks peab siis naine kannatama?" küsis Elo mõttes.

Eeva vaatas imestades ta otsa. Pikk, õhukene kartulikoor rippus ta noa teralt.

„Miks?"

„Miks peab ta just mehele minema, miks mehe voli all elama, miks sünnitama? Kas ta ei võiks vabalt nagu mees elada, sünnitada ja kannatada, millal ise tahab? Sest mistarvis peaks inimene siis veel elama, kui mitte oma õnne jaoks?"

Eeva vaatas altkulmu ta otsa, kuna kohmetuse kuma üle ta palge liugles. Ta oli pilgu nõutult vait ja vastas siis külmalt ning etteheitvalt:

„Jah, preili, eks nüüd meilgi selle üle ole ju kõneldud — noorelt; aga eks me, rumal rahvas, ela ikka nii, nagu vanemad on elanud — aususes ja jumalakartuses."

Kartul keerles kiiresti ta näppude vahel. Punane tulekuma liugles ta kõhnal näol, soonilisel kaelal ja tööst kõverail sõrmil.

Elo istus kohmetult vaikides. Ta hingas raskelt. Ta püüdis Eeva põlgliku pilgu kinni, millega see üle ta õitsevate kehavormide liugles. Ta surus kohmetult põlved ühte ja vajus murelikult lävele küüru. Ta silmad eksisid Eeva lüngis kogus.

Sääl ta istus — viiskümmend aastat vaeva, kannatust ja sõnakuulmist, täis murdmatut kohusetunnet ja enesesalgust, kuiv, hall ning kaebusetu kui maa me jalge all. Ihu, mis võis olla tuhandete tulevaste põlvede esirüpp, oli kõhn ja inetu. Ta ei olnud mitte kaugel ahvist, kes alles hiljuti puu otsas pesitses: vesiste silmadega madala otsaesise all, tugevate hammastega laiades lõualuudes, madala kondise rinna ja paksu ning raske kõhuga. See oli põlisnaine, ürgema, metsik ja kannatav, nagu oli olnud aegade algusest saadik.

Elo laskis silmad üle enese käia. Ta oli peen ja kerge, pakatades ühtlasi tervist ning elujõudu. Ta natukene kortsunud suviülikond rippus

vabalt. Seeliku jahedad voldid olid istudes kaks korda ümber jalge pöördud, paljastades peeni sääri siidsukkades. Rind oli sügava riidelõike läbi lahti, sasis juustest rippusid närtsinud lilled.

Nagu ülikonnas, nii oli ta hingeeluski täna midagi lõtva ja avatut. Ta keha puhkas roidumusest, ja ta maitses tundlikus lõtvuses vere surinat liigetes. Ta oli viimasel ajal paksemaks läinud, ja see tervislik tundmus võttis tahtmatagi ta üle maad.

Kuid ühtlasi tundis ta miski abituse ja häbi tunnet. Ta mõistis, et see vana naine, nii hää kui ta ka oli, mõistis teda hukka. Nii lõpmata kaugel olid nad üksteisest! Ei iial saanud temast aru see ema sääl, kes seitsmele lapsele elu oli annud. Ja tal ei olnud miski abinõu, et selgitada, kui ülekohtune ta vastu oldi.

Elo laskis pää madalale, tõstis käe juustesse, leidis säält lille ja hakkas sellega aeglaselt õhus viibutama. Jahe tuuleõhk, mis ukse kohal tõmbas, õõtsutas pehmelt lühikesi juukseid ta kuklas ja jahutas ta kuuma kaela. Selja taga aga kasvas must suvine öö. Vaevalt kuuldus, kuis haavalehed sumedas õhus lipendasid.

Sulinal langesid kartulid patta. Väljapritsivad veepisarad särisesid tules. Eeva mureline kuju sulas suitsusse keerlevate tulekeelte taga. Ainult ta paljaste jalgade müdin kuuldus pimedusest.

Sel ajal tulid saunalised koju: saunamees

ise, kaks poega ja kaks tütart, kõik punased nagu vähid, puhtusest hiilgavate nägudega. Lapsed jooksid müdinal sisse, nii et aga lõukast valgustatud jalad välkusid. Suurem plika istus tule ääre, lõi märjad juuksed nagu kõhna linapeo lahti ja hakkas neid kuivatama. Higipisar läikis ta nööbisarnasel ninal. Vanamees istus teises toas ja suges pigise harjaga pääd. Eeva jooksis koja ja kambri vahet, auravad kausid kondistes kätes.

Elo jättis jumalaga ja läks vaikselt minema. Kesk õue peatas ta silmapilguks, vaatas kustuvate tukkide kuma, mis uksepiitasid värvis, ja kuulatas haabade magusat suminat. Siis pööris ta suvimaja poole.

Saunakambris aga söödi juba. Vanamees istus laua otsas, puhas särk nabani eest lahti, hallid juuksed kondistel õlgadel.

Ta lõikas lastele, kes reas laua ääres istusid, kõvera noaga jao pärast leiba, vaikselt ja tõsiselt, nagu püha tööd toimetades. Laste siledad juuksed läikisid vaevalise tondisilma valgel, mille ümara tahi otsast ruske suitsujoon lae poole keerles.

Vanad istusid silmapilgu vaikselt, käed koos, väsinud vaated sihita õhus, suu ümber vali joon. Lapsed ootasid kannatamatult, leivapalad käes, ja nii pea, kui vanemad käed toidu järele välja sirutasid, lõid nad noored hambad ahnelt leivasse.

Söögi ajal rääkisid ainult isa ja ema, enamasti ema, kuna isa ainult kaasa nohises. Nii pea kui lastest keegi midagi kõnelema hakkas, põrutas isa:

„Suu kinni! Enesel jumalavili suus ja patrab!“

Kohe pärast söömist mindi magama. Kaua veel kägises laste kiikuv koiku, milles nad reas õlgedel magasid, üksteist juustest räsides ja küüsi üksteise kõrvalehtedesse lüües. Nüüd oli isa keelav hääl juba palju väsinum ja unisem. Ta istus mõne aja sängi serval, sügas pöidlaga karvast rinda, kohmakas metslase ihu täis puhtuse ja tuleva puhkuse mõnutunnet. Siis pööris ta ohates ja hoiates sängi, kuna ema ta kõrvale kobis.

Äkki tuli eidel meele:

„Koja uks jäi lahti. Tulevad veel koerad sisse. Leeni, mine pane kinni!“

Aga Leeni magas juba.

„Kusti, mine sina.“

„Ma pelgan!“

„Mida's sa risu pelgad?“

„Tonti!“

„A's sinu tempusid küll! Ega muud, kui mine jällegi ise.“

Ta laskis ohates ja kareda särgijakuga ihu hõõrudes raskelt põrandale. Varsti kuuldus puuhingede kisendamine ja taba kriiksumine. Eeva tuli paljaste jalgadega pehmelt savile astudes sängi tagasi. Vanamees ootas teda.

„Lapsed kuulevad . . .“ ütles Eeva vaikselt.

„Magavad juba.“

Tõesti, koikust kuuldus ühetasane kerge norin.

Selle järele ei rääkinud vanemad enam sõ-

nagi. Eeva lamas liikumata, väsinud käed kahel pool kõrval. Ta ei tunnud ega mõtelnud midagi. Läbi lahtise akna nägi ta haabade vahelt suvimaja pärani lahti ja valgustatud akent. Äkki kajasid läbi suviöö mõned kaeblikud, ahastavad viiuli hääled. Punakas-roosal tagapõhjal värisesid mustad kastani lehed kui tondikäpad.

„Vaata, saksad tantsivad veel," lausus Eeva unise häälega. „Eks ta ole, liha hellust täis."

„Kuula nüüd sakste asja," vastas Aadam uniselt. „Eks noored inimesed ikka paaritse. Aga mis meil sellega tegemist."

Ja natukese aja pärast lisas ta juba peaaegu läbi une, rahustavalt ning leplikult:

„Eks sakste elu ole ju teistsugune kui meie. Mis nüüd meie elu . . !"

Ja siis jäi ta kohe magama.

Eeva lamas veel natukene aega valvel, väsinud käed kõhul risti. Ta nägi suvimaja akna tuleeha musta kastani okstes ja kuulis laste sonimist läbi une ning mingi lehekese õrna lipendust pimedas.

Väsimusest hoolimata ristlesid miskisugused mõttevarjud ta pääs. Ta ei võinud andeks anda Elole. Ta heitis talle ette ta riideid, ta kõnet, ta olemasolugi. Kõik, mis ta ümbrusest lahku läks, äratas temas vaenulisi tundmusi. Ta vihkas seda, pani halvaks. Ta sai veel aru talupoiste ehalkäimisest. Ta mõistis ka seda, et külatüdrukud poisse eneste juures magatasid. Nagu ääretust

kaugusest, läbi aastate udu, kangastusid meele ta enese nooruse aastad. Oli palju kergem mõista ennast kui teisi . . .

Kuid kesk neid mälestusi tuli uni.

Neljas katke.

Konrad istus madalas toas, mille nõgised seinad nagu paadi küljed olid väljapoole looká vajunud. Mai askeldas kartliku ja paluva näoga kiiresti ta ümber, altkulmu ta järele piiludes ja ootes, mil ta sõnagi lausuks. Kogu õhtupooliku oli perenaine õhetava päikese all kapsamaal küürutanud ja rohelisi usse tapnud — ning enese rinnas näljaseid usse kannud. Sellepärast olid ta sõrmed veel nüüdki kollakas-rohelised; sestap ta sõrmed ja süda veel nüüdki värisesid.

Ja selle väriseva südamega liikus ta mehe ümber, kel oli mereröövli nägu: juuksed pääs kui hundil püsti, punane rätik kaela ümber umbsõlme heidetud, nii et rätiku nurgad nagu hiigla-roti kõrvad sirgelt seisid. Ta kumistas laiskade sõrmedega kandle keelil, huulil kuiv naeratus, silmis purjus väsimus. Aga sõna ta ei lausunud.

Viimaks ei kannatanud Mai enam.

„Sa olid eilse öö jälle kodunt ära," sosistas ta Konradi kõrvale jäädes, ning ta silmad jooksid hirmunult üle mehe.

„Olin," vastas see sügava rahuga ja üksluiselt.

„Ja olevat kõrtsis olnud . . ."

„Olin."

„Ning öösel . . . öösel olla sa Kaarnanurme Mari pool olnud!“

„No, ka sääl sai oldud. Aga mis sellest siis?“

Mai pööris pää kõrvale. Ta valged silmaripsmed värisesid haledalt.

„Ah, Konrad, Konrad! . .“

„No, mis?“

„Mõtle, mis sa lubasid!“

„Kõrtsis või Kaarna Mari pool?“

„Sa lubasid ju mind ära võtta!“ purskas perenaine nutma.

„No mis sa, rumal, nutad: eks ma sind ikka võta ka!“

Oli näha, et ta naise nuttu ei võinud kannatada. Ta käänles äritatult pääga ja liigutas põrandale sirutatud pikki koivi. Perenaine nuuksus ja pühkis käiksega veerevaid pisaraid.

„Aga kes peigmees siis nii elab kui sina!“ õhkas ta haledalt.

„No kuidas ma siis peaksin elama?“

Ta laskis mõõdukalt istme seljatoe najale ja vaatas küsiv-pilkavalt perenaise palgesse, kus pisarad kuivasid.

„Sa aeled päevast päeva ümber, magad küla tüdrukute juures“ — Mai sülitas — „nende juures sa magad, aga minust ei hooli sa midagi!“

„No kas ma siis sinu juures peaksin magama?“

Perenaine pööris pää kõrvale.

„Kas sa enam sugugi ei oska mõistlik olla? Mõtle, nüüd on kibe tööaeg, kõik on hommikust

õhtuni rukkiväljal, — aga sina! See pilliroisk siin ja lai maantee — ainult need on armsad sulle!“

Mees naeratas ülekatsuvalt.

„Sa hull oled ju sulane!“ hüüdis naine. „Minu sulane oled sa! Palga eest oled sa sulane — ei ilma, ei enese armust!“

Mees naeris ainult, hääsüdamlikult ja rõõmsalt. Naise pale läks viha pärast virilaks.

„Naera — aga minu leivast sa elad, ja mina võin sind iga nelja tuule poole saata!“

See tõstis ainult mehe tuju. Ta hakkas kandle keelil koguni „Kaera Jaani“ kahe küünega tilistama.

„Naera — aga ööst ega päevast ei saa sina aru ega oska elada nagu inimesed elavad. Metslane oled sa, pää pääle kukkunud, häbi ega südant ei ole sul nagu hulkujal hundil.“

„Kaera Jaan“ kargles teraskeelil ikka elavamalt ja elavamalt, nagu paljasjalgne kuumal raual. Konrad oli oma meeleolu tipule jõudnud. Ta silmis ja suunurkades värises rõõm.

„Naera — aga keda sina oled näinud sarnasena, keda mõistlikku meest, keda ausat inimest? Kui sa läbi valla lähed, näitavad lapsed näpuga sinu pääle: vaata, isa läheb! Häbi põrmugi ei ole sul!“

Poiss viskas pää selga.

„Hm, või nii. No, kui arvad, siis aja talust välja.“

Ja edasi hüples „Kaera Jaan“, julge ja pöörane nagu küla Don Juan, pikad koivad välja sirutatud, paberist manshetid rusikas kätel, nägu tüdrukute nutust naerul kui rõõmsal kuradil.

Mai vajus jõuetult hämaras nurgas pingile. Ta kattis pisaratest märja palge parkinud kätega. Ta rind vabises viha ja põlguse nutust, mis tulisena mürgina ta soonis tuksus. Ta nutu keskele kuuldus „Kaera Jaani“ karglev viis. Märgade sõrmede vahelt nägi ta mängivat meest akna valenduses. See najatas vastu seljatuge, palgel roidumus, higisse kuivanud juustesalk otsaesisel noahaava armile vajunud. Ta põlvil kumises kuusepuust kannel, mille külgedele nugadega naiste kõhukujud olid lõigutud — nagu oleksid need heledad keeled ikka ühest ja samast pidanud kumisema — naisest ja ihast ta järele, suure ning sügava janunemisega.

Kumises kannel.

Mai vaatles mängijat, täis viha ja joovastust. Ah, kuidas ta seda poissi meheks tahtis, seda vägevat, ülbet ja ilusat! Saaks enesele selle pulstunud pää ja laiad õlad, — need käed mis kümneid enne teda kaisutanud, — selle suu, ahne ning punase. Saaks enesele selle jõu ja tooruse, himu ja julguse, mis ta lihastes voolab! Et ta annaks talle oma pöörast jõudu, tema nagu põrmukese vastu maad suruks! Et oleks ta päevad ja ööd üksi tema ning ta ihu päralt!

Mai vaatas ja nuttis. Pisarad jooksid ta tedre-

tähelist nägu mööda. Ta tõusis üles. Ta põlved värisesid.

„Konrad,“ sosistas ta, „kas sa ikka võtad mind?“

Mees vaatas tema poole üles, ja seekord ei olnud ta palgel naeru enam näha.

„Olen sulle juba rääkinud.“

„Aga kui sa ainult räägid, räägid — ja ei võta?“

„Muidu ei võta, kui sa talu juba enne pulmi minu nimele ei kirjuta.“

Pisarad värisesid naise ripsmetes.

„Aga kui sa mind ei tahagi? Kui sa ainult talu tahad — ja mitte mind? Eks oleks pärast pulmi ükskõik — on ta sinu või minu oma?“

Ta istus poisi kõrvale, tõstis kandle ettevaatlikult selle põlvilt lauale ja rääkis sulaval sosinal:

„Eks ole see, mis naise oma, mehe päralt, ja see, mis mehe oma, naise päralt? Mis sellest paberist ja sellest nimest siis kõnelda?“

„Mis kurat ma siis just sind naiseks pean võtma? Terve ilm on tüdrukuid täis: ava aga käed ja võta vastu. Kui olen juba koduväi, siis olen nii, et see midagi ka oleks!“

„Aga ma ei tea siiski . . .“

„Sina oled ju naine — mis talu sulle tarvis! Eks see, mis mehe oma, ole ka naise päralt.“

Mai vaatas kaheldes ta otsa, ja piinavad mõtted käisid ta pääs: petab — ei, ei peta —

aga kui siiski . . . Ei või uskuda meest, mees petab — kas vähe on nähtud, et mees petab? Nagu susi: võtab, kust saab, läheb ära ja ei tule tänamagi, ei tule . . . Petab — ei, ei või petta, ei või . . . Mis teha, taevane jumal, mis teha?

Ah, kui ta ainult ära peaks võtma, — ja kui ikka talu ka endiselt enese nimele jääks!

Aga Konrad kõneles rõhuga:

„Miks sa ennast ja mind vaevad? Eks sa isegi tea, et olen sind armastanud ja tahtnud.“

Mai hakkas haledalt nutma. Kui vaeva tunneb, ei siis peta; kui armastab, ei siis peta . . . Aga siiski on ta ju mees, ja ega keegi teine räägi — räägib ise omast armastusest. Kes teab, oi jumalukene küll, kes teab! . .

Ta laskis oma väriseva õla tema rinda vastu, ja käsi tõusis tähelepanemata poisi õlale.

„Aga kui sa mind petad, kui sa mind petad?“ nuuksus ta käsi mehe kaela ümber põimides ja end tema vastu surudes. „Ah, sa arvad, et ma ilus ei ole? Aga kaua arvad siis teised ilusad olevat? Sa arvad, et ma noor ei ole? Ma olen kõigest 27, ei, 29 aastat vana — ainult 29 aastat! Ja mul on ju talu — talu on mul!“

„Aga sa oled juba lesk.“

„Ah, sa mõtled, et ma juba teise mehe naine olnud, sa mõtled selle pääle? Aga mis see siis on? Mitte midagi ei ole see! Ja mis siis need tüdrukud on? Eks sa ise tea seda

palju paremini kui mina, eks sa ise tea! Minul on aga talu — talu on mul!“

Ja natukese aja pärast:

„Kui sa mind natukenegi — armastaks, kui sa mind natukenegi tahaks, siis“ — ta mõtles — „siis võiks ju ka talu sinu nime pääle kirjutada — ja sina oleksid peremees ning mina oleksin perenaine.“

Korraga laskis ta mehe ette põlvili ja lõõtsutas pisaralisel sosinal, tema võimsaid käsi oma roheliste sõrmedega pigistades ning joovastuses alt üles ta palgesse vaadates:

„Võta mind ja võta minu talu! Mis sest, et ma nii ilus ei ole kui see Kaarna Mari ja nii noor kui see karjaplika ja et minul kord juba mees on olnud ja et mina lesk juba olen! Mees elas seitse kuud minuga, ainult seitse kuud — ja suri siis. Suri tiisikusse, kollane kui vaha, valge kui kasetoht. Mis sellest, et ta kord on olnud, olnud ja surnud! Nii nagu sellestki midagi ei ole, et sinul nii palju — nii palju lapsi on! Ainult, et nüüd sinul enam kedagi teist ei oleks, et sa nüüd enam öösiti külades ei magaks ega kõrtsileti taga ei laulaks!“

Ja natukese aja pärast:

„Kuna me pulmad teeme?“

„Nagu sa ise tahad. Aga“ — mees vaatas korra naise pääle — „võiksime need ka varsti teha — kuu pooleteise pärast.“

„Ah, sa mõtled seda s e l l e pärast?“

„Mis selle pärast?“

„Selle Karja-Miili pärast.“

Mees käänas pää kõrvale ja pomises:

„Millest sa kõneled?“

„Ah, sa arvad, et ma aru ei saa! Kõik saan ma aru!“ sosistas Mai, ja ta hääles kuuldus andeksande heli. „Aga sellest ei ole ju midagi, mitte kui midagi! Sa kardad, et ta kohtusse läheb — niisugune libu! — et nad sunnivad teda ära võtma — niisugust libu! Mitte midagi ei tule sellest kohtust ja sulle ei tee nad ka mitte midagi!“

Kuid äkki tegi ta hirmunud näo ja hüüdis hoiatava häälega:

„Aga kui sa kardad, siis teeme ruttu pulmad ära jah. Kes teab, mis ta võib teha — niisugune hull!“

Mees vaatas ta silmi ja lausus otsekoheselt:

„Aga kui nad maksa mõistavad, siis maksad sina?“

„Hull oled sina!“ kisendas naine üles hüpates. „Hull oled sina, kui maksad! Oled siis sina süüdi? Eks see ole tema asi? Oli sulle teda ja ta last tarvis? Mis laste toitja sina oled — libude laste toitja? Ja kes ütleb, et see sinu oma on? Eks või tal kümme isa olla — ja sina aga toida, sina aga maksa! Peksa tahab ta ja mitte raha! Alles plika — ja tõmbab ümber; pääkoolis käimata — ja juba laps! Küll tema suu peab, ole aga sina vait!“

Lõvina oleks Mai nüüd meest kaitsenud,

kui see juba ta oma oli. Nagu takjas rippus ta hing temas kinni. Või kellelgi teisel — ta enese karjaplikal olla õigus selle mehe kohta! Mitte küüne võrd, mitte juuksekarva ei ole teise päralt! Hammastega murraks ta selle maha, kes ta pääle sõrmega julgeks näidata!

Nad tundsid üksteisele lähemad olevat kui iialgi varem. Mai istus Konradi kõrval pingil, käed rüpes koos, ja vaatas mehe kumaras pää pääle. Naise paksul palgel värises armastuse helendus, õnnelikult häbelik. Ta lahtipääsnud valgetele juustele ja rohelistele kätele langes see kuma, mis ta uuesti nooreks ja ilusaks tegi. Omandamise joovastuses vaatles ta meest, ja läbi ta liigete voolas tuline armastuse laine.

Päev kaldus. Tuba hämardus.

„Aga sa ei lähe täna öösel enam kodunt ära, ei lähe?“ sosistas Mai, mehele paluvalt silma vaadates.

„Ei, ma ei tea,“ lausus see hoolimatult.

„Ei, ei, sa ei lähe, ei lähe!“ ringutas naine kuumalt. „Nad võivad sind peksa, võivad su ära tappa! Mängi kannelt, kui tahad, ära tee tööd, kui ei taha, joo ka vahel natukene, kui muidu ei või, — aga ära mine, ära mine enam!“

„Ma ei tea,“ lausus mees, ja ta suunurkades liikus naeratus.

„Sa oled hull!“ kisendas naine, ta õlast nagu tangidega kinni haarates. Aga siis purskasid pisarad ta silmist. „Ah, sa arvad, et mul

hää on siin istuda, käed rüpes, hää käänelda külmas sängis — ja mõtelda: nüüd laulab ta sääl kiigel, nüüd tantsib ta sääl kõrtsis, ja nüüd magab ta kahe tüdruku vahel küüni heintes!"

„Ära pane siis õhtul kambri ust kinni."

Aga naine nuttis õnnetusest värisedes:

„Või ma paneksin! Aga ma ei või ju nii kui mäepreili, ei või nii kui karjaplika. Mis ma siis teeksin, jumalukene? Ma olen ju perenaine — ja mis ütlevad inimesed!"

Ning siis veel kibedama nutuga:

„Tule, tule, kui sa muidu ei või! Kuid kui sa mind ei võta, kui sa mind petad — mis ma siis teen? Ega ma karjaplika ole!"

Ta ringutas, ta lõõtsutas soojusest ja hirmust, oma eluõnne kaitsedes, mida maailma tuul nagu takjast ta küljest tahtis kiskuda.

Kari tuli koju. Lehmade ümarad kõhud kõikusid taaruvail jalul nagu mustad kerad hallis õhus akna madalast avandusest mööda, viimast valgusekuma varjutades, nii et toa hämarus kordamööda tihenes ja helenes.

Viies katke.

Miili käis nagu unenäos karja ümber. Nahkpiits vingerdas ussina kõrte vahel. Seanahast pastlad olid libedad kui klaasist, söötidel liugles maapind jalge all.

Ta ei laulnud enam. Juba palju nädalaid

tagasi oli ta unustanud laulmise. Ta oli selleks liig suur ja tõsine.

Ta süsimustad silmad läikisid palavikuliselt. Ta peksis lehmi pika piitsaga mööda violetilisi silmi, viskas neid kividega vastu pungis kõhtusid. Ja kui siis lehmad valus hüppasid ja tagumisi jalgu hirmuga tahapoole pildusid, siis naersid ta silmad tigedalt. Ta lõi põrsaid, neid uudishimulikke, rõõmu või nälja pärast vinguvaid nugissilmi, võttis põrsaste kõrvust kinni ja laskis koertel neid siis lõpuste tagant räsida. Põrsad kisendasid kui kaagipuus, ja tüdruk luksus naeru pärast.

Oli juba õhtu. Tulipunane päike kaldus kollaste haabade taha.

Haavikust kostsid üksikud kirve hoobid ja noorte puude murdumine. Haavikust kuuldus aeg-ajalt Konradi vilistaminegi. Ta vilistas siis, kui haava laasimise lõpetas ja uut valis.

Miili jooksis karja ümber, kihutas loomad hunikusse ja ruttas siis haavikusse. Ta süda lõi tormiselt.

„Konrad!"

Mees lõpetas parajasti laasimise, tõstis pää üles, vaatas korra Miili otsa ja istus siis kivile, käiksega otsaesiselt higi pühkides.

„No mis sina siis ümber jooksed?" küsis ta.

Ta suunurkades tõmbus pilkav naeratus. Ta vedas taskust tubakatoosi, võttis vilkaraamatu, pani lehele tubakat, tõmbas keelega üle paberi serva ja pigistas siis paberossi kokku.

„Noh?“

Ta süütas tule ja tõmbas mõne suutäie. Sinine suits tõusis aeglaselt kuldses sügismetsas.

„Konrad . . .“

Tüdruku hääl värises. Tüdruk tuli lähemale ja jäi poisi ette seisma. Poiss naeratas kalgilt.

„No—no, ütle siis kord välja“, osatas ta pilkavalt.

„Konrad, kas sa tõesti perenaise ära võtad — pere Maie?“ küsis Miili äkki, üleni värisedes.

„Ei tea,“ venitas Konrad ja sülitas jalgade vahele maha. „Saab näha, vahest sügise poole. Praegu vara pulmi teha. Tead isegi, tööaeg . . .“

Ta ninasõõrmed värisesid naerust, kuid ta suutis rahulikuks jääda. Ta vaatas üles tüdruku poole ja laskis suitsurõngaid sinisesse õhku, milles loodeneva päikese kuldsed niidid virvendasid. Haavad seisid nagu mõrsjad lagendiku serval, ladvast juureni hõbeda ja purpuriga kaetud.

„Ah nii . .! ah nii . . !“ lõõtsutas Miili.

„Nii jah . . . Või kuidas sina arvad? Mina pole nende asjadega ju harjunud.“

„Aga minule — minule pole sa sõnagi lausunud!“

„Ei juhtunud ette tulema. Ja eks sa kirikus mahakuulutamise aegu isegi oleks kuulnud.“

Ta vaatas koguni nagu arusaamatult tüdruku palgesse. Paberossi otsas vilkus punane tulukene. Õrn suits sulas pehmelt õhtusse vaikusse. Kased

kumardasid hilju oksi alla. Küngastel sinasid tammehiied kahvatus taevas.

„Ah nii, nüüd sina räägid nii!“ lõõtsutas Miili. „Aga kas mäletad, mis kord rääkisid — kord?“

„Eks ole eluajal mõndagi räägitud. Kes kõike jõuab meeles pidada.“

Ja ta raputas vanamehelikult-kurvalt pääd, nagu kurtes, et mõnedki hääd kõned aja jooksul ununevad. Miili värises ta ees vihast ja häbist.

„Konrad, ma tean kõik! Sa arvad, et ma ei tea! Sa arvad, et ma vaikides päält pean vaatama. Sina võtad Maie, sina saad peremeheks. Aga mina?!“

Ta suutis oma nuttu taltsutada. Tema ees ei tahtnud ta nutta! Ta kurk oli otsekui tuld täis ja rinnas hõõgus meeleheitlik valu. Kuid ta sosistas kokkupigistatud huulte vahelt:

„Aga minu pääle ei ole sa mõtelnud ega tahagi mõtelda. Tuleta meele, mis sa minule kord kõik lubasid. Ära lubasid sa mind võtta, kätel lubasid mind kanda.“

„Kuidas ma seda ometi võisin lubada?“ imestas poiss. „Oled ju nii raske.“

Tüdruk vaatas vihast põledes ta pääle.

„Muidugi, nüüd käsed mind ennast ära uputada või üles puua“, hüüdis ta madala häälega.

Kuid see jutuajamine oli poisile juba tüütavaks saanud.

„Kuule, plika", ütlas ta selga pöördes, „mine vaata, kus su vasikad on."

Sel silmapilgul vihises nahkroosk läbi õhu ja käänas nagu siug poisi kaela ümber.

„Ah, sa kurat!" karjatas poiss. „Või sina nii!"

Ta lõi tüdruku rusikaga maha. Kuid see kargas nagu kass üles. Konrad ei tahtnud teda enam lüüa: oli midagi vastikut naisterahva peksmises. Ta tõmbas tüdruku ümber kinni ja virutas ta seliti vastu maad. Silmapilgu jäi see hingetuks raskest valust, lõi aga siis, ussina looka tõmbudes, mehele mõlema jalaga vastu põlvi. See vaarus ja kukkus tüdruku kõrvale. Nad vingerdasid maad mööda, sõnalausumata nagu kaks kiskjat. Konrad pööris Miili otsekui lapse kummuli ja lõi talle paar korda rusikaga selga, iga kord lõõtsutades küsides:

„Kas sa, pöörane, hulluks oled läinud?"

„Löö, löö! Tapa, tapa!" puserdas tüdruk läbi hammaste. „Löö surnuks: saadki lahti!"

„Kisenda vähemalt, kurat, kisenda!"

Kuid tüdruk oli vait.

Mees riiksatas viha pärast hammastega ja lõi mõlemad käed tangidena tüdruku paljasse reide. Miili vabises valust, viskles tallatud rohus, pääga langenud lehis heideldes, juuksed okstel laiali, kuid vaikis. Siis tõstis mees ta jalga pidi üles ja lõi nagu kassipoja vastu maad. Selle järele pööris ta vastikuse pärast selja, võttis maast poo-

leli põlenud paberossi, süütas värisevate sõrmedega ja astus taaruvail sammel tihniku.

Miili tõusis nagu unenäos, võttis piitsa ja läks. Ta põsk oli verine ja mullane. Kuid alles karja juures tundis ta palgel verd. Ta istus maha ja tõstis seeliku üles. Külje pääl olid suured sinised jäljed nagu metslooma küüntest. Ta vaatas neid ja nuttis. Ta ees seisid lambad ja vahtisid päid pöörmata.

Silmapilguks kerkisid ta meele varakevade sumedad õhtud, taeva pehme valendus, konnade hele krooksumine rohelistes lompides, lehma mäletsemine all karjaaias ja poisi kuum sosin ta hõõguva kõrva juures. Ja siis mäletas ta veel suviöid, pimedaid ja kuumi, mil ta roidunud uinakust ärgates kuuvalguse joones nägi enese kõrval padjal mehe süsimusta pääd. Mees magas, sünk ja raske, ta suletud silmalaud varjasid otsekui maailmu — ja teda valdas sõnulseletamatu hirm ning arm.

Kuid kui ta pää neist mälestusist tõstis, nägi ta, et päike ju hoopis madalas oli. Ta pühkis silmad, ajas karja kokku ja hakkas koju minema. Lehmad astusid aeglaselt sinakas-hallis udus, ja niisama aeglaselt sammus Miili, ümbritsetud omakord nagu miski läbipaistmatust udust.

Ta ärkas alles kodu väravas, kuhu Mai karja vastu võtma oli tulnud. Nad peatasid silmapilgu ja vaatasid üksteise otsa. See oli pilk, täis ülevoolavat viha, nii mürgist ja tigedat, nagu võib

tulla ainult naise silmist. Siis pöörsid nad sõnalausumata selja.

Kui Miili pärast talitusi koju jõudis, oli juba õige pimedaks läinud. Maja oli tühi ja kedagi muud polnud veel kodus. Ainult vana hall kass tuli talle kedrates vastu. Maali istus voodi servale, tuimalt ja ilma midagi mõtlemata. Kuid kassi meelitavat hõõrumist vastu säärt tundes ärkas jälle ta piinamishimu.

Ta võttis kassi kinni, tõmbas villase soki üle selle pää ja esimeste käppade ning vaatas siis, kuis loom haledalt näugudes koda mööda ümber aeles ja pääd savipõrandat mööda lohistades nurka tükkis. Ta vaatas ja vaatas — ning korraga purskas ta nutma. Ta jooksis kassi juure, päästis rabeleva looma vabaks, võttis ta sülle, silitas teda värisevate kätega, kuna ta silmist langesid kuumad pisarad kassi paksule ning tuksuvale kõhule.

Kuues katke.

Oli näha, kuis tüdimus ja küllastus Allani vaevas. Kuid oli ka näha, kuis ta oma rahu ning otsekohesust alles püüdis hoida. Visalt võitles ta kõige madala ja inetu vastu, mis aeg-ajalt loodusejõuliselt esile tungis. See oli raske, kuid ta sai enesest võidu.

Ja kui nad nõnda üksteise vastu seisid, vaatas ta otsekoheselt naise silmi — ning ta enese silmade sügavuses näis ainult kurb väsimus ja sügisene nukrus. Ja mure ning valu täitis Elo

südame, ja ta tundis jälle, et ta talle nii lõpmata lähedal oli — ainult teistmoodi, teistmoodi . . .

„Nüüd see tuleb . . .“ mõtles ta kahvatades.

„Elo,“ ütles Allan tasase häälega, „mulle näib, et me siit ära peame sõitma — lahku minema.“

„Kuha sina sõidad?“ küsis Elo pilgu vaikimise järele — ja veri valgus ta huulilt.

„Ma ei tea . . . Ma lähen tööd tegema . . . Kuid meile on see ju ükskõik . . . Aga sina? . . .

„Mina?“

Ta vaatas mehe pääle, palges ahastav valu. Allan võttis ta külmast käest värisevate sõrmedega kinni ja sosistas nagu väikesele lapsele:

„Ära nuta, ma palun sind. Meile ei oleks seda vist tarvis.“

Elo aimas jällegi, missugust jõudu mees enese rahustamiseks tarvitas, aimas ta igatsust ilusa lõpu järele. Ja sellepärast katsus ta oma värisevate huultega naeratadagi.

„Mina?“ sosistas ta. „Ka mina lähen linna. On ju sügis.“

Natukese aja pärast lausus Allan:

„Ma sain veel lillesid. Vaata: sügisesed sinepililled ja valged metsnelgid.“

„Kust?“

Kuid Elo ei kuulnud enam vastust. Ta võttis lillevaasi kätte ja katsus õisi koguni oma värisevate sõrmedega. Lillevarred olid mahlased, tume-rohelised. Üle vaasi serva rippus veripunane vahtra leht.

„Kuna sa sõidad?“ küsis Elo.

„Vist paari päeva pärast.“

„Vaata, hiline võilillgi — juba paari päeva pärast? — aga nii jõuetu, nii hale!“

„Kuid vahtra lehed on kaunid. Langevad kui punased plaadid keereldes murule. Millal sina sõidad?“

„Ei tea. Varsti igatahes.“

„Sa tahtsid midagi lugeda? Ole nii hää, vali.“

Nurgas ja laua all lamasid raamatuvirnad tolmusel põrandal, kuivanud lilled lehtede vahel. Allan kumardas ja hakkas neid lehitsema: Elo vaatas ta pääle alla ja tundis, kuis põletav nutt silmi täitis. Ta vaatles tema kumardunud kogu ja kukalt, kus juuksed lapselikult olid segi ja kuhu ruske lepalehekene oli jäänud, — ning tundis korraga, et ta neid juukseid ja seda lehekest suudelda tahaks, kõike hellalt paitada, mis teda ümbritseb, õhku, mida ta hingab, ja paberilehte, mida ta vaatab.

Raamatuid — temale? Mitte midagi polnud Elole vaja — pääle ta enese! Kuid ta võttis laua servast kinni ja sosistas:

„Jah, ole hää, otsi . . .“

Väljas hakkas halli sügisvihma sadama. Ilm hämardus, kaugus oli vihmase uduga kaetud. Nad seisid kõrvu akna ees, mille ruutudele peened külmad pisarad vihisesid, ja vaatasid vaikselt välja. Ikka hämaramaks ja hämaramaks läks udustel küngastel ja hallilt põllult õõtsus vastu igavus.

Üksikud koprunud ja mustad kastani lehed langesid raskelt nagu märjad linnud.

„Sügis . . .“ sosistas Elo.

„Sügis,“ kordas Allan.

Nad vaatasid pilgu üksteise silma. Siis võttis Elo esimese ettejuhtunud raamatu ja astus ukse juure.

„Hääd õhtut,“ suutis ta vaevalt lausuda.

„Hääd ööd, Elo,“ vastas mees ja pööris pää kõrvale.

Ta ei näinud, kuis Elo välja läks. Kuid nii pea, kui uks naise järele kinni vajus, valdas teda sõnulseletamatu kibedus ja härdus. Ta heitis pimedas toas riietega voodi, pööris näo vastu seina, ilma nägemata ja kuulmata enam midagi välisilmast.

Elo peatas silmapilgu Allani ukse taga. Siis tuikus ta uimaselt oma tuppa, toetas pää vastu külma aknaruutu, vaatas väljas valitsevasse pimedusse, ilma et ta silmad midagi oleksid näinud.

„Kõigist, kõigist ulatab ta üle,“ tulid mõtted talle otsekui pimedast ööst. „Ah, tema pää — kui kõrgele ulatab see tast enesestki üle!“

Ta istus voodi servale, käed jõuetult sülle langenud, ja mõtles:

„Kõik on kui uni. Kas pidi kõik nii lõppema, nagu poleks midagi olnudki? Ainult tühjus, ainult tühjus . . .“

Ta heitis voodi, katsus magada, aga uni ei tulnud, katsus mõtelda, kuid ei leidnud miski mõ-

tet. Ja võideldes pisaratega kesk kurdi öö hauapimedust päris ta eneselt:

Mis on järele jäänud — vähemalt mälestuseks?

Ning vastas enesele niisama hääletult:

Kolm eluotsani kestvat mälestust: suudlus häbelikult suletud silmil; sõnulseletamatu armuahastus suisel ööl; ja külmade vihmapisarate langemine pleekinud aknaruutudele sügisõhtu hallis hämaruses.

1908.

EMA VIIS HÄLLI HEINAMAALE,

kandis mu kiigu kesa pääle,
pani parmaste vahele ;
pani käo kiigutama,
suvilinnu liigutama.

Maha jäi ta, marjukene, päka-piku poisikene. Ei oln'd pää paitajat, üle läve aitajat. Isa matsid nad ja ema panid nad mulla rüppe puhkama. Hingekella helin vaikis varsti.

Vanaisa pühkis silmi ja eidekene kuivatas pisaraid.

„Vaenelaps, kuidas sina ka maailmast läbi saad?" ohkas vanaisa.

„Vaesekene, kes sulle ema eest on?" õhkas vanaema.

Aga pisikene vaatas võõrastades mõlema otsa ja küsis suurte siniste silmadega:

„Millal on minu emal kortsud palgele tulnud ja kuna on minu isa juuksed halliks läinud?"

Aga nemad need olid: ta kortsunud paletega ema ja ta halliks läinud isa.

Ainult üks põlv tagasi, üksainukene põlv.

Ja nemad ütlesid:

„Kes sind siis aitab, kui mitte mina?"

„Kes sulle siis ema eest on, kui mitte mina?"

Teisel päeval silus taat kätki vibu ja mõtles, mitme aasta eest ta seda viimane kord oli teinud.

Ja teisel päeval pühkis eit põllenurgaga silmi, kui läbi sauna ukse lapse nuttu kuulis.

Mõlemal, nii eidel kui taadil, oli imelik tundmus, nagu oleksid nad uuesti nooreks saanud; ja mõlemad imestasid, et nende kössi vajunud sauna katuse all jälle pisikene laps oli.

Nõnda asus väike Aidu suitsunud seinade vahele ja paindunud parte alla, mis ammu enam lapse nuttu ega kilkamist polnud kuulnud. Sest need, kes siin olid nutnud ja hõisanud, olid suurteks sirgunud ning noortena mulla varju vaibunud.

Nädala pärast uskus ta isegi, et isal olid hallid juuksed ja emal kortsunud pale.

*

„Sihka-sahka, sihka-sahka!" tõmbas taat osmiku ees laastuga üle vikati. Lüsi oli otsa pidi maas, lüüs vastu põlve, ise hoidis ta vitsa äärest kinni ja laskis laastuga lehte mööda, ikka paremalt ja pahemalt poolt: „Sihka-sahka, sihka-sahka!"

Ja nõndasama tõmbas kusagil aia-kurus ka rohutirts vastuseks, pikkamööda ja tõsiselt:

„Sirr-sorr . . . sirr-sorr . . ."

Taat pani vana Ungase puutelgedega vankri ette, lapse kiigu pära pääle, mässis vikati lehe

nirmaga kinni, pistis püti heintesse, ja siis läksid nad heinale.

Siis oli nii.

Karjatüdruk läks lammaste ja lehmadega võsastikku. Pool-pime koer tolgendas heinaliste taga. Aga koju ei jäänud ihu ega hinge. Väikene see koht ju ka oli. Koomitsa uksele suruti puutaba taha, aga osmiku väratile tõugati ormis ette. Nii oli siis. Nii olid ajad. Ja nii inimesed. —

Versta viis oli heinamaa eemal. Mätlik oli ta ja kühmline. Metsa ääres kasvas tedremaran ja jumala ning kuradi käpp, väljaspool võttis väriseja võidu. Künkal valendas kassikäpp ja sinetas palusibul, kuusiku ääres roomas reburaik ning kerkis karusammal. Sarnane oli heinamaa.

Juba kolmkümmend aastat tuli taat igal suvel siia eidega heinale, niitis, pani kuhja, aga talvel reeteega vedas koju.

Ime, et kaseladvad nüüd omi päid kokku ei pistnud ja juttu hakkanud sahistama, kui eite Aiduga nägid.

Võib olla, nad tegidki seda, nagu küla eided laupäeva õhtuti vennaste maja juures pajude all istudes, ehk põlvini Veriojas seistes ja lambaid pestes, — kui nad pääd kokku pistavad ning sündinute või alles sündimata laste üle sosistavad.

Ega nemad siis teadnud, et väike Aidu vaenelaps oli ja et see oli vanaema, kes teda süles hoidis.

„Niukee! . .“ venitas vanataat, kui hobune äkki seisma jäi.

Siin oli Kuruvariku neelm. Siin olid eite ja taati harilikult peatamas. Siin võttis vanamees Ungase rataste eest ja pani emaleppade all sööma.

Päike helendas puude ladvus, aga selged kastepisarad särasid veel rohu helvetel. Tuhandes hääles hõiskas keegi nägematu ja tundmatu haljas lehekojas.

Aga tema naeris ja naeris, see pisukene. Naeris vastu haljale metsale ja sinetavale taevale.

Ilus oli see koht. Poolakas ja Roots olid siin sõdinud. Veri oli ojas vee asemel voolanud. Maad oli ta niisutanud, see soe, punane veri. Ja sellepärast õhetasidki need kaldad kevadpäivil punaste lilledega nagu kirjud kangad päikese paistel. —

„Vanamies, tie nüit äll valmis.“

Ja eit kobis ratastelt Aiduga maha.

Aeglaselt nohises taat:

„Pole koskile ruttu . . . ega ilm iest ärä joose . . . aiga küllält. . .“

Kuidas kiiku valmistada, seda teadis vanamees hästi. Oli ta seda siin ju nii mõnigi kord teinud — nendele, kes mullas puhkasid. Nii ka nüüd.

Sirged olid Verioja kased. Kogu Varamargu kurmis polnud teisi sarnaseid. Ühe noore kase otsa ronis taat aeglaselt, raskelt, kohmakalt üles

ja kaalus selle ladva oma raskusega maha. Eit tõmbas alt. Nii oli painduv vibu käes, koorimatu, leheline. Kõigest jõust pidas vanamees okstest kinni, et puu jälle sirgu ei läheks, aga eit kõitis nööridega kätkikorvi ladva külge.

„Tuo nüit väike mies, kaeme, kuis lätt," lausus vanamees.

Eit võttis mähkmetes lapse ja pani kätki nöörist põhjale. Siis laskis vanamees kase ladva lahti.

„Ee—hh!"

Ja ta venitas suu lahti ning unustaski lahti.

Viuh! viskus kase ladev nagu vibu sirgu ja laps lendas otsekui lahti pääsnud lingukivi õhku.

„Esä, pojake, pühä vaimuke!" kiljatas eit hirmuga.

Kask õõtsus vihaselt, nagu oleks ta praegu midagi halba enese kaelast raputanud. Tühi häll kõlkus ta küljes siia ja sinna.

„Taevas, nüit ta katte!"

Öeldakse, et suuredki ilmast välja ei saa, väikesed seda vähem. Pisuke Aidu lamas just Verioja kalda kohal kasvavatel paju okstel. Veel jalg maad — ja ta oleks all ojas olnud. Aga ei, — ta kiikus pehmetel okstel.

Asi oli nii imelik, et vanamees pärast esimest kohmetust täiesti tõsiselt pajatas:

„No küll veli lennäs!"

„Sina, mõtsaline, ka millestki aru saat!“ hakkas nüüd eit kõnelema. „Väändse nigu karu. Tõse elo olle juba juusse karva küllen. Panda su endä kah niisama lendämä!“

Pisikene oli ainus, kes selle juhtumise pääle enam-vähem rahulikult vaatas. Ta ei kavatsenud nuttagi, otsekui poleks need inimesed tema pärast nõnda ehmatanud.

Ta naeris ainult suvisele taevale. Aga taevas sinetas ja helendas.

*

Kui õhtu udu juba luhalt tõusis ja heinasaadude piirded videvikus segaseks läksid, köhatas taat kõvemalt kui muidu ja pani tööle lõpu pääle. Kaugelt luhtadelt heljus magus heina lõhn ja kajas laulu hääl. Aeglaselt rakendas vanamees Ungase ette.

Vikat seljas, astus vana soldat, keda ka Ungaseks kutsuti, niidult kodu poole. Vanarahva juures peatas ta, vestis paar sõna juttu ja kuulis, kuis väike Aidu õhureisi oli ette võtnud.

„Njaa,“ noogutas Ungas — ikka see kahejalgne — asjatundlikult pääga. „Njaa, võib juhtuda . . .“

Ja ta kuuekümne-aastane keha läks sirgeks kui tikk.

„Kaugele lendab see poiss! Kui juba nüüd, kui veel a'd ega b'd ei oska öelda, nii kaugele

kargab, mis veel siis, kui kord meheks kasvab! Kõrgele lendab see poiss!“

Vana Ungas — see neljajalgne ikka — ohkas aisade vahel, otsekui oleks üksi tema vana soldati sõnades kahelnud.

Kaugel eemal mustasid heinasaod segaselt, justkui oleks nad videvikus elavaks läinud. Rohus tõmbas keegi aeglaselt ja ühetooniliselt:

„Sirr-sorr . . . sirr-sorr . . .“

1904.

HUNT.

1.

See oli kolm päeva enne jõulu, kell kaksteistkümmend öösel.

Pilved olid õhukest kuiva lund külmanud hangedele raputanud. Üksikud tähed loitsid üle tuhkvalge maa.

Saariku talu koer Polla jooksis talu tagamail jänese jälgi ajades. Ta terav nina riivas maad, karvad ta kuklas olid püsti, ja ta väristas külma pärast nahka seljal ja kintsudel.

Paar korda juhtus ta metsavaraste juure. Need jahmatasid püsti, ja saag langes kõlinal maha.

Vahel lähenesid jänese jäljed majadele. Jänes oli kaari ja keerusid teinud, üle hangede ja puhmaste hüppanud, õunapuu koort maitsnud ja jälle metsa kadunud.

Polla sörkis metsa sööti mööda, mitmed jäljed jooksid üle ta tee, õhk oli täis loomade lõhna, kuid ta püüdis omast kinni hoida. Ta nina valis agaralt lõhnade ja jälgede keskel.

Ta tegi ringe lumiste kadakate ümber. Jahune lumi tõusis ta rinnuni, ta lahmis käppadega

selles, ta nahk läks märjaks, ja ta laotas omakord enda koerahigi lõhna laiali.

Kui ta parajasti jänese jälgede järele nõmme lumist rinnakut mööda üles tõusis, tundis ta äkki päritunult võõrast ja võigast lõhna. Ümber pöördes nägi ta hunti omi jälgi mööda järele laskvat, ammuli hammaste ja püsti karvaga.

Ta pani jooksma, tulisel kiirul, surma hirmus, jättes jänest ja kõike muud sinna paika. Hunt aga tuli hambaid lõgistades ta järel, hallina tombuna tuhkses lumes.

Kumbki oli hääletu, ainult verehääl ja hõimuviha oli mõlemale selge ilma kõige muuta. Nad vajusid edasi, nii et lumi üle pää lainetas.

Lähemale jõudis hunt, aga lähemale ka Saariku talu. Koera süda oli lõhkemas hirmust, — sääl, sääl, inimese juures leiaks ta kaitset!

Ta jõudis väravani, kuid lumi oli augu, kust Polla sisse ja välja käis, kinni tuisanud. Ta jooksis meeleheites siia ja sinna, haledalt vingudes.

Hunt lähenes, lumehang tõusis. Polla jooksis üles hange harjale, tegi meeleheitliku hüppe ja veeres siis huluvana kerana kambri ukse ette.

Sääl vaatas ta taha. Aia nurgas mustas lumehangest piiratud kaevu nelinurk, hunti polnud näha, aga kaevust kostis sulin ja tasane urin.

Siis lõi Polla küüned huludes kambri uksesse. Hulga aja pärast tuli unine peremees, vana-Saariku Andres välja, haigutas, sügas kuklatagust ja laskis koera rehe alla.

Polla lamas keras põhul ja nägi painajalikke unesid: õhk oli täis jäneseid, nad hüppasid ja lõid kepsu, lumivalged ja pehmed kui padjad. Siis muutusid nad äkki huntideks, lõugade lõginal jooksid nad õhku mööda ta järel.

Peremees kuulis koera vinguvat ja urisevat, ta käänas teise külje ja õhkas: „Oh, oh, kurjad ilmad, — pole sel lumel otsa ega äärt!"

Viimaks uinusid mõlemad rahulikus unes, nii Polla põhus, kui peremees naise kõrval. Aga kolmas, kes kaevus külmas vees surmaga heitles, ei mõelnudki magamise pääle.

2.

Saariku omad olid kõik jumalakartlikud inimesed, üks kristlikkude viisidega rahvas, — välja arvatud ainult sauniku seitsme-aastane poeg, kes, enne veel kui rääkima oli õppinud, juba tule peremehe heinasaadu pistis.

Saariku pere oli suur. Eesotsas seisis vana Andres, viiekümne-aastane, laiade õlgadega rahuliku, kurva näoga mees.

Siis tuli perenaine Reet, südamlik ja hää, paks ning õhetav, ja peremehe ema, vana mullakarva inimesekrõbu, kui kell kägisevate kistavartega.

Siis Andrese seitsmeteistkümne-aastane poeg Joosep ja kaks tütart, Leena ja Laura, ning Laura kahe-aastane poeg.

Siis sulane Jaan Talas, Laura peigmees, ja saunamees Mats ning ta vend Madis.

Siis veel Matsi väleda keelega naine Anu ja kaks poega, Jaagup ja Ats — punaste püsti juuste ja laiade kõrvadega poisid.

Nii suur pere, ja kõik elasid kõige suuremas sõpruses koos. Jumalukene, kus seda mujal nähtud!

Jumalakartlikud olid, nagu öeldud, kõik. Kevadel, kui kari esimene kord välja lasti, vedas vanaema risti lauda uksele, kobistas karvakapukate ja villatupsukeste kallal ning pomises karja saates:

Metsa intu, metsa untu,
metsa härtu herrakene,
metsa heldene emanda,
metsa kuldane kuningas, —
võta hoida minu utte,
võta kaitsa minu karja!

Pärast seda ei usaldanud vana kuri enam mõnel ajal nina Saariku karja pista. Liiga kõva oli kaitsevägi, otsekui tuli lõikas see ta jumalavallatu luisse ja liikmetesse.

Kord oli sauna Anu näinud, kuis kuri lauda kallale kippus. Esiti oli ta õige julgesti väravale lähenenud, siis oli ta aga enese äkki kerra tõmmanud ja haledalt vingudes metsa pununud.

Ka muidu olid Saariku inimesed usklikud. Perenaine Reet ja saunanaine nutsid alati suure häälega, kui vana soldat koolimajas piiblit luges.

Ainult Laura oli omal ajal vääratanud. Inimene on nõrk, kuhu sa pääsed kiusatuse eest,

ta leiab su küll laanes, küll heinamaal üles, iseäranis aga siis, kui ta juba majas elab.

Kuid inimesele, kelles kuri elab, peab ka andeks andma, kui ta kurja enesest lubab välja ajada. Ja sulane Jaan Talas jäi vanaviisi sulaseks.

Mõnus mees oli vana pereisa Andres Eenok ise. Ei tema kannatanud tühja juttu, armastas ikka lühikest ja tõsist vastust.

Perenaine Reet oli häädus ise: oh, kuidas tema sandikesi ja lesknaisi vastu võttis! Andis ikka, mis käepärast juhtus olema: liha, villu, soormaid tangu, leiba, kartulid, raha ja muud, et aga tütred mehele saaksid.

Ja et keegi lapsi ära ei teeks. Näe, poja Joosepi pääle oli keegi kurja silmaga vaadanud: ei saanud ega saanud enam viinast lahti!

Ka Saariku eluruumid tunnistasid, et siin jumalakartlikud inimesed elasid: igasse nurka ja seintele olid jumalasõna lehed liimitud, inglite ja tallekeste piltidega. Ei siin olnud värvilisi paberilipakaid kõiksugu ilmaliku jumalavallatusega näha.

Ja lävesse oli hobuseraud naelutatud, et kuri jalgupidi kinni jääks. Ühe sõnaga, kõik näitas, et siin jumalakartlik rahvas elas.

3.

Kukk laulis kolmat korda. See tähendas, et paras karja talitamise aeg oli.

Saunanaine Anu ajas köhides vana lambanahkse kasuka selga ja mehe rasked Vene saapad

jalga. Siis läks ta kambri ja äratas Leena üles, kes omakord Joosepi voodist välja kangutas.

Joosep oli õhtul surnuaias vallavaesele hauda käinud kaevamas ja tilga viina saanud: oh, kuis ta pää huugas! Seda ilma elu, seda õnnist ilma elukest küll!

Külma käes võbisedes võtsid Joosep ja Leena toobri õlale ning astusid alla kaevu poole. Anu läks ao-videvikus ees, ta kasukas kobises ja lumi rudises.

Ilm oli pehme-võitu, ämber ei olnud kinni külmanud. Parajasti tahtis Anu pangi alla lasta, kui kaevu põhjast vee sulin kuuldus.

„Vist kukkus jäätükk sisse," mõtles Anu, kuid jäi ometi kuulatama. Alt kostis pikaldane urin vastu.

„Issa, pojuke, püha vaimuke!" kiljatas saunanaine ja hüppas tagasi, kuid lõi pää vastu toobrit, millega Joosep ja Leena pärale olid jõudnud.

„Issand halasta!" karjatas ta, mõlema käega pääst kinni haarates. „Viimnepäev on käes!"

„Mis sääl on?" küsis Joosep, kes lume rudina pärast kaevu urinat ei kuulnud.

„Oh, Issand heida armu! Viimnepäev on käes! Oh, Jeesuke, oh, jumalukene! Päästa meid patuseid! Oh sa püha tallekene!"

„Mis sääl ometi lahti on?"

Kaevust kuuldus äkki jälle sulin ja kange urin. Toober kukkus kolinal maha.

„Viimnepäev on tulnud! Oh sina jumala kolmekordne heldus ja vereleping! Vanakurat on

ahelad läbi närinud! Nüüd ta tuleb ja neelab maailma alla! Oh sina issanda heldus! Oh sina taevane äralepitus!"

Seni olid kõik paigal seisnud, nüüd aga jooksis Anu sauna juure, aga Joosep ja Leena mäele. Anu ehmatas oma mehe ja Madise luist ning lihast läbi lõikava kisaga üles.

„Mis on?" hüüdis Madis istuli karates.

„Oh sa püha vaimukene, püha ristikene, püha tallekene —!"

„Mis püha ristikene ja tallekene?"

„Oh sina issanda heldus —!"

„Mis, kurat?"

„Saatan on ahelast lahti! Viimnepäev on väljas!"

„Mis viimsepäeva lori see siis on?"

„Võeh, missugust hirmust sõna tema veel tarvitab! Ju inglid laulavad õue pääl, ja tema veel vannub! Jeessukene, Jeessukene —!"

„Inglid? Vai inglid!" jahmatas Mats. „Anu, anna mu saapad!"

Ta kobistas tulise rutuga saabaste kallal, kuna Madis aluspükstes ja palja jalu välja kargas. Kaevu ääre oli juba mäe-rahvas kokku jooksnud.

„Või vana kuri ise lahti!" õhkas perenaine käsi kokku pannes. „Või juba lahti! Kas temal hullul aru või otsa on!"

„Ei ole vana kuri," mõmises vanaema. „On ikka kodukäija, päris kodukäija."

Tema oli kõige vanem inimene peres. Kül-

lap tema teadis: oh sa heldekene, ei olnud otsa ega äärt neil kodukäijatel ja luupainajatel, kes teda elu ajal olid vaevanud!

„Mis sääl siis ikka on!“ lausus peremees Andres. „Mõni vasikas on kaevu langenud, ja nemad karjuvad kui meelest ära!“

„Võeh, või vasikas!“ rõkkas saunanaine. „Mis tema ka ütleb: vasikas! Peremehekene, ütlen ikka viimsepäeva palge ees, et ise oled vasikas, kui nii kõneled. Kust vasikas siia sai? Nägin ise, missugune metslane see on: silmad pääs kui laternad ja hambad —, oh sa jumalukene, oh sa püha tallekene —!“

Korraga kuuldus jälle läbilõikav hulumine ning sulin otsekui suurte vete liikumine. Kõik langesid näost ära.

„Reet, Reet!“ kisendas Andres-peremees. „Mine, jookse, too lauluraamat!“

Varsti oli lauluraamat toodud. Läbi hommikuse videviku kostis hale laul — Metsalise haleda hulumise saatel:

Avita, Jeesus, et võimust või saada,
kae, kuis pimedus tükip mo pääl',
otsip mo petta nink kahjo mull' saata,
ega küll asjanda põrguriik tääl!
Kurat mo kavalast kiusata nõvvap,
sõglata, rikku nink kurvasta püvvap.

Iga reaga jäi kodukäija ikka vagusamaks ja vagusamaks. Ja kui laul lõppes, lõppes ka viimne vee sulin kaevu sügavuses.

Nüüd alles juleti laternaga kaevu üle kumardada ja sügavusse vaadata. Väike tule-kübe valgustas vaevaliselt ülemaid külmanud rakkeid.

Siis lasti kardne lamp ämbris alla. Ta paistis kui ähmane kuu läbi halli udu, seinad mustasid, all välkus pime vesi.

„Juba kadunud," kinnitas vanaema pühalikult. „Ei ta kestnud jumalasõna."

Kõik ohkasid otsekui koorma alt päästes. Ja jälle kostis läbi hommikuse vaikuse laul:

Nüüd, ristirahvas, rõõmusta . . .

4.

Hommikuse ao-une ajal rakendas Madis hobuse ree ette, veeretas veevaadi pääle, võttis Anu ühes ja sõitis teisele talule vett tooma. Oma kaev oli püretatud, selle vesi oleks võinud loomadele paised selga ajada.

Kruubi peremees seisis parajasti kesk õue, käed tondinahast llükste taskus, kui veevedajad pärale jõudsid.

„Noh, Saariku rahvas, vett vaja?" küsis ta, kui vaati nägi.

„Jah, vett. Ega teil ometi omal vähe ole?" vastas Madis.

„Vaata imet, või neil vee puudus," ütles jällegi Kruubi peremees. „Teil kaev ometi madalas kohas. Olid ka pehmed ilmad: lumi sulas veel eile õhtuni. Või neil ei ole vett!"

„Vett on küll, kuid vana kuri segas ära."

„Kuidas: vana kuri segas ära?“

„Oh sina heldekene, Kruubi peremees ei teagi siis veel, mis õnnetus meil täna oli!“ hakkas nüüd Anu jahvatama. „Oh sina heldene aeg! Oh sina jumalukene —!“

„Mis siis oli?“ imestas Kruubi peremees. „Ma ei saa ikkagi veel aru.“

„Kurat käib ilma mööda. Oh sina issanda heldus! Kurat läks meie kaevu —“

„Ei olnud see kurat,“ õiendas Madis. „Oli ikka kodukäija. Ega ta muidu oleks nõnda vingunud.“

„Jah, jumalukene, kodukäija läks meie kaevu. Oeh, Jeessukene! Küll meie ehmatasime! Arvasime, et viimnepäev tuleb.“

„No ja siis?“

„Hakkasime laulma, nii äragi kadus. Eks see kodukäija olnud ikka Tõru vanamees, kes muu!“

Kruubi peremees kuulas, suu ammuli. Siis segas end Madis Anu jutuvoolu vahele:

„No kuidas siis veega on?“

„Ah veega või?“ päris Kruubi peremees ja sügas kuklatagust. „Ei meilt vett saa. Meil isegi puudus. Kaevu põhjas ainult kamalu täis muda.“

„Või ei saa!“ viskas Madis käega. „Ega siis midagi teha pole. Tarvis aga sõita. Viitsimegi kõnelemisega palju aega ära. Anu, no kobi aga pääle.“

Madis pööris hobuse ümber ja sõitis õuest

välja. Kruubi peremees jäi vahtima, käed püksitaskutes ja suu ammuli.

5.

Teel pidas Madis hobuse kinni, pööris pää Anu poole ja küsis:

„Mis sa siis nüüd arvad teha? Ega ilma veeta koju maksa minna. Sõidame õieti Käärule. Neil kaev all orus, ega neil vee puudust ole.“

Käärule oli Kruubilt versta poolteist.

„Nõõ! Mis sa magad!“

Lumi rudises ree jalaste all. Koitis hommik.

Viimaks jõudsid Madis ja Anu Käärule. Õues polnud kedagi näha.

„Kas hakkame kohe vett tõmbama, või läheme küsima ka?“ arutas Madis ja astus kambri.

Kääru pere oli hommikust võtmas.

„Tere, ristiinimesed! tervitas Madis.

Noor peremees tõstis pääd.

„Tere, tere,“ vastas ta. „Noh, mis Madisel hääd kuulda?“

„Tulin vett paluma,“ vastas mees.

„Kus toop on? Madis tahab juua.“

„Ei ma taha juua, tulin vaadiga vett viima,“ seletas Madis.

„Istu siis, soenda keha, kuhu sul rutt.“

„Pole aega istuda, eit ootab hobusega väljas.“

„Kust sa siis nii äkki eide võtsid? Olid ikka põline vanapoiss.“

„Polegi minu eit, on venna oma.“

„Vaata, vaata, või venna naisega! Küll sa, vanamees, oled aga kaval!" naeris Kääru peremees ja tõmbas käega üle suure, noore näo. „Või siis vett tulid otsima? Kas oma kaev kinni on külmanud?"

„Paha vaim solkis ära . . ."

„Mis lora sa ajad?" pahvatas peremees. „Mis paha vaim?"

„Jah, paha vaim . . . Teie, noored inimesed, ei usu . . . Oeh, küll ehmatas täna hommikul ära! . . . Oli päris kodukäija . . ."

„Mis naiste lora sa nüüd ajad! Vana mees, aga varsa aru. Mine koju ja võta rahuliku meelega kaevust vett. Paha vaim pole mitte kaevus, vaid sinu pääs!"

„Ei või oma kaevust võtta . . ."

„Vanamees, pea suu! Sarnase jutuga ära tule minu maija."

„Oeh, oeh, noor inimene! Kui terav! Või nüüdne sugu siis midagi usub. Oeh, kui ise sääl oleksid olnud, küll siis räägiksid teisiti. Ei ole nüüd enam vanade austust. Ei usuta enam nende sõna. Oeh, oeh!"

„No kui sul paremat ei ole öelda, siis mine sinna, kust oled tulnudki."

Kogu pere naeris laginal. Pisikene valgete lokkidega ja siniste silmadega poisikene seisis Madise ees, nägu ühel hoobil imestav ja naerev.

„Ja vesi?" küsis Madis.

„Mis vesi?" vastas peremees.

„Kas saan siis vett?"

„Too säält, kus su loba ustakse!"

Madis sülitas, pani nahkmütsi pähe ja astus välja. Ta järel tulid ka mõned pererahvast õue.

Madis istus reele ja käänis hobuse pää sõnalausumata värava poole.

„Kuhu nüüd?" imestas Anu, kellele ootamine juba igavaks oli läinud. „Miks sa hobust kaevu manu ei aja?"

„Et neid kurat sööks!" vandus Madis vihaselt, lõi nuiaga hobust ja sõitis väravast välja.

„Vaadake, kaks lolli sõidavad!" ütles Kääru peremees ja näitas käega ärasõitjate järele.

6.

„Et te nagu põied lõhki läheksite!" urises Madis. „Et te kiir-surma sureksite! Et hundid te kondid laiali kannaks!"

Anu, kes Madise pahameele põhjust ei teadnud, vaatas ehmatanult teda. „Ära on teinud kurjad inimesed," mõtles ta, „ära on teinud." Madis aga vandus ühtsoodu ja järelejätmata.

Ilm oli vahepääl külmemaks läinud. Anu lõdises ja lõi hambaid kokku. „Õõõ—õ—õ—" venitas ta.

Madis käänis hobuse Tõru talu poole metsatuka ääres. Kui veevedajad metsanurga tagant välja sõitsid, kuulsid nad, kuis talu õues keegi naine kõvasti pahandas ja mõnitas.

Nad ei pääsnud õue, sest väravad olid kinni.

Madis peatas hobuse ja tahtis parajasti reelt maha kobida, kui naine, kes enne pahandanud oli, tema poole pööris.

„Mis sa, hernehirmutis, oma pimeda hobusega luusid ümber!“ hüüdis naine ja näitas Madisele rusikat.

„Mis sina, hammasteta nõid, sääl urised!“ kõrvetas mees vastu, kes juba isegi vihane oli. „Mis sa lõugad! Tee parem värav lahti.“

„Vaat seda sulle!“ Ja naine raputas jälle rusikat. „Ah nüüd tuled sa meilt vett otsima? Kelle meest sa aga teotasid? Kuidas sa julgesid öelda, et vana Tõnu teil kodu olla käinud?“

„Kuna ma seda oleksin rääkinud?“

„Ah nüüd sa veel ei teagi! Tunni või pooleteise eest olid sa, kuriloom, Kruubil, rääkisid sääl, et vana Tõnu olla teie pool kodu käinud. Seeliku tädi oli kuulnud, tuli siia, rääkis ära. Ah sina ronkade roog! Minu mees tuleb nüüd kodu käima! Tema, õndsakene, sarnane jumalakartlik inimene. Oota sa, oota sa, see ja teine! . . .“

„Jäta lõugamine ja tee väravad lahti!“ käsutas Madis.

Naine ei liigutanudki end, vaid sõimas aga kasvava hooga edasi. Oleks peaaegu kuulda võinud, kuidas ta lõualuud nagisesid.

Madis läks ise väravat avama. Juba oli värav pärani, kui naine rusikatega Madise kallale tormas. Kuid see lükkas ta eemale.

„Kae ronka!“ sülitas mees.

„Või sa siin mõni perenaine oled! Kui poeg kuuleb, küll ta sind siis õpetab, kuidas elada. Mina juba tean. Otsisin talle ju ise naise."

Madis hakkas hobust õue juhtima. Sääl hüüdis Tõru eit:

„Muri, Muri! Paka!"

Nurga tagant hüppas kaks suurt koera välja.

„Äss, äss!"

Koerad tormasid vaese Madise kallale, kes vaevalt nuiaga vastu jõudis vehkida.

„Äss, äss!"

„Ai—ii!" karjatas Madis, kui Paka ta sääremarjast kinni haaris.

Viimaks sai ta rekke.

„Nõõ, kurat!"

Hobune sai tulise hoobi nuiaga üle küljeluude ja pani minema. Koerad kihutasid haukudes järel, perenaine ässitas, Madis plaanis hobust ja Anu kisendas hirmu pärast.

„Et sind põrgus põleva tõrvaga üle valataks!" hüüdis Madis, kui nad metsast välja jõudsid.

„Et sa mätta otsas mädaneksid!" kordas Anu.

„Et sa elavalt ära . . !" kinnitas Madis.

7.

„Nii mine või veeta koju," harutas Madis, kui ta tuju natukene lahkus.

„Lähme Pargla mõisa," soovitas Anu.

„Üks ta puha."

Pargla mõisa oli umbes pool versta maad. Varsti olid nad sääl.

„Kuule," ütles Madis, „mõisa sisse minna pole hää. Inimesed hakkavad järele pärima, võrgutama. Parem võtame vee tiigist, mis mõisa all on."

Nad ajasid tiigi juure, kus moonanaised tihti pesu pesid ja kuhu kõiksugu saasta heideti. Mõlemad kobisid maha.

„Sa kilusilk!" kahmas Madis korraga öelda.

„Mis on?" küsis Anu.

„Millega me vett peame võtma? Pangi pole ju ühes. Võtku neid kodukäijaid! Missugust häda nad kõik kaela võivad ajada!"

„Võta mütsiga."

„Mütsiga? Mis sa, pöörane, veel välja ei mõtle!"

Madis jättis Anu hobusega tiigi ääre ja läks ise moonamaja juure ämbri järale. Esimeses toas, kuhu ta sisse astus, leidis ta kurdi ja pimeda vanaeide eest. See ei vastanud Madise küsimise pääle midagi. Teises toas pesi näine kolmjala juures pesu.

„Mis sa jälle tahad?" küsis ta Madiselt tigedalt.

„Pangi paluksin," vastas see.

„Jumal, päästa setudest!"

„Kas saab siis?"

„Vaat seda saad sa!" ja naine virutas Madisele vana luuakontsuga vastu pääd ning lõi ukse kinni.

Vihaselt tuli Madis tiigi ääre. Vihaselt ja sõnalausumata võttis ta mütsi päästja hakkas sellega jääaugust vett vaati tõstma.

Anu vaatas vaikides seda toimetust. Kõigil kolmel, Madisel, Anul ja hobusel, värisesid liikmed pakase pärast. Hobuse ninasõõrmete ümber oli valge härmatise mets.

Poole-tunnise töö järele hakkas vaat täis saama. Madis raputas vee mütsi küljest, pani mütsi pähe, istus Anuga rekke ja juhtis hobuse kodu poole.

„Pole ma ennem veel sarnaseid nägulid näinud kui see kord!" pomises ta hääletult.

Pargla mõisast Saarikule oli versta kolm. Kui nad koju jõudsid, oli juba lõuna käes.

Väraval jäi hobune äkki seisma kui kivipost. Madise viha lõi lausa lõkkele, ja ta keerutas nuiaga hobuse pää kohal. Hobune ehmatas ja tõmbas äkki rege. Veevaat veeres maha, vajus kummuli ja kohinal jooksis vesi lumme.

Madis seisis nagu piksest rabatud ühel kohal ja vaatas, kuis lumi vaadi ümber raskeks ja sinihalliks läks.

„Os'sa, os'sa!" pomises ta ainult.

Aga vesi jooksis ja jooksis. Viimaks oli vaat tühi. Madis veeretas ta rekke ja sõitis lauda ette. Andres ootas sääl.

„Tohoo, Madis, kui hilja sa tuled!" hüüdis ta. „Hää aga, et viimaks ometi jõudsid. Lase aga nüüd pangid täis!"

„Kust kurat ma ta ikka lasen! Vett pole tilkagi."

„Kus sa siis ometi ümber kolasid? Mis sa õiendasid? Poole päeva on kodust ära ja ei too tilkagi vett. Nagu maailma otsas oleks käinud!"

Andres noomis veel kaua, vaikse ja madala häälega, nagu oleks surnu majas olnud.

Madis ei vastanud midagi, rakendas vaikides hobuse eest, viis talli ja läks tuppa. Toas laskis ta ahju najale, ilma et ta mütsi päästˇoleks võtnud.

„Mis sa ahju najal seisad, nagu kinni naelutatud?" küsis Anu kasukat seljast ajades.

Madis ainult urises vastuseks.

„Ära on teinud, ära on teinud kurjad inimesed Madise," mõtles Anu ja küsis jälle: „Mis sa ootad? Võta märg müts pääst ära!"

„Võta siis ka, kui ta pää külge kinni on külmanud! Hull olin, kui sinu nõu järele tegin," vastas Madis mõrudalt ja pööris teise kõrva vastu ahju. „Et need kodukäijad eneste kaela käänaks!"

8.

„Lõpe nüüd kas või kõige karjaga janu kätte!" kurtis Andres lauda lävel ja sügas kukalt. „Leena, pane pudrupada tulele, too lund ja hakka sulatama."

Selle järele läks pereisa kaevu juure ja kumardas üle rakete. „Ega ta silma ometi karga," mõtles ta. Kaevus polnud midagi näha, pääle mustava vee.

Pärast lõunat tuli Sirpiku tädi Saarikule. See oli Saariku pereema endine sõber, kes Leenat oma pojale naiseks sobitas. Talle räägiti kohe, mis pahandus Saarikul oli olnud.

„Ja te ei julgegi nüüd kaevust vett võtta?“ päris tädi.

„Nii see on, sõtsikene, jumal paraku!“ õhkas Reet.

„Oeh, ei kodukäija vett püreta!“ sädistas nüüd Sirpiku tädi. „Olin alles tüdrukukene, viieteistkümne aastane, vaata, siis käis meil ka kodukäija. Kus ikka mässas teine kõik piimakausid ja jahukastid läbi, nii et aga tolm taga! Ei usaldanud me siis ise enam midagi aidast pruukida; kartsime, et kes teab, mis haiguse veel kaela ajab. Kuid, sõtsikene, häda ajab härja kaevu! Ei aidanud midagi, pidime kodukäija nuhitud asju sööma. Kuid midagi ei teinud! Mitte midagi, terved olime nagu jumala linnukesed taeva all.“

„Võeh, või midagi ei teinud!“ imestas Reet. „Eks sa vaata issanda imet! Ja meie, vaesekesed, õhkame ja mõtleme: kust ikka vett saaksime?“

Sirpiku tädi läks varsti minema. Jõulu ajal lubas ta tagasi tulla.

Lume sulatamine jäeti kohe järele. Esiti ei julgenud küll keegi kaevust vett võtta, kuid pärast harjusid kõik ära.

Üks õnnetus oli aga siiski. Anu tuli mäele ja teatas, et Madis ära olla tehtud. Või see naljaasi on, kui inimene ära on tehtud!

Pererahvas jooksis kõik sauna juure. Madis vaene lamas voodis, üleni sinine, lõdises ja sosistas ühtsoodu:

„Külm on! Tooge kasukaid!“

„Ära on tehtud, kullakesed!“ sosistas Reet käsi kokku pannes.

„Pole kedagi tehtud, — Pargla mõisa tiigi ääres külmetasin, — vaat mis!“

„Ei ole midagi külmetanud, vaid ära tehtud.“

„Kurat võtku teid!“ turtsus Madis. „Muud laulu polegi kui: ära tehtud, ära tehtud!“

„Mine tee nüüd äratehtud inimese silmad lahti! Või tema ise aru saab!“

Samal päeval tegi pereisa taari ja õlut ning hakati kõikepidi jõulude vastu valmistama.

Õhtul tuli Madise teise venna poeg — seesama, kes Kikepära viinaköögis teenis — vaest äratehtud inimest vaatama ja tõi poolteist toopi piiritust haigele kontide määrdeks. Madis määris end päält ja võttis sisse: kui ühelt poolt aitab, ega siis teiseltki poolt paha tee!

Ja elu läks omasoodu edasi.

9.

Jõulude teine püha oli käes ja Saarikul oli palju külalisi. Oli Sirpiku tädi pojaga, oli Oriku onu, Taagevere Pärt, Palu pereisa, Paljasärgi mölder, Abritse vana, Madise vennapoeg ja palju teisi.

Külalised tulid, nagu see õigele ristiinimesele kohane, teisel pühal ja mitte esimesel, kus iga

korralik inimene kiriku läheb või kodus istub, lauluraamat ees. Üksi jumalavallatus rõkkab kõik pühad, ööd ja päevad ümber, täis ilma lusti ning rõõmu.

Külaliste keskel oli rahulik meel ja hää tuju. Saariku omad oskasid ju võõraid vastu võtta! Seda võõrustamist, seda kostitamist, seda õllekese väljakallamist ja seda jutukese vestmist!

Kodukäijast ei lausutud aga sõnagi, kartes, et see tuju rikub. Muidugi, külalised teadsid kõik seda, perenaine ise oli mõnele sõtsikesele kõrva sosistanud: mine hoia nüüd sarnast rasket asja üksi südame pääl!

Vööd lasti lahti ja istuti lõunalauda. Laud paindus süldivaagnate, käkikausside, jõulumaugutaldrikute, koduõlle kannude all.

Lasti maitseda jumala viljakest, söödi taskuväistega ja sõrmedega, nuusati ninu ja pühiti rasvaseid huuli suurte rätikutega. Inimesed läksid süües raskeks ja pingid paindusid söömaaja kestes looka.

Pärast küllalist lõunat läks saunarahvas karja talitama, aga võõrad ohates ning oiutades majapidamist vaatama. See oli alles majapidamine, ses Saariku talus, — sellega olid kõik nõus.

Korraga kostis õuest hirmus kisa. Külalised ja perevanemad jooksid kaevu ääre, kus saunarahvas seisis.

„Vanakurat on kaevus!“ kriiskas Anu.

„Saatan ise!“ kaebas Mats.

„Kurat koera nahas!“ kinnitas Madis.

Nende kõne läks segamini. Keegi ei saanud neist õieti aru. Viimaks pääsis Andres kaevu ääre.

Tõesti, kaevus vee pääl lamas loom, karvad veest mustad, silm pada-sinine ja hambad kibedalt irvi. Muud ei seletanud silmad.

„Oeh, Jeessukene!“ lõid naised käsi kokku. „Oh sina isa, poeg ja püha vaim!“

Nõnda ahastati kaua. Siis pandi tähele, et elukas kaevus end ei liigutanud.

„Surnud on,“ ütles noormees.

„Või surnud!“ sädistas sõtse. „Mis sina, noormees, sellest asjast tead! Ei kurat sure. Kaval on ta. Lamab vene-kooluses, et meid aga võrgutada. Oi tema tembukesi, issand halasta! Oi tema krutsikuid, taevas hoidku!“

Viimaks nähti ometi, et kurat ei liigutanud. Noormees laskis kivi kaevu. Teine sihiti juba Metsalise pähe. Kuuldus potsak vastu märga nahka ja vee sulin. Aga kaugemale ei saadud. Siis toodi jälle lauluraamat.

Kuni õhtuni seisid inimesed kaevu ümber ja laulsid. Möödasõitja Sälu kaupmees tõusis saanis püsti ja küsis üle aia:

„Hei, Saariku rahvas, keda te laudsile panete?“

„Kuradit, kuradit,“ kostis keegi üle õla.

„Mis sa ütlesid?“

Kuid kaupmees ei saanud vastust. Siis tuli ta õue.

„Mis te siin jorutate?“

„Isa, pojuke —“

„Mis teie jorutate, küsin ma. Otsekui arust ära. Paljaste päädega sarnase külma käes! Kas ammu olete hulluks läinud!“

Eided ja taadid vaatasid ta otsa, huuled külmalt ja nuhtlevalt kinni pigistatud nagu sinised jooned. Viimaks tungis kaupmees kaevu juure.

„Tule jumal appi!“ lõi ta kollaseid nahkkindaid kokku. „On koera kaevu ära uputanud ja nüüd laulavad nagu surnut kirstu pannes! Mis te ometi vahite, kui raibet välja ei tõmba?“

„Ei ole raibe, vaid vanakurat ise,“ ütles sõtse huulte otsast.

„Mis vanakurat! Koeraraibe on see! Võtke meel pähe ja tõmmake koer välja!“

„Eks sa katsu ise tõmmata, kui hing armas pole. Küll sa näed, kuidas kargab näkku, oi, kuidas kargab näkku!“

„Jah, eks kaupmehe-herra katsu ise enne tõmmata,“ rääkis salakavala näoga vanamees, sõnu põlglikult poolides, „eks katsu enne ise tõmmata, kui teisi käskima tuleb.“

„Mis häda mul teie raipeid kiskuda! Tehke ise, mis süda soovib, te oinad!“

Kaupmees istus saani ja sõitis minema. Taha vaadates nägi ta, kuis Saariku õues ikka veel salk paljaste päädega inimesi külma käes lõdisedes kaevu ümber seisis ja laulis.

10.

See oli umbes kella kolme paigu pärast lõunat. Hakkas juba hämaraks lööma.

„Mis õige arvate, kui ta tõesti välja tõmbame?“ ütles Andres. „Kaua me siin ikka nõnda seisame?“

„Mine tõmba teda kuramust! Näe, Sälu kaupmeeski ei usaldanud! Ja on juba ükskord üks suure suuga ja hakkaja mees.“

„Ega teist ometi keegi ei karda?“

„Kes teda hullu siis kartma peaks!“ lausus vana soldat. „Taplesin isegi türklasega, ja ei kartnud ühtigi.“

„Madis, mine too pootsak!“ käskis Saariku pereisa.

Pootsak oli varsti toodud.

„Kes siis tõmbama hakkavad?“

„Eks peremees ole ikka pää.“

„Kus tema, peremees, nüüd tõmbama läheb!“ hädaldas vana Saariku eit.

„Noh, Joosep, eks sina siis lähe?“

Joosep vaarus kohe lähemale, punase nina ja värisevate kätega.

„Kas elu või surm, kas elu või surm . . .“ pomises ta õndsaliku naeratusega. „Kui tuleb siit ära minna, siis mine — hik! — siis mine risti ette löömata — hõk!“

„Oeh, ristiinimesed,“ hädaldas Reet, „kus siis Joosep läheb! On alles lapsukene!“

„Kui ei, siis ei," lausus Joosep tõsiselt ja allaheitlikult ning loksus eemale.

„Aga Oriku onu, eks hakka siis sina kinni?"

Kuid Oriku onu vastu:

„Mõtelge, ristiinimesed, mul naine ja lapsed. Kuidas need leinama jätan? Kes neid toidab? Mõtelge: surma pääle välja minna. . ."

„Aga Taagevere Pärt?"

„Pärt peab tõmbama, tema poissmees alles!" kinnitas kohe Oriku onu, otsekui kivi alt pääsedes.

Ja Pärdil polnud midagi vastu vaielda. Ta hakkas, ehk küll ettevaatlikult, pootsakist kinni.

„Aga Palu pereisa?"

„Oeh, mis te minust kiusate! Mul puhtad riided seljas! Ei mina lähe! Mis te pereisadest tahate! Võtke esiti ikka sulased ameti."

Ta jäeti rahule. Selle asemel pandi aga Abritse talu peremees tööle.

„Ja siis Paljasärgi mölder, — eks ta näita nüüd oma suurt jõudu?"

„Mis teil mõttesse tuli! Kuhu mina oma suure kerega lähen? Ei sünni ju kaevu lähedalegi!"

Ka tema jäi priiks oma suure kõhu pärast. Aga selle eest pidi Madis tööle asuma.

„Nüüd vana kroonu-onu!"

„Mina? Ei mind. Mõtelge, kuidas ma lähen? Üleeile kukkusin maha, käsi nikastas, labaluud nagisevad. Kus sa sellega lähed, et mina tõmbama hakkaksin!"

„Vahest sa kardad?"

„Mina kardaksin! Kes seda ütleb? Türklasega sõdisin — ja ei kartnud! Ja nüüd peaksin kuradit kartma!“

Viimaks ometi leiti kuus meest, kes pootsaki juure asusid. Selle kisa suruti Metsalise sisse, aegamööda ja raskelt, kõigil süda kurgus.

Ja siis hakkas ta tõusema, aegamööda ja raskelt, händ sorus, turi läikiv, lapp-kõrvad veest nõretades. Korraga kriiskas üks tüdruk läbilõikavalt:

„Liigutab!“

Ja pauh! langes Metsaline kaevu tagasi, kuna inimesed kõrvale pahvatasid.

„Kas pole püörane!“ kaebas Andres. „Ei anna ega anna järele!“

Nad ootasid jälle, kuid loom ei liigutanud, ja uuesti hakkasid nad vinnama. Ja ta tuli, ta tuli, see Metsaline sügavamast põrgust, tuli liigagi äkki kiljatavate naiste salka.

„Eemale, eemale!“ kisendas keegi. „Vaata, kui kargab üles ja lööb hambad sääremarjadesse!“

Kuid loom ei liigutanud.

„Näita tuld!“ käskis Andres.

Madis tõstis laterna üles. Lumel jalgade ringis, mille vahelt teravad valguse jooned nagu kiired päikesest laiali jooksid, lamas tursunud, märg loom. Kõik kumardasid ta üle.

„See on hunt!“ ütles korraga väike vallakooli laps heleda häälega.

„Kuradi hunt!“ hüüdsid kõik ühest suust.

11.

„Hirm ajas karvad püsti!" ohkas Andres-peremees ja pühkis varukatega otsaesist.

„Kurat võtku! Ja tema sunnikas vedeles siin kaevus, kuna meie seda solki jooma pidime!"

„Ök! . ." tegi Paljasärgi mölder.

„Õk! . ." vastas Sirpiku tädi ja laskis aia najale.

„Eks ma öelnud, et see hunt on . . . õõ—õk! . ."

„Mina niisama, aga kes uskus . . . õõ—õk! . ."

„Kurat võtku. . . Hundi raibe. . . Kas koduõlu ka selle veega oli tehtud, kali niisama? . ."

„Kõik ikka sellesamaga. . ."

„Oeh, issakene. . . Okse tükib pääle . . . Oeh, aidake. . . Hõõ—õõk! . ."

„Ho — ho — hoidke otsa eest! . ."

Kõigi tuju oli halb, väga halb.

Viimaks mindi ometi tuppa. Pada pandi tulele ja hakati jälle lund sulatama.

„Andke juua! Kurk kipitab!" hüüti igalt poolt.

„Kust sa, heldene aeg, ikka annad!" õhkas Reet. „Kõik vesi, mis on, on ikkagi kaevust võetud. Minge, sööge lund. Ehk aitab."

Viimaks oli sedavõrd lund sulatatud, et vabarnateed võidi teha ja külalised omi kurkusid võisid puhastada. Jutuajamine läks jälle elavamaks.

„Mis nüüd selle kaevuga pääle hakata?" küsis Andres.

„Ei nüüd oska minagi õiget nõu anda," õh-

kas Sirpiku tädi. „Ei tule muud meele, kui et peate hundi raipe kaevu viskama ja kaevu kinni ajama. Uue kaevu peate kaevama, muu ei aita."

„Aga kuidas sa kaevad talvisel ajal uut kaevu! Ei see nõu lähe."

„Kutsuge õpetaja!" lausus jumalakartlik Palu peremees. „Las ta õnnistab vett, küll siis kaob kõik."

„Võeh, või õpetaja!" algas vanaema. „Kas nüüdne siis vana sarnane on? Vana oli õige hingekarjane: tuli, õnnistas maja, et kuradid sisse ei pääseks. Aga kas noor veel seda teeb! Ta noomib sind ennast, et küll saab, aga kuradit ei tule noomima. Ei sellest nõust tule midagi. Uus kaev tuleb kaevata."

„Nii näib," lausus peremees mõttes. „Tuleval suvel tuleb uus kaev teha, seni aga vett mujalt vedada. Jah, eks need hundid ole majapidamisele kahjulikud küll. Kõnelemata sellest, et nad lambad metsa veavad, püretavad nad sul isegi kaevu õues ära!"

Võõrad tegid minekut. Ei nad tahtnud kauem enam üksteist näha. Mõnel oli isegi veel järgmisel päeval paha elada.

Sirpiku eit sõitis pojaga läbi lumise metsa. Kaua vaikisid nad, siis hakkas eit rääkima, tigeda ja sihiseva häälega:

„Eks sa näe hullu, pole neil milleski õnne. Joosep joob, Laura sai toona lapse ja nüüd kukkus hunt kaevu. Ega see hääd tähenda! Küll sa

näed, küll sa näed! Hoia parem eemale neist. Kes teab, kuidas Leenagagi veel lugu on."

Ja siis läks sõit jälle sohinal, vaikiva metsa vahel. Poeg magas kresla vastu toetades, suur ja tüse kui tala.

12.

Sama päeva õhtul kella üheksa paigu istus Madis saunas küdeva ahju ees ja kuivatas riideid. Ta oli Maarja allikal, mis Saarikult verst eemal oli, vett käinud vedamas. Sääl oli ta sool pimedas lätte kohale juhtunud ja sisse kukkunud.

„Kuidas kondid lõdisevad!" mõtles ta. „Hää oleks nüüd tilk viina võtta."

Ta oli piiritusele, mis vennapoeg tõi, poole vett juure pannud ja nii paraja viina saanud. Ta võttis pudeli nurgast välja. Sel silmapilgul astus Joosep Pollaga sisse.

„Kes kurat sind siia kandis!" kirus Madis ja peitis pudeli selja taha.

Joosep heljus lähemale, ta haaris Madise käerandmest oma külmade ja niiskete sõrmedega kinni ning sosistas punaseid silmi pilgutades:

„Sul on, ma tean. Anna mulle ka. Ma magasin kogu selle aja. Kuidas nüüd pääd lõhub! Anna kinnitust!"

„Tont sinuga!" sülitas Madis. „Pane vähemalt uksele taba taha. Nüüd ma rüüpan esiti ja siis saad sina."

Madis tõstis pudeli suu ääre ja ta kurgusõlm

liikus. Joosepi silmad tõusid üles pudeli põhja järele nagu kassi silmad pääsukese järele, ta niisked silmamunad välkusid.

Korraga hakkas Madis kiruma:

„Oh ma lammas, oh ma oinas! Ma segasin ju piirituse kaevu veega!“

„Ei see väikene täpe tähenda midagi,“ arvas Joosep, pudeli järele luisi käsi sirutades. „Ega jumala vilja maha või visata. Eks me katsu siis.“

Ja ta võttis tugeva lonksu. Nad rüüpasid mõlemad vaheldamisi. Sääl ütles Madis:

„Mul on paha.“

„O—on mulgi. Aga mis to—ost.“

„Pööritab südame all.“

„O—oh, küll sa oled ka nõrk — õks!“

„Oeh, oeh — oo—ok!“

„Säh, võ—võta kinnitust!“

Kuid Madis viskas enese seliti pikale pingile, näost kollane kui kapsaleht.

„Oeh, Jeessukene!“ hoigas ta, kätega kõhu ümber kinni hoides. „Pää väriseb ja kõht käib ümber. Võ—võtku kurat neid hunte!“

Sel ajal lamas Pollä ahju kumas, jalad sirgu ja nina välja venitatud. Tal oli hää olla. Ta oli jälle oma õndsates koera-unedes, täis imelikke loomi ja kõige avatlevamaid roogasid.

Ta jooksis lumist nõmme mööda jänese jäljil. See oli iseäralik jänes, suurem kui kõik jänesed, jäneste jänes, jäneste jumal. Ja ta isegi,

Polla, polnud harilik koer: ta oli ilmlugematata korrad suurem, lihavam, tugevam kui kõik muud koerad, ta oli koerade koer, koerade jumal.

Ta laskis uhket sörki olemata puude all, ta nuusutas olemata loomade lõhnu olemata jälgedel. Kui hää on olla koer — üks väärtuslikum loom kui kõik muud loomad!

Korraga nägi ta kadakapõõsa tagant hunti üles tõusvat ja enese ees jooksu pistvat. See oli suur hunt, nagu mägi mustas ta puude all, oksad murdusid, kui ta läks, — see suur hunt, huntide hunt, jumal-hunt.

Aga Polla laskis ta järel, võimsam ja julgem kui ükski hunt maailmas. Ta lähenes nagu tuul hundile, ta tundis selle imal-kangeid hundi-lõhnu, — selle rõvedaid metslooma lõhnu tundis ta otse nina ees.

Nüüd lõi ta lõuad lahti, et hambad hundi kuklasse lüüa, ja ärkas kiljatades üles.

Ta vaatas segase, tuhmi pilguga enese ümber ja nägi kahte lõtva meest kollaste nägudega pingil seina najal lamavat — kustuva ahju valguses.

1902.

KEVADE.

Algkoolis on maadeteaduse tund. Pikk, kuivetanud kooliõpetaja seisab tahvli ees ja joonistab suuri ringe ja rattaid. Ta on neid kogu tahvli äärest ääreni täis joonistanud. Ta nimetab neid päikeseks, kuuks ja tähtedeks ja räägib taevakehade ringjooksust, päikese- ning kuuvarjutusest. Siis istub ta pingi otsale, puhub kriiti sõrmedelt ja hüüab äkki:

„Lohuots, seleta, mis ma jutustasin!“

Toa nurgas ahju ääres tõuseb väike sasispäine poisikene üles.

„Noh, jutusta!“ sunnib kooliõpetaja.

„Ii . . . ee . . .“ algab Lohuots ehmunud häälega.

Neil, sääl ahju ääres, oli siis, kui kooliõpetaja päikesevarjutusest kõneles, palju huvitavamaid asju läbi rääkida. Keegi jutustas, kuidas nende Vene keele tunniandja tänaval maha kukkunud. Siis võttis Lohuots oma uue noa välja. Katsuti seda, prooviti häädust ja kõvadust, vaadati ka järele, kas selgroots nõnda vedrutab, et selle ja

tera-pära vahel pistong lõhki läheb. Siis visati eelmistes pinkides istujate poolt nende kätte paberilipakas, millele pikkade kõrvade ja jämeda ninaga mees oli joonistatud. Joonistuse all aga oli nende maadeteaduse õpetaja Kalningi nimi. Peetakse nõu, kas ei oleks võimalik välja minnes seda paberilehekest Kalningile nööpnõelaga selga kinnitada.

Ja nüüd hüüab Kalning äkki:

„Lohuots, seleta, mis ma jutustasin!“

See on kui pikne selgest taevast. Lohuots katsub meele tuletada. Nagu läbi une mäletab ta, et kõne oli päikesest, kuust ja maast.

„Kui päike . . . iii . . . kui kuu . . . eee . . .“ kogeleb Lohuots ja lööb enese kõrval istuja külge, kuid see on niisama tark kui ta isegi.

„Mis?“ küsib Kalning. „Jutusta selgemini!“

„Kui maakera . . . aaa . . .“

„Tule parem tahvli juure ja seleta, mis ma joonistasin.“

Kaheldes ja kohmetult läheb Lohuots tahvli ette.

„Teie tõmbasite ühe joone ja siis . . .“

Ta hakkab uuesti kogelema ja jääb viimaks vait.

„Miks sa ei kuulanud?“ küsib Kalning külma ja kurja-kuulatava häälega.

„Ma kuulasin küll . . . aga mu kõrvad on haiged . . . pää valutab . . .“

„Jah, su kõrvad on tõesti haiged: sa oled

nende pääl istunud," pilkab Kalning tigedalt. „Seisa sinna akna kõrvale!"

Kutsutakse keegi esimesest reast tahvli juure seletust andma. See hüppab krapsupäält üles ja hakkab võrinal jutustama.

Lohuots seisab akna juures ja vaatab klassis ümber. Ta näeb, kuis talveunest ärkanud kärbes Kalningi ninale istub, kuis see ta minema hirmutab, kuis kiusaja aga uuesti tagasi tuleb ja otsekui häämeele pärast esimesi jalgu üksteise vastu hakkab hõõruma. Poisikese pilk langeb seltsiliste pääle. Ta näeb, kuis selle poisi pingi külge, kes praegu tahvli ees jutustab, nööpnõela kinnitatakse. Ja siis hakkab Lohuots seinalt lupja kribima.

„Lohuots!" hüüab korraga Kalning. „Jutusta siis nüüd!"

Lohuots ärkab nagu unest. Ta vaatab Kalningi pääle, siis selle poisi pääle, kes natukese aja eest tahvli juures oli, nüüd aga vingus näoga nööpnõela pingist välja kangutab.

„Ma ei tea!" ütleb korraga Lohuots.

„Mis? Ei tea? Jääd pärast tunde siia! Kus on siis inimeseloom! Ei kuula, ei pane tähele! Arvad sa, et ma siin seintele õpetust annan?"

Kalning räägib sarnasel toonil veel paar minutit. Lohuots kuulab ta sõnu esiti tuima allaheitlikkusega, kuid siis unustab ta jällegi kõik. Ta jalad jäävad valusaks. See tuletab ta meele, et ta alles nurgas seisab. Ta pistab käe tasku. Sääl on nuga, kolm raudnaela, papitükikene,

nööriots, paar vana sulge, mõni nööpnõel paberis, tükk kummipaela, millega naabri kaela pääle hää on plaksu lasta, tükk traati, pudeli kork ja veel palju muud. Kõike võib inimesel tarvis tulla. Igaks juhtumiseks peab valmis olema. Häämeelega kobab Lohuots neid asju. Kõige all on veel tühi juukseõli klaas. Ka sedagi võib kusagil tarvitada. Ja kui teda ka tarvis ei tuleks, siiski on hää, kui inimesel midagi on. Ja miks teda tänavale jätta? Lohuots korjab kõik üles, olgu see kas või paljas puupulk.

Siis kuuleb ta jälle Kalningi tahvli ees rääkivat. Selle madal, pisut kärisev hääl kostab nagu mesilase sumin ta kõrvu.

„Mis sul viga kõnelda ja käskida!" mõtleb ta. „Aga mina pean õppima, pean tuupima."

Ta tunneb vabadusetungi eneses ja selle märgiks tõukab ta pahema jala tahapoole ning sirutab. Kevad tuleb! heljub ta rinnas. Tehke, mis tahate, ta tuleb ometi! Ja siis olen ma vaba!

Nõnda mõteldes vaatab ta aknast välja, kas kevad tõesti on tulekul. On! Tänavalt on lumi kadunud, kaugel eemal sinab jõgi kui pael. Akna taga suure kase otsas istuvad kolm varest ja unistavad omakord kevadest.

„Vaak, vaak!" karjub vana vares ja tõuseb lendu.

Veel kaua kostab Lohuotsa kõrvus ta hääl ja tiibade vihin. Lindudel on ka oma keel. Vanad inimesed oskavad linnukeelt. Noortele nad

aga ei õpeta. Lohuotsa kuuekümne-aastane vanaemagi mõistab linnu kõnet, aga kellele ta seda ütlema läheb! Kuid poiss teab ometi, hoolimata kõigist vanaema salgamistest.

Kaks varest istuvad ikkagi veel kase otsas ja unistavad kevadest. Lohuots mõtleb: Küll oleks hää neid vareseid maha lasta! Oleks ta jahimees, — ehk parem kohe juba sõjamees! Siis läheks ta buuridele appi. Oh, kuidas ta laseks! Kuidas ta mõõka keerutaks! Kogu Inglise sõjaväe peksaks ta tümaks!

„Vaak, vaak!“ hüüab vares, ja Lohuots ärkab tumeda aimusega, nagu oleks vares haavatud. . . Ta vaatab aknast välja, kus vares oksal konutab, ja näeb, nagu tilguks varese nokast mustjas-tume veri alla. . .

„Lohuots, mine kohale!“ kostab korraga Kalningi hääl. „Magad sa, või? Mine kohale. Aga pärast tunde jääd siia.“

Tunnid lõpevad. Teised poisid lähevad ära. Lohuots jääb istuma. Kalning paneb ta raamatuga akna juure seisma. Päike paistab sisse, ja tolmu kübemed tantsivad üles ning alla.

Lohuots lööb raamatu lahti.

Ta loeb mõned minutid hoolikalt, kuid siis väsib ta ja mõtted lähevad laiali. On kuulda, kuis teistes tubades põrandaid pühitakse ja kuis keegi väljas mööda sõidab ning vanker põriseb.

Siis hakkab nälg poisikest vaevama. Ta

vaatab aknast välja ja näeb, kuis naised turul saia müüvad. See suurendab veelgi ta näljatundmust. Vesi tuleb ta suhu ja tal on halb olla. Ta hakkab lugema, kui palju tähti on ühes raamatu reas ja kui palju on ridasid ühel leheküljel ülevalt alla arvates. Ta väsib selle juures ära ning tähed tantsivad ühes summas ta silmade ees. Ta pigistab silmad kinni, et seda tantsu pikendada.

„Vaak!“ karjub korraga vares akna taga. „Vaak!“

„Kevade!“ sähvab poisi päält läbi. „Vaak, vaak, sa tead, et ta tuleb! Miski ei takista teda. Ja siis olen ma vaba!“

Ta vaatab uuesti aknast välja, — ja tunneb, nagu sosistaks raagus, süsimustade pungadega puud ja lumivalged, otsekui praegu pestud pilved, nagu hüüaks kogu ilmalaotus vastu:

„Kevade! Kevade!“

1903.

PÜHAPÄEVA PILDID.

1.

Kõrged pilved, nagu hirmust aetud,
üle maa ja mere lendavad . . .

Ammu, ammu on kured kodu poole läinud, kõle tuul käib üle kesamaa ja kahistab puis ning põõsais halli jõe kallastel.

Sügise —

Säältpoolt, kust tuuled ja tormid tulevad ühes kõrgete pilvedega, mis nagu hirmust aetud üle maa ja mere tõttavad, tuleb ka nägematuna ja kuulmatuna pakane tali lume ning tuisuga.

Sügise, — aga juba nad liuglevad ülevalt kõrgetest pilvedest, need valged lendlevad lilled, heljuvad lagedale kesaväljale, kõike kattes, — ainult pikad kulukõrred kahisevad tuules.

Vaikne on surnuaial. On hää sääl lumekiudude vaikses tantsus kõndida. Valitseb vaikus puude all, nii et kõrgete pilvede tiivakohinat enese pää kohal arvad kuulvat. Pühalikult kostavad alt linnast kellahääled — hääled elavate linnast surnute linna.

Mis üle mõtleb see punapõskne noor tüdruk, kes ümbervaatamata ja rinnale langenud pääga mööda läheb — lume liueldes, kellade helisedes?

Võib olla, suurte lootuste, kuldsete unistuste, noore südame kirgliste rõõmude ja valude pääle... Aga võib olla, on ta kõik unustanud, on kõik silmapilguks maha matnud, andudes suurele resignatsiooni meeleolule, tundes ainult nimetut rahu hallide oksade ja lumiste pilvede all.

Ja mis üle mõtlevad need vanakesed, kes käsikäes surnuaia alleedel vaikides mööda lähevad — lume kasvades, kellade kumisedes?

Võib olla, kadunud lootuste, kurbuse ja mure, oma mälestuste ja oma vanaduse, jõuetu vanaduse üle... Aga võib olla, on neil juba kõik meelest ununenud, sest ses vaikses unustuseilmas ei liiguta enam miski meeli, miski ei ehmata ega kohuta enam, isegi surm, hääletu kadumine enam mitte.

Kellad löövad — meeletuletuse, ümberpööramise, manitsuse vaiksed kellad. Nende hääl valdab südamed, ja vaikselt kajab suurte tõdede kutse, mis ei kosta läbi elu raske ragina. Hinge ümbritseb suur tõeteadmise rahu, ja näivad nii kergesti kättesaadavad tõe ja ilu jumalikud ideaalid.

Lume helbed liuglevad, valged neitslikud helbed.

2.

Kuid tagasi ellu! Põrisevate trummidega hüüab sind elu, vasksete pasunatega kutsub ta sind kriiskavale etendusele omas kirjus balagaanis.

Kesklinnas kirikute ümber turgudel rõkkab elu. Tänane päev pole parem kui tuhanded teisi päivi. Rasvane ja tõrvane inimene askeldab, sumab, kaubitseb ning kriiskab siin.

Pole siin kõrgeid pilvi, pole siin lumehelvete unistavat lendu. Ähmane taevas ripub madalas üle lobjakuse, sitke ja raske maa.

Ei kuulu siia, kirikute seina ääre, kellade kume hääl. Kellad on kõrgel üleval, kaugel sellest pimedast ja porisest elust, mis roomab ja möirgab, täis tigedust ning vimma.

Siin on ainult hobuste hirnumine, piitsade plaksumine, kärude kolin, sadama ragin ja purjus sumin hulkade kohal, mis issanda avarusi püretab.

Poodide ees, lumeräitsaku all, müüb nälginud poisikene pilte. Siin on need pildid: hiinlased ja buurid, võitlusväljad täis kooluid, krampides visklevaid haavatuid, lõhkevaid pomme, linnasid leekide ja suitsu meres ning meeletult ringutavaid inimeste hulkasid. Siin on kõik, mis inimese armuta ja armetu fantaasia hirmust, kriiskavat, toorest ning maitsevastast on osanud mõelda.

Aga siia on imekombel eksinud ka väikene romantiline maal õrna idülliga: mägine maa, taevaserval valge kuupale, tamme mustad lehed hõbedase pilve põhjal, noor naine klaasiselt kohava kose kaldal, mille üle kuu vikerkaared on heitnud.

Taevas teab, kust see lõuend siia on juhtunud! Aga siin ta on ja ootab asjata ostjaid. Tal

on palju puudusi, et temaga äri võiks teha. Temas ei ole mitte kõik selge. Keegi ei või ta sisu jutustada. Keegi ei tea, mis sääl kuuvalgel enne on juhtunud ja millega kõik see lugu lõpeb. Mistarvis seisab see naine? Mistarvis on kuu? Ja mistarvis on kuu vikerkaared hõbedase kose kohal? Teine asi on pilt linna põlemisest või laeva hukkaminemisest!

Kuid viimaks ometi ilmub sellelegi pildile ostja. See on maani loogas eit, argade, kaeblikkude silmadega. Teda ei huvita hirmsad lahingulood ja tulepommi-väli pole ta himuroog. Midagi liigutavat, hingesse käivat tahaks ta. Ta saab kaubaga kokku ja hakkab raha otsima. Kuid sääl silmab ta uut pilti, ja meelest läkski juba endine.

See on põrgu ahi. Katlad õhetavad reas. Leegid löövad üle patuste pääde. Ja kuradid kriiskavad, — tuliste händadega, leekesse kastetud, leeke neelavad, leeke sülitavad kuradid! Oh neid ahastusi, neid koledusi, neid piinasid, millesse heidetakse patune hing, kui ta oma maise rändamise lõpetab!

Ei ole kahtlustki: eit ostab selle. Igapäev maalib see ta silmade ette maailma lusti hirmsa lõpu, näitab meelevallatuse koledat nuhtlust ja manitseb ümberpöörmisele, kuni selleks veel aega. Kui hää on ometi, et miski siin kurjas maailmas, kesk turgude kaubitsemist, askeldust ja raginat igavesi asju meele tuletab!

3.

Edasi kihiseb elu. Müüakse kõike, ostetakse kõike, ja raha metallratas veereb päeva jooksul vahest sadade krobedate sõrmede vahelt läbi, ja kui ta oleks mõistuslik olevus, siis kasvaks ta kogemuste määr kiiremini kui kõige tormisemalt elaval inimesel.

Edasi kihiseb elu . . . Ah, kuis igatseks prohveti sõnu, mis tulijõena üle huulte voolaksid, mis maha murraksid need suured rahvahulgad suures härduses, mis näitaksid neile elu askelduste tühjust ning juhataksid maid, kus kaob aine ja algab vaim.

Tahaks kuulutada uusi tõotatud maid, säälpool praeguseid taevaid ja põrguid, neid puhtaid regioone, kus oleks Vaba ja Suure Inimese kodumaa.

1903

KEVADPIDU.

1.

Ilma meeletuletamata tõusevad inimesed laudade tagant, kus tuisusel talvel küürutasid, ja astuvad õue . . .

Lai puri helgib päikese kullas ja üle sileda pinna kajab laul:

Selgele merele . . .

Ja olgugi, et ei ole merd ja et ei ole seegi kitsas veepind alati selge, kuid välja sinna, sina ja päikese kulla merde! Hommikust õhtuni helisevad laulud, tiriseb mandoliin ja valge puri valendab sinises kevadõhus.

Aga kui öö tuleb, vaikne ja sume nagu unistus, kevadöö, tähitu, vähe udune, ja kui mitukümmend õrna kuud paadi nina ees hiilgaval veepinnal heljuvad ja purunevad . . . siis tõuseb igatsus unistuse tiibadel mööda seda hiilgavat, hõbedast teed igavikku rännata . . . ja kajab laul:

Sõua ju, paadike . . .

Hiilgav hõbetee puruneb ja teravatena lintidena jookseb ta laiali, — ning iialgi ei pääse

paadi nina ta pinnale. Aga hing igatseb igaviku ja unistusmaa järele ning huuled sosistavad:

Jõua, mu paadike . . .

Kullastes viirudes laieneb hommikune valguselöösk. Metsade ja mägede piirded löövad särama. Tõstad pää üles, — kuis laotus lööb rõõsaks ja kergeks, kuis õhetavad õrnad siidised pilved!

Nagu palve puhkeb palav igatsus rinnas. Ärgata uuele elule tahan ma kevadega, uuele elule, võimsale, vägevale, nõnda kui päev, mis on koitmas. Ja ma ootan, kuni päike ka minugi lahtised juuksed ja minugi palged oma kullaga hiilgama paneb, ja üles ma tõusen ning vastu tall' tõttan.

Tule, mu koit, mu päike, mu elu! Uus kevade olgu mu virgumise aeg, uus päike — mu igatsuste tuline täht. Sinu kullast teed mööda tahan ma rutata, sinu tulistele pilvelippudele tahan ma truudust vanduda. Valgust mu hingele, koidukulda mu juustele, hommiku tuuli — hommiku karskeid tuuli mu purjedele!

2.

Igal kevadel sõitis vabariigi valitseja kuldsel „Bucentorol" merele ja pühitses kuningliku Venezia kihlusi Adria merega. Pariislased tulid kevadel Bastille platsile, et leegitseva päikese ning miljonilise Pariisi pulmi pidada.

Nõnda on rahvad enestele luulelised kevadpidu kombed loonud. Kevadega ühendasid nad

omad heledamad igatsused, helgele taevale ohverdasid nad omad nooruse sini-unistused.

Ja välja me tõttame nüüdki, et pühitseda eluandva päikese ning tärkava kevade pidu. Jälle heljume sinistel lainetel ja kumardame särava päikese ees. Me ohverdame talle ülevoolavat rõõmu ja helisevat laulu. Me anname tagasi seda, mis ta meile on annud.

Laevad rändavad jõge mööda üles ja alla. Hiirekõrvul kaselehed ja pool-avatud toomepungad laotavad uimastavat lõhna üle maa ja veerevate lainete. Kumav päike sirendab ja virvendab vees vastu.

Kiigu, liigu, laevukene,
lained, lahked, lükake . . .

Lehvivate lippude ja valgete kevadpilvede all mustab kõrtsi katus ja valendavad krohvitud seinad. See on Kvistental.

Kõrtsi avatud akendest kajab laul ja kisa. Värisevad käed tõstavad klaase, silmad vahivad tuhmilt, nõlvi nõust jookseb õlu põrandale, lainetavale lauale ning naise juustele . . .

Ach Susanna, ach Susanna,
wie ist das Leben doch so schön ! . .

Võib juba ammu üle pooleöö olla, sest taevakaar lööb hommikus punetama, kui sõudes Jänesele jõuad. Kõrtsi aknad õhetavad veel. Puhmas karjatab naine. Seda karjatust on kuulda Emajõe rannal sel ööl iga kõrtsi juures — Muugast kuni Läänisteni.

Aga ikka enam ja enam lööb suvistepüha teise päeva koidukuld taevas põlema. Valguse lained voolavad üle pilvede ikka madalamale ja madalamale, ja juba seletab silm paadi nina ees kuldrada säravat.

3.

Püüdja heitis õnge vette,
et ta saaks säält kala kätte . . .
Valerile-rallalla . . .

Gitarri ja mandoliini tirin ujub puude all, kostab raudteejaamani ja rõkkab jõelt tagasi. Tähtvere puiestik ja mets, kuhu aga iial vaatad, kubiseb inimestest. Kaugel linnast, raudtee ääres ja maanteel kirendavad mitmevärvilised riided.

Siin peab rahvas nelipühi ja võtab lehelist kevadet vastu.

Kauaks see kevade on jäänudki. Ammu's see oli, kui veel vinge ja lõikav põhjatuul linna kohal keerutas ning puude pungad alles eluta puhkasid.

Aga nüüd on ta tulnud. Soe on väljas, taevas sinab, päike helendab ja mahedas õhus heljub noore, alles praegu lahti löönud kase lehe lõhn.

Nüüd tulevad kõik need kollaste nägudega roidunud inimesed oma urgastest välja, et rohelises hingata ja päikesepaistest uut elu endasse imeda.

See on tõsine kevadpidu. See on puhkamise ja ärkamise rõõmupäev. Need on enamasti töötegijad, argipäeva inimesed, kes pooleks päe-

vaks metsa lähevad, rõõmsad on, laulavad, põõsa vilus lõunat söövad, mängivad, tantsivad ja jälle koju lähevad.

Raugelt ja väsinult kostavad nende sammud, kui nad õhtu videvikus tänava krobasel kivistikul lähevad, tukkuvad lapsed käsivartel. Nad ei räägi enam midagi: küllalt on päeva jooksul juttu vestetud ning ilutsetud.

Nad mõtlevad rahul olles tuleva puhkuse ja nädala töö pääle, mis neid ootab. Ja nad hakkavad juba üles tõusma uue päeva jaoks, kui Kvistentalist kojutuleva koltunud näoga paari vankuvad sammud akende tagant kostavad. Need lähevad mööda nagu mustad viirastused uue päeva koites.

1904.

Bibliograafilised märkused.

Asuja. Ilmus esimene kord „Noor-Eesti“ I albumis 1905. Teine kord „Liivakella“ esimeses trükis 1913.

Hingemaa. Ilmus esim. k. 1906 eraraamatuna. Teine k. „Liivakella“ esim. tr. Kolmas k. kogus „Kaks juttu“, 1914. On olemas soomekeelne tõlge.

Nõiutud ringis. Ilmus esim. k. „Noor-Eesti“ I albumis. Teine k. „Liivakella“ esim. tr.

Õnne kaalud. Ilmus esim. k. „Liivakella“ esim. tr.

Hämarus. Ilmus esim. k. „Liivakella“ esim. tr.

Pühajärv. Ilmus esim. k. „Postimehe lisas“ 1918, nr. 1—4. „Liivakellas“ ilmub siin esimene kord.

Ema viis hälli heinamaale. Ilmus esim. k. „Lindas“ 1904. Teine k. „Liivakella“ esim. tr.

H u n t. Ilmus esim. k. „Lindas“ 1903, nr. 46—49. Teine k. „Liivakella“ esim. tr. Kolmas k. kogus „Kaks juttu.“

K e v a d e. Ilmus esim. k. K. Sööti „Naljakalendris“ 1903. Teine k. „Liivakella“ esim. tr.

P ü h a p ä e v a p i l d i d. Ilmus esim. k. „Postimehes“ 1903, nr. 253. Teine k. „Liivakella“ esim. tr.

K e v a d p i d u. Ilmus esim. k. „Postimehes“ 1904, nr. 119. Teine k. „Liivakella“ esim. tr.

Friedebert Tuglaselt on ilmunud:

Hingemaa. Jutustus. 1906.
Kahekesi. Novellid. 1908.
Valitud leheküljed I. Novellitõlked. 1912.
Liivakell. Novellid ja laastud 1913.
Õhtu taevas. Novellid. 1913.
[redacted]
Juhan Liiv. Monograafia. 1914.
Kaks juttu: Hingemaa, Hunt. 1914.
Felix Ormusson. Romaan. 1915.
Saatus. Novellid. 1917.
Teekond Hispaania. Reisikirjeldus. 1918.
Arthur Valdes. Kriitiline essee. 1918.
[redacted]
A. H. Tammsaare. Kriitiline essee. 1919.
Mait Metsanurk. Kriitiline essee. 1919.
[redacted]
Valitud leheküljed II. Tõlked. 1919.
[redacted]
Liivakell I. Novellid ja katked. 1919.